

301622

14

LÉLEKTANI TANULMÁNYOK

Negyedik kötet

KORNIS GYULA

és

Báró BRANDENSTEIN BÉLA

közreműködésével szerkeszti

HARKAI SCHILLER PÁL

A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem
Lélektani Intézetének kiadása

Budapest, 1940
(Múzeum körút 6.)

Psychological Studies

Fourth volume

edited by the Psychological Laboratory of the Royal Hungarian
Petrus Pázmány University

Budapest, 1940
(Múzeum körút 6.)

Psychologische Studien

Vierter Band

herausgegeben vom Psychologischen Laboratorium der Kgl.
Ungar. Petrus Pázmány Universität

Budapest, 1940
(Múzeum körút 6.)

Études Psychologiques

Tome quatrième

édité par le Laboratoire de Psychologie à l'Université royale
hongroise P. Pázmány

Budapest, 1940
(Múzeum körút 6.)

LÉLEKTANI TANULMÁNYOK

Negyedik kötet

KORNIS GYULA

és

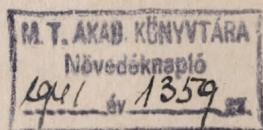
Báró BRANDENSTEIN BÉLA

közreműködésével szerkeszti

HARKAI SCHILLER PÁL

A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem
Lélektani Intézetének kiadása

Budapest, 1940
(Múzeum körút 6.)

Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.
Felelős kiadó: Dr. Harkai Schiller Pál.

TARTALOM

I. Rész. Általános lélektan

1. Kosztolányi Ádám: A csíny és a csel — — — —	7
2. Z. Szabó Béla: Néhány adalék a csínytevések kérdéséhez	21
3. Hepp Ferenc: Dobómozdulatok látási és mozgási vezérlése — — — — — — — — — — — —	26
4. Molnár Ilona: A babrálás viszonya a sikerhez. — —	37

II. Rész. Összehasonlító lélektan

5. Katona Klára: Gyermeki álomelméletek — — — —	47
6. Nagy Mária Ilona: Adatok a gyermek vallásos beállítottságához — — — — — — — — — —	62
7. E. Mikó Eszter: A gyermek félelmei — — — — —	73
8. Halász Margit: Gyermeki elméletek az érzéki megismerésről — — — — — — — — — —	88
9. Steif Antal: Elmebetegek mozgásképei — — — —	102

III. Rész. Gyakorlati lélektan

10. Varga István: A lélektani módszerű piackutatásról —	131
11. Schiller Pál: Képességvizsgálat és munkateljesítmény	159
12. Lehner Ferenc: Az iparostanoncok betanításáról — —	176
Idegennyelvű rész — — — — — — — — — —	181

SUMMARIES
ZUSAMMENFASSUNGEN
CONCLUSIONS

1. Á. Kosztolányi: Streich und Trug — — — — —	181
2. B. Z. Szabó: Beiträge zur Streichfrage — — — — —	181
3. F. Hepp: The optic and motor leads of throwing mowements — — — — —	182
4. I. Molnár: Fidgeting in relation to success — — — — —	183
5. K. Katona: Théories de rêve chez l'enfant — — — — —	183
6. M. de Nagy: L'attitude de l'enfant envers la Bible — — — — —	183
7. E. E. Mikó: Objets d'angoisse selon l'enfant — — — — —	184
8. M. Halász: L'origine de l'apperception selon l'enfant — — — — —	184
9. A. Steif: Die Bewegungsbilder von Geisteskranken — — — — —	185
10. I. Varga: Psychological market research — — — — —	185
11. P. v. Schiller: Eignungsprüfung und Arbeitsleistung — — — — —	187
12. F. Lehner: Über das Anlernen — — — — —	187

I. RÉSZ.

ÁLTALÁNOS LÉLEKTAN.

1. A CSÍNY ÉS A CSEL.

A csíny elkövetője egy vagy több személyt olyan általa előre látott, de áldozatának váratlan helyzetbe hoz, melyben az illető komikussá válik. E definíció — mint később látni fogjuk — nem tökéletes, tágítható és szűkíthető, most inkább csak kiindulásul használjuk. Ha emlékezetünkbe idézzük a legkülönbélebb csínyeket, valamennyinél láthatjuk ezt a két mozzanatot, a csínytevő előrelátását és a csíny áldozatának, szenvedő alanyának komikussá válását. Amikor valakinek bekré- tázzuk a ruháját, vizes rongyot rejtünk a lepedője alá, vagy hamis hírrel ámítjuk, elcsaljuk egy megbeszélt helyre, ahol nincs senki, mindig ez történik: a csíny áldozatának megtréfálása egy előkészített helyzetben. A megtréfálás az áldozatnak megdöbbenést jelent. Amikor a megdöbbenés nem átmeneti, nem játékosan múló, akkor csellel állunk szemben. A csellel ellentétben a csíny tüntetően, tréfásan létesít futó természetű kárt.

I. *A csínytevő szerepe. (A csínytevésre csábító feltételek.)*

Nézzük először, mi készítteti a csíny elkövetésére. A) *Tekintély elleni támadás.* Leginkább feltűnik, hogy a csínytevés a tekintély ellen irányul, a csínytevés sokszor a tekintélyt veszi célba. A csíny mintegy a gyengébb bosszúja a hatalmason. 1. A diákesínyek, mint pl. a tanár krétáját használhatatlanná tenni, a katedráján elbotlatni, vagy 2. a hatóságoknak szokásos megtréfálása, mikor éjjel a rendőrséget, vagy a tűzoltóságot

nem létező esetekhez hívják, ennek példája. Ezek a tréfák rendszerint lerombolandó, el nem ismert tekintély ellen irányulnak. A tekintély méltatlanságát szándékoznak demonstrálni, vagy merevségét kicsúfolni, bizonyítván, hogy a csínytevő adott esetben erősebb néha, mert eredménytelen működésre készítheti az általa mintegy kísérletileg teremtetett helyzetben. Ezért élvezetes a kijátszandó tekintély utánzása, amely mágikus szentségtörés örömeivel bír és dicsfényben övezi diáktársai előtt a tanárait jól utánzó nebulót. Az egyenrangúakkal, sőt alárendeltekkel szemben elkövetett csínyek is gyakran csúfolódásra szolgálhatnak. B) *A gyengébb fél becsapása.* Így megfigyelhető, hogy intézetekben, általában olyan helyeken, ahol több gyerek van együtt, a gyöngé, gyámoltalan, ügyetlen gyerek szokott a csínytevések céltáblája lenni. Félénkség, ügyetlenség, kényesség mind olyan tulajdonságok, melyek, noha éppen nem tekintélyt parancsolóak, a csínytevések számára kedvezőek. 3. Egy hipochonder, betegségtől különösen féltő emberrel azt a hamis hírt közölni, hogy járvány van, 4. ügyetlen, félszeg embert női társaságba vinni és nevetni annak zavarán, 5. egy egerektől különösen féltő nőnek az ágyába egeret tenni, mind a csíny gyakoribb fogásai. Az ellen a nézet ellen, hogy a csíny kizárólag a tekintély ellen irányul, szól az a tény is, hogy a csínyeket állatokkal is szokás elkövetni, melyeknél nem lehet szó tekintélyről. 6. Így — noha e csínyek primitívek és inkább csak gyerekek szokták kultiválni — kutyát leitatni, macska bajszát levágni, szamár farkát megcsípni, amitől az ugrándozni kezd. De lehet jóindulatú is az alárendeltekkel szemben elkövetett csíny. 7. Így pl. Mátyás király vagy Harun el Rasid inkognitó látogatásaival való igazságszolgáltatásai, amelyek valóban királyi nemességű tréfák. 8. Démonok és istenek szívesen tréfálják meg az egyszerű halandókat, hogy hatalmukat élvezzék. Puck varázsszerrel Hermin és Helena alakjait felcseréli Lysander szemében. C) *Egyenrangúak kijátszása.* De egyenrangúnak elismert barátaink, pajtásaink megtréfálása is diákcsoportokban, asztaltársaságokban gyakori jelenség. 9. Egy francia újságíró hazai kollégái úgy tréfáltak meg, hogy amikor Deák Ferencről interjút kért, mással hozták össze, úgy, hogy a cikkben a francia így ír: „Deák magas, szőke ember, selymes haja válláig ér“.

Érdekes az olyan eset, amikor a csíny szenvedő alanya kiparírozza a csínyt, úgy, hogy a szerepek fölcserélődnek és ő lesz a csínytevő. Erre példa: 10. Április elsején valaki vidéken egy színésznek azt mondta, hogy Teleki Sándor miniszterelnök meghalt. A színész úgy tett, mintha elhitte volna: „Megyek“ — szólt — „a távíróhivatalba és megtelegrafálok Pestre“. Erre aztán megijedt a csínytevő, félt a botránytól. Lélekszakadva rohant a távíróhivatalba, hogy nem adta-e fel valaki azt a táviratot, ha igen, ne továbbítsák, tréfa volt. Kimenet ott találta a színészt a távíróhivatal előtt, aki nevetve kérdezte tőle, hogy ki járt áprilist? Itt tehát a kicsúfolási szándékot, a notórius tréfálózót csúfolja ki a szellemes csínytevő.

Általában a csínytevések számára kedvezőek egyes jellegzetes tulajdonságok, szokások, akár a tekintéllyel kapcsolatosak azok, akár nem. (I. tétel): *Kiütköző tulajdonságok kicsúfolása a csínytevés egyik főmotivuma.* Ilyen helytelenségeket leginkább a csínytevőtől távolálló felettes, vagy alantas személyek tanúsítanak. A fukar embert kiadásba, a piperkőcöt rendetlenségbe, a hiút szégyenbe keverni a csínytevés főformája. Károsnak ítélt tulajdonságok megvetését mutatják a következő példák: 1. Gallifet tábornok még százados korában hajón Afrikába utazott. Az első osztályon csupa magasabbrangú tiszt tartózkodott. Gallifet engedélyt kért egy ezredestől, hogy az első osztályon utazhasson, de az ezredes a kérését gúnyos fölénnel utasította vissza. Gallifet nem szólt egy szót se, és másodosztályú kabint vett. A századossal utazott inasa is, akit megbízott, hogy öltözzék át előkelő dandynek, váltson jegyet az első osztályra és ott barátkozzon össze az ezredessel. Minden úgy történt, ahogy Gallifet százados elgondolta. Mikor Afrikába érkeztek, az ezredes az inassal annyira összebarátkozott, hogy karonfogva lépett vele a hajóhídra. Ekkor Gallifet oda szólt inasának: „Aztán ne felejtsd el elhozni poggyászatot“. Az ezredes rémülten vonta ki karját az inaséból. 2. A hiúság kicsúfolásának másik példája: Rabelais Gargantuájában Panurge hátulról kolbászot köt egy nagyon hiú dáma szoknyájára, amin a kutyák aztán összemarakodnak, s a ruhát leráncigálják. 3. Egy mohó, szenzációéhes újságíróval valaki a következő csínyt követte el: azt mondta neki, hogy egy lakásban nudista

bált fognak tartani. Elrendezte, hogy az előszobában egy csomó levetett ruha lógjon a fogasokon. Mire azután az újságíró is levetkőzött s meztelenül belépett a terembe, ott csupa frakkos, felöltözött férfi fogadta. 4. A csínytevő ártatlanabb szokásokat, bogarakat is célba vehet. Egy embernek, aki állandóan azt várta, hogy sorsjegye megnyeri a főnyereményt s pontos számításokat csinált, hogy nyeres esetén mit fog vásárolni, megtáviratozták (persze alaptalanul), hogy sorsjegyét a főnyereménnyel kihúzták. 5. Egy szenvedélyes régiséggyűjtőt valaki úgy tréfált meg, hogy kardját leöntötte vízzel, amitől az megrozsdásodott, azután elásta és ott mint Árpád-korabeli régiséget mutatták meg neki. Flammarion közli egy kéziratgyűjtő esetét, akit haszonlesők annyira rászedtek, hogy Július Caesar ófrancianyelvű „levelét” is megvásárolta. A csíny azonban haszonleséstől független, l'art pour l'art rászedés, pusztá kiesőfolás. 6. A híres fordítói baklövést, „Leiter Jakob”-ot (Jacobs Leiter fordítása) Ágay Adolf szánt szándékkal követte el, hogy a túlzottan pedáns, sajtóhibákra vadászó Greguss Ágostont kétségbeejtse. 7. Rejtett támadást célzó csínyekben az elkövető személy valamilyen komikus jelentést csempész bele ártatlannak látszó dolgokba. Például az úgynevezett rákversek előlrol olvasva valakit magasztalnak, visszafelé olvasva pedig gyaláznak. Az enigmatikus forma alkalmas arra, hogy valaki egy olyan verset írjon, melyben a sorok első betűi összeolvasva azt jelentették: „X. Y. tehetségtelen hülye”. Ez a csíny a rejtésénél fogva már emlékeztet a később tárgyalandó cselekre. 8. Egy műveletlen embert, aki a mellett igen tudákos volt és nem árulta volna el, hogy valamit nem olvasott, úgy tréfáltak meg, hogy nemlétező írók nemlétező műveiről beszéltek vele, pld. egy Jeopardy nevű ausztráliai íróról — olvastad? — Persze, hogy olvastam — válaszolta. Egy francia újságíró egyszer beadványt intézett a képviselőkhöz, egy nemlétező nép szerencsétlenségéről, a legtöbb képviselő beugrott, válaszolt a beadványra. 9. Egy lap pályázatot hirdetett eredeti balkáni közmondások gyűjtésére. Egy író beküldött egy csomó magagyártotta közmondást, persze valamennyi sületlenség volt, minf: „Rühestől ne kérj kucsmát”. A közmondásoknak nagy sikerük volt s valaki azt írta: „érezni lehet rajtuk a nép évszázadok

alatt leszűrt bölcseségét“. Ugyanez az író ilyen magacsinálta verseket, mint kínai költők fordításait küldte be Karl Krausnak, akinek a versek nagyon tetszettek és megírta, hogy mennyivel különbek a kínai költők a németeknél.

D) *Csoportok megréfalása*. A csíny szenvedő alanya nemcsak egyetlen személy lehet, hanem sokszor egy társaság, vagy egy meghatározatlan közösség is. Egyes csínyeknél nem igen lehet megmondani, hogy ki a csíny áldozata, nem annyira a kicsúfolás, mint inkább (II. tétel): *az elképesztés, epatirozás, mintegy a „világrend“ megdőbbentése a csínyek célja*. Ilyen pl. a színházi világ megréfalásának esete: 1. II. Lajos bajor király egyszer azt a csíny követte el, hogy megvette az egy premierre szóló összes jegyeket. 2. Valaki oláh cigányoknak a vonat első osztályára váltott jegyeket. Az utasok megbotránkozva szóltak a kalauznak, de semmit sem lehetett tenni, a jegyük rendben volt. 3. Egy iskolában történt, hogy egy nap az egész osztály a megbeszélés szerint piros csokornyakkendőben jelent meg. Más tréfásöltözetű, vagy mezítlábas, stb. felvonulások is idetartoznak. 4. Két jóbarát úgy csinál az utcán, mintha mint ismeretlenek veszekednének, az emberek már figyelni és békíteni kezdik őket, amikor egyszerre karonfogják egymást és elmennek. 5. Két ember a villamoson valami idegen nyelven beszél, a kalauztól is úgy kérik a jegyet s mielőtt leszállnának, egyszerre megszólalnak magyarul. Ezekben az esetekben valamilyen rendnek a megszegése a csínynek motivuma. Kollektívumok rászédése a csínyeknek az az esete is, amikor két szembenálló áldozatot teremtünk és nem tudjuk megmondani, hogy kivel követjük el a csínyt. 6. Például Gallifet tábornok a Párizsba érkezett sziámi követségnek azt mondta, hogy mikor az uralkodó elé járulnak, a földre kell vetni magukat és artikulátlanul orditozniuk kell, mert itt ez szokás. 7. Valakit rábeszéltek, mikor Ferenc Józseftől kitüntetést kapott, hogy azt személyesen kell megköszönnie és a megszólításban el kell mondania a király teljes, nagyon hosszú rangját. (I. Ferenc József Horvátország és Lodóméria királya, stb.) Ez esetekben a csínynek két szenvedő alanya van, a sziámi követség és az uralkodó, illetve a kitüntetett és a császár. A csínytevés mindkettőnek szól és a szokások kicsúfolásából táplálkozik. — Ilyen eset a hi-

vatalos felíratok szövegének eltorzítása is, ami által kómikus értelmet nyernek.

Láthatjuk tehát, hogy a csínytevőt vagy kirívó tekintélyi, illetve gyarlósági tulajdonság, vagy valamely rendnek megszegése, általános elképesztés teremtése készleti tette.

II. Az áldozat szerepe. (*A cselvetés motívumai.*)

A csínytevő örömét főleg a csíny szenvedő alanyának a *felsülése adja*. Ez többféle módon állhat elő, bár nem feltétlenül minden esetben szükséges. Ezért lehet a csíny áldozatának szerepe teljesen *közönyös* is. Így az előbb tárgyalt elképesztő csínyekben a meghatározott közösség vagy általános alany megtréfálásakor az áldozat nem is mindig tudja, hogy őt megtréfálták. Így például 1. mikor valaki ismeretlen embereknek köszön az utcán és magában mulat, hogy az illető azon gondolkodik: „honnan ismerem?“, de nem jön rá később sem, hogy ez csínytevés volt.

A) Legtöbbször azonban a teljesen ártatlan áldozat, ha *teljesen passzívan* is, de póruljár. Az ilyen típusú csíny az ártatlan áldozat sorsát a saját naívságától függetlenül befolyásolja. Ezekben az esetekben a csapda egészen láthatatlan, az áldozat nem kerülhetné ki. Erre példa a következő szellemes csíny: 2. Prágában élt egy Viereck-nevű hentesmester, akit az ott élő magyar diákok gyűlölték gorombasága miatt. Elhatározták, hogy póruljáraadják. Egy nap sokáig kívül maradt a város kapuján, s a diákok utána mentek. Visszafelé jövet mindenkinek be kellett mondania nevét az éjjeli őrnek. Eineck — szólt az első diák. — Mehet. — Zweieck, — mondta a második. — Az őr ezen csodálkozott, de azért beengedte. — Dreieck, — mondta a harmadik. Az őr még jobban csodálkozott, morgott, de azért ezt a diákot is még beengedte. — Végre jött a hentes. Viereck — mondta. Az őr persze rögtön letartóztatta. Ebben az esetben nincs szó semmiféle beugratásról, az áldozat nem saját hibájából esik a csapdába. Ilyen eseteket még később tárgyalunk.

B) Legtöbb esetben azonban az áldozat a *maga gyengeségéből* esik bele a csapdába az úgynevezett beugrató csínyeknél, ahol az történik, hogy az áldozatot olyan útra vesszük, ame-

lyen valamilyen csapda van elrejtve. Az elrejtett csapda helyére mutatunk és úgy fogjuk az áldozatot, hogy lépjen rá, elhallgatván a bekövetkezendőket. Az áldozat itt, ha nehezen is, valamiképen előre láthatná az elkészített csapdát, de ő gyanútlan és nem vizsgálja felül az előkészített feltételeket, beleugrik sajátmaga a szégyenhezó cselekvésbe: bemutatja a maga hiszékenységet, ijedősséget, ügyetlenségét, melyet a csíny elkövetője ad oculos demonstrál. 3. A beugratójátékok ipara olyan cigarettatárcát készít, melyből valami kiugrik, olyan poharat, amely kínáláskor durran, libamáj, vagy szalonna külsejű ételt, amely marcipánból van. Az áldozat hiszékenységevel elkerüli a gyanút és ezt csúfolja, demonstrálja a csínytevő. A következő pontban még számos idevágó példát érintünk. A beugratásban *a csíny szenvedő alanya kárt vall, bár ez a kár rendszerint átmeneti*, és fonákága megszegyenítésre, illetve egyéni, vagy kollektív tekintélyének múló megcsorbitására szorítkozik.

C) Ezzel szemben találkozunk a csínytevésre késztető motívumok egy új csoportjával, a bosszúvágyat vagy haszon elérését kielégítő csínyekkel, melyek az eddigiektől egy lényeges vonásban különböznek, t. i. abban, hogy az áldozat szerepe *komoly kárnak* az elszenvedése, vagy kockázatnak a vállalása. Az ártatlan csínyben is szerepel (III. tétel): *az áldozat legyőzésének vágya mint motívum, ami a cselvetésben uralkodó*. A komoly kárt célzó csínyeket rendszerint a bosszúvágy vagy haszon elérésének törekvése sarkallja; ezek a cselek kategóriájába tartoznak. Csel például az említett kéziratgyűjtő haszonvágó beugratása, vagy Ludas Matyi esete, aki bosszúból háromszor veri vissza Döbrögín az elszenvedett ütlegeket.

Csínyek osztályozásában leginkább kínálkozó szempont a csíny és csel különválasztása. A csel rendszeren valamilyen háttározott cél elérésére irányul, valamilyen anyagi, társadalmi, szerelmi stb. *előny megszerzésére*, míg a csínyt l'art pour l'art követik el, célja a puszta tüntető megrétfálás. A világirodalomban számtalan szerelmi vonatkozású cselet találunk. 1. Macchiavelli Mandragora című darabjában a fiatal nemes, aki egy férjes asszonyt akar meghódítani, orvosprofesszornak öltözik s az asszonnyal, aki férjétől hiába vár gyermeket, egy különös — persze hatástalan — italt, mandagórát itat. Majd azt állítja,

hogy az italnak az a hatása, hogy aki először érintkezik az asszonnyal, meghal, s a férjnek következképen tartózkodnia kell tőle. Megbeszéli a férjjel, hogy egy szegény vándorlegényt fognak rávenni erre, akinek természetesen nem fogják megmondani az ital gyilkos hatását. A fiatal nemes vándorlegénynek öltözik és így a férj beengedi lakásába. A kívánt nőnek alruhában való megközelítése gyakori Bocaccio Dekameronjában és főpontja a híres Sevillai borbélynak is.

A szerelmi előnyök mellett *pénz, élelem, vagy hatalom* megszerzésére vonatkozó cselek fordulnak elő az irodalomban. 2. A Lazarillo del Tormes című pikareszk regényben Lazarillo egy vaknak volt szolgája, aki igen szeretett inni. Mivel félt, hogy Lazarillo elissza előle a bort, a boroskancsót a lába közé tette és nyílását elfedte a kezével, mire Lazarillo a korsó fenekébe egy vékony lyukat fúrt, úgy tett, mintha fáznék, a vak lábai közé bujt és onnan itta ki a bort. Máskor meg a vak kolbászt sütött nyárson, mire Lazarillo hasonló nagyságú répát kerített, azt odatűzte a nyársra, a kolbászt pedig megette. 3. A róka és a holló ismert meséje is ezekhez a cselekhez tartozik, mikor is a róka dícsérte a holló szép hangját, mire az énekelni kezdett s a szájában levő sajt a róka zsákmánya lett. 4. Homeros Hermes himnuszában a csecsemőisten ravasz cselrel hajtja el bátyja ökörnnyáját, amennyiben gallyakból félrevezető nyomot taposó sarut köt az állatok lábára. 5. Till Eulenspiegel Nürnbergben csodadoktornak adja ki magát, aki minden beteget meg tud gyógyítani. A kórház igazgatója 200 forintot ígér neki, ha sikerül elérnie, hogy minden beteg járni fog és gyógyultnak érzi magát. Eulenspiegel külön odamegy minden beteghez s azt mondja nekik, hogy mindenkint meg fog gyógyítani, de ehhez egy beteget meg kell ölnie, aki másnap nem fog tudni járni, mert ennek a hamvaiból fogja elkészíteni a csodaszert. Másnap persze minden beteg kiment az udvarra, s kérdésére, hogy meggyógyultak-e, igennel feleltek. Eulenspiegel megkapta a 200 forintot és megszökött. Hatalmi célú cseleket alkalmaznak a háborúban, politikában. 6. Példánk erre a trójai faló, III. Napoleon államesínye, stb. Érdekes az a hatalmi csel, mellyel Columbus Kristóf élt, mikor megérkezett egy amerikai szigetsoporra. A bennszülöttek nem akartak be-

hódolni. Columbus nem tudta mitevő legyen, amikor a napfogyatkozás segítségére sietett. Ugyanis azt mondta a bennszülötteknek: mivel nem engedelmeskedtetek, rátok hoztam a sötétséget, de ha megváltoztatjátok magatartásotokat, megbocsájtok. A bennszülöttek erre behódoltak, a sötétség pedig természetesen elmúlt.

Gyakoriak az olyan cselek, melyben valaki leleményessége folytán valamilyen *veszélytől, kellemetlenségtől menekszik meg*. 1. Odysseus Poliphemosnak, aki neve után tudakozódik, azt mondja, hogy „senkise”-nek hívják s mikor kiszúrta a szemét, a cyklops a kérdezősködőknek csak azt tudta mondani, hogy őt senkise bántotta. 2. A Lazarillo del Tormes c. regényben fordul elő a következő igen mulatságos eset: Egy szélhámós összejátszva egy baráttal, hamis bűnbocsátó cédulákat árul. A faluban már kezdtek beszélni róla, hogy a cédulák hamisak. Ekkor, hogy kikerüljék a veszélyt, a barát a templomban nyilvánosan megvádolta a szélhámóst, hogy a cédulák hamisak. Ekkor az szörnyű bibliai átkokat szórt a rágalmazó barát fejére, mire a barát földre vetette magát és úgy tett, mintha rettenetes göresőkben vonaglana. A templomban levőkre persze óriási hatással volt a dolog és ettől kezdve tovább vásárolták a hamis bűnbocsátó cédulákat. 3. André Maurois a világháború alatt elvesztett egy gépfegyvert. Mivel nem akarta, hogy ezt megtudják, azt közölte a parancsnoksággal, hogy elveszett egy esavar a gépfegyverből. Azt elhitték neki. Majd újabb és újabb alkatrészek elvesztését jelentette, melyeket mind megkapott, úgy, hogy a végén együtt volt az egész gépfegyver.

A haszonszerzés és a veszélytől való menekvés törekvései mellett a cseleknek további hatalmi motivuma a *biztonság megszerzése*, melyet cseles próbára tétellel szándékoznak elérni, nevezetesen, hogy valakinek a becsületességéről, hűségéről lehessen meggyőződni. 1. Molnár Ferenc „A testőr” c. darabjában a férj testőrnek öltözve ostromolja feleségét, hogy meggyőződjék annak hűségéről. 2. Egy görög mesében a favágó kéri Hermest, hogy hozza fel a patakba ejtett fejszét. Hermes először egy arany, majd egy ezüst fejszét hoz fel s csak miután a favágó becsületesen kijelenti, hogy a fejszék nem az övéi, adja oda az igazi, elvesztett fejszét. 3. Voltaire Zadigjá-

ban a király egy becsületes kincstárost keresett. Hogy a jelölteket próbára tegye, egy kincsekkel teli terembe vezette őket, ahol a király előtt táncolniuk kellett. Egy kivételével valamennyi sután, nehézkesen táncolt. Ugyanis csak egy ember volt, aki nem rakta tele a zsebeit kincsekkel.

III. *A csíny technikája.*

Mivel a csínytevő és a csínyáldozat egyaránt valamilyen szerepet visz minden csínyben, azért ezen az alapon nem lehet — az extrém esetektől eltekintve — egyértelmű felosztásban tárgyalni minden esetet. Éppen ezért egy további szempontot is figyelembe vettem, és a csínytevő, ill. áldozat szerepére való tekintet nélkül a csínyeknek néhány példáját elemzem a végrehajtási fogás, vagyis a csíny-technika szempontjából. Innen nézve láthatók meg a legjobban a csínynek, mint a komikum egy területének vonásai.

Az áldozat szerepének megbeszélése során láttuk, hogy megkülönböztethetjük az áldozat hibájából való beugrást a láthatatlan csapdába való eséstől. Ezzel a csíny elkövetésének technikájában egészen lényeges különbséget ismertünk fel, melyet most részletesebben kell nyomon követni.

A) Vegyünk néhány példát *a beugrató csínyekre*, melyek a hiszékenységet használják fel. 1. Egy tanár ki nem állhatta, ha a fiúk beszédjükben idegen szavakat, kifejezéseket használtak. Egy újonnan jött fiút a többiek rábeszéltek, hogy a tanár tetszését legkönnyebben úgy nyerheti meg, ha minél több idegen kifejezést használ. A fiú így is tett, a tanár állandóan dühösen félbeszakította, de ő csak tovább használta az idegen kifejezéseket. 2. Türr István tábornok tiszteletére, mikor Olaszországban bankettet rendeztek, egy olaszt rábeszéltek, hogy a tábornokot ezekkel a magyar szavakkal köszöntse fel: Az ördög bujjon beléd. (Tóth Béla: Magyar Anekdota-kincs). Itt a tudatlanságot is csúfolták, akárcsak a következő példában. 3. Egy diáknak, aki az idegen szöveget nem értette és állandóan a könyvébe rejtett puskából olvasta a fordítást, szomszédjai a latin óra alatt a görögpuskát tették a könyvébe, amit a diák az osztály nagy derűtsége közben olvasni kezdett. — Más ese-

tekben a csínytevő az áldozatnak nem annyira hiszékenységet, hanem inkább csak a figyelmetlenségét használja ki. Erre példa: 4. Egy orvosprofesszor előadásában hangsúlyozta, hogy a jó orvosnak két kelléke van. Az egyik a jó megfigyelőképesség, a másik, hogy semmitől sem szabad irtóznia. És ennek illusztrálására a hallgatók előtt belemártotta ujját valamilyen undorító váladékba és utána végigszopta. Több buzgó hallgató vállalkozott a próba kiállítására, mire a tanár megjegyezte: *Úgy látom, hogy önöknél az egyik kellék, a jó megfigyelőképesség hiányzik, mert én nem azt az ujjamat szoptam végig, melyet bemártottam.* 5. Mikor II. Sándor cárt megölték, egy újságíró az akkori Pester Lloydban cikket készült írni az eseményről. Mivel német tudása némileg hiányos volt, nem tudta, hogy van helyesen: *Die Ermordung des Zars*, vagy *Die Ermordung des Zaren*? Fölment egyik kollégájához, a cikk sürgős, az Isten szerelmére mondja meg, melyik a jó? — Ha ideadja két pár havanna árát, megmondom — felelte a kolléga. Az újságíró odaadta a pénzt. — Jó mind a kettő. Máskor is szívesen állok rendelkezésére. Alászolgája. (Tóth Béla: Magyar Anekdota-kincs).

Gyakori az olyan eset is, mikor valaki ismeretlenül, félig vagy egészen inkognitóban szerepel s az események végén felfedi kilétét. Erre példa Heine híres verse, a *Donna Clara*. 6. Egy dúsgazdag ember egy árverésen rongyos parasztgunyában jelent meg. „Ki ad többet“ felszólításra mindig ő jelentkezett. Az árverező megfenyegette, hogy ne vicceljen, le fogja tartóztatni, de ő tovább licitált. A végén aztán könnyűszerrel kifizette az egész horribilis árát.

B) Míg tehát a csínyeknek ez a csoportja személyesen szuggerál, a *rejtett csapda* állításának egészen más, anonym, sorsszerű technikája van. A csínyeknek ezt a csoportját nem könnyű osztályozni, mivel azok a módok, amelyekkel a feltételeket megváltoztatjuk, a legkülönbébbek lehetnek. Így pl. a cselekvést nagyjából szabályszerűen, de mégis olyan szokatlan módon végezzük, hogy az áldozatot zavarba hozzuk. 1. Mócs Zsigmond a 80-as években egy asztaltársaságban beszédet tartott, melyet a hallgatóság a megbeszélés szerint mindig akkor éljenzett meg, amikor nem kellett volna: — Anglia — Éljen —

az ő hatalmas indusztriájával — Éljen — minimális hajóépítésünket — Éljen — egymaga is paralizálhatja — Éljen. — 2. Hasonló tréfa az is, mikor valaki a színház pénztáránál csupa 1 filléressel fizet ki egy drága jegyet. Máskor a csíny áldozatának várható cselekvésénél hozunk létre akadályozó feltételeket. 3. A zongoristának, ki egy matinén játszani készül, a zongorájából kiszedték a billentyűket. Ugyanilyen típusú eset ez is: Egy színész-statisztának a darab egyik jelenetében valamit fel kellett olvasnia egy papírlapról. Szerepét üres papírral cserélték ki, úgy hogy semmit sem tudott felolvasni.

C) Ezek mellett a támadások mellett sokszor vetélkedéscélzatú csínyek is fellépnek. A csínyek és cselek keletkezésének új vonását látjuk és ez (IV. főmotivum): *tüntető vetélkedés kihívása, rendszerint rejtett törekvés megvalósításával*. 1. Egy szerkesztőnek az volt a gyengéje, hogy csaknem kizárólag előkelő származású írók műveit közölte. Egy szegény költő is próbálkozott vele, de elutasította. Ekkor a költő előkelő nemesi hangzású néven küldte be verseit, melyeket közöltek. Ez részben csíny, részben csel. 2. Egy publicista azt írta X-ről, hogy közönséges hamisító. A bíróság kötelezte, hogy rágalmát visszavonja, mire a következő szöveget közölte: „Kijelentem, hogy X nem közönséges hamisító“. 3. Egy képviselő a Hungária szálló egyik szobájában éjjel-nappal hangosan tanulta beszédét. A mellette levő szobában lakott egy másik képviselő, aki a beszédet lesztenografáltatta, sokszorosíttatta és a képviselő felszólalásakor a Házban mindenkinek kiosztotta. Az egész Ház nevetve követte a beszédet, amely így kezdődött: „Nem akarom ma felszólalni, de...“ (Tóth Béla: Magyar Anekdótakincs). 4. Egy hetilap egyszer két író fényképét közölte, akiről köztudomású volt, hogy nem szenvedhetik egymást. A szerkesztőségben valaki szándékosan kicserélte a fényképeket. „A“ képe alá „B“ neve került és fordítva.

A vetélkedés persze felsőbbségek elleni hivalkodás is lehet. Ilyenkor a csínytevő valamilyen intézkedés, *szabály ellen tüntet*. 5. Például mikor előírták, hogy kutyát póráz nélkül nem szabad vezetni, valaki pórázt kötött a macskájára és úgy sétáltatta. Egy társaságnak Triesztben rossz szalmán kellett aludnia és erre tüntetésből mindenki szalmát tűzött a kalapja mellé.

Idetartoznak azok a csínyek is, melyekben a csínytevő úgy tesz nevetségessé valamilyen szabályt, parancsot, hogy azt ad absurdum viszi. 6. Például egyik tanár azt követelte, hogy a diákok pontosan szótározzanak. Erre a fiúk kipreparálták a legegyszerűbb, régóta ismert szavakat, mint bonus — jó, is, ea, id — az. — 7. Egy önkéntesiskolában nyári hőségben a fiúk rendetlen szobában pucéran heverték. Az altiszt erre rájött és kihallgatásra rendelte őket azzal az utasítással, hogy „minden így maradjon, ahogy most van“. Erre a társaság nemcsak a a szobát hagyta rendetlenül, hanem pucéran vonultak fel a tiszt elé kihallgatásra.

D) Másik csínytípus: egyes szavak, parancsok szó szerinti értelmezése, *szándékos félreértése*. 1. Till Eulenspiegelnek gazdája, egy szabó azt mondja, hogy úgy csinálja a ruhát, mint a „farkas“. Farkasnak hívták ugyanis a szabók a kabátot. Eulenspiegel szétvágja a ruhát és egy farkas formájára varrja össze, kárt okozván a gazdájának. — 2. Arany János Hamis tanú című költeményében ez a szó szerinti értelmezés egy cselnek az alapja. A vén Márkust felszólítják, hogy esküdjön meg, hogy az a föld, melyen áll, nem tarcsai, hanem ladányi föld. Márkus egy darab ladányi földet tesz a talpa alá és megesküszik, noha tulajdonképpen tarcsai földön volt. — E csalafintaságok a becsapó és találós kérdések vetélkedésére emlékeztetnek, amelyek a szó szerinti értelmezés elhallgatott feltételének mintájára ültetik fel a kihívott felet. 3. Például: mit jelent a francia pourquoi magyarul? — Miért. — Mert tudni akarom. — Egyes gyermekes viceknek is ez a technikája. Például: Mennyi tízhatod meg tízhatod? — Húszhatod. — Húzzhatod — mondja és meghúzza a másik haját. — Iskolai életben kifogyhatatlan ez a típus: Szeretted a narancsot? Igen (s az illető várja, hogy megkínálják). — Jó dolog. — 4. Idetartoznak egyes tréfás találós kérdések, melyekben ugyancsak egy elhallgatott feltétel van. A szfinx azt kérdezte Oedipustól: „Mi az, ami reggel négy, délen két és este három lábon jár?“ A kérdés megfejtése: az ember. Azt ugyanis elhallgatta a szfinx, hogy a napszakokat és a három lábat (az élete végén mankóra támaszkodó öregember) képletesen kell érteni. — A vicceléssel és találgatással kapcsolatban ellencsínnyt is szokás alkalmazni, amikor is a csínytevést

szándékozó válik áldozattá. 5. Például közismert találós kérdésre úgy tesznek, mintha nem ismernék és mikor a büszke mesélő elárulja a megoldást, nem értik és hagyják magyarázni. A csínyeknek ezt a fajtáját talán *passzív csínyeknek* nevezhetnők. Ezekben az történik, hogy egy megszokott reakció elmarad. Valaki mesél egy viccet és a társaság tagjai összebeszélnek, hogy nem fognak nevetni, hanem fagyosan, értelmetlenül bámulnak.

E) Újabb csoportja a vetélkedésnek a *fogadásoknál* szerepet játszó csínyek. A csínytevő elmés módon megnyer egy fogadást valamilyen elhallgatott feltétel segítségével. 1. Bocaccio Dekameronjában fordul elő ez a kis történet: Fiatalemberek vitatkoznak rajta, hogy melyik Firenze legelőkelőbb családja. Valaki megnevezett egy közismerten szegény családot. A többiek nevetve mondtak ellent, de ő fogadást ajánlott és megnyerte. Állítását ezzel a csavaros gondolatmenettel bizonyította: Abban megegyezünk, hogy az a legelőkelőbb család, amelyik a legrégebb. Már pedig az említett család a legrégebb, mert arcuk, külsejük, olyan kezdetlegesen rosszul formált, hogy Isten csak a legrégebb időkben formálhatta meg őket. 2. Egyik Esterházy herceg fogadott egy főúrral, hogy egy estélyen ki fog drágább ruhában megjelenni. Vetélytársa arannyal és drágakövekkel kirakott ruhában jelent meg, míg a herceg egy kis Rembrandt-képet varrt kabátja alá és így ő nyerte meg a fogadást. A vetélkedés mozzanata itt a csínytevés csábító feltételként a legtisztábban látszik.

A támadás és a vetélkedés is a csínytevésre készítő mozzanatok a csúfolás és a tüntetés mellett. De cseltől a csínyt az különbözteti meg, hogy az előbbiben a komoly célzat, a kárt okozás vagy győzedelmeskedés a törekvés alapja, míg az utóbbiban, a támadásban is, éppúgy, mint a vetélkedésben való győzelem tüntető jellegű, a csínytevő fölényét akarja demonstrálni az áldozattal szemben, minden további előny elérésének célzata nélkül és meglepszik azzal, ha komikus helyzetet sikerült teremtenie.

Kosztolányi Adám.

2. NÉHÁNY ADALÉK A CSÍNYTEVÉSEK KÉRDÉSÉHEZ.

Aki csíny követ el, az a mindennapi élet unalmából akar kiemelkedni és áldozatát is olyan helyzet elé akarja állítani, amely a megszokottól váratlanságánál, különlegességénél fogva elüt. Aki hivatalba megy, vagy megszokott társaságát keresi fel, nem gondolkozik azon, hogy mikép jut oda, mikép teszi le a kabátját, mert az élet sablón, napról-napra ugyanaz. De ha aztán ilyenkor meglepetések érik — például csínytevések alkalmával — akkor kizökken beidegződött nyugalomból s néhány pillanatig értelmetlenül, tétován néz szembe az új jelenséggel. A csínytevők ezeket a pillanatokot keresik, a csínytevés örömét akkor élvezik, amikor a megréfált ember kizökken a sablonból és olyan helyzetbe esik, amelyből egyideig nem talál kiutat. A csínytevő tisztában van ezekkel a helyzetekkel, aminek örömeit előre élvezi. Előlegezi az élvezetét annak a pillanatnak, mikor az új helyzet folytán a megréfált ráeszmél a visszásságra, amelynek áldozata lett.

Amikor valaki csínytevés áldozata, röstelkedésében és megcsúfoltatásában sokszor a maga igazi személyiségét mutatja meg. A csínytevésnek nem célja a nevetségessé való tétel, hanem arra irányul, hogy valakinek a váratlan helyzet adta humoros körülményeket tárja fel és derűs pillanatokat szerezzen vele. Ebben az örömben a csínytevés részesíteni akarja az áldozatot is, mert a csínytevések legnagyobb részében végül a kárvallott is együtt mulat azokkal, akik őt valamilyen ferde helyzetbe állították.

A következőkben néhány példát szándékozom bemutatni a vázolt gondolatok szemléltetésére. Kicsúfolás a csíny főindítója a következő esetekben:

1. Előkelő klubban kártyáznak. A kártyaszoba zsúfolásig telt és a fősvény Gyula bácsi zsebrevágott kézzel járkál a szobában. Folyton a földet nézi, hogy nem gurult-e el egy-egy szeton. B., a jókedvéről híres színész, 10 pengőst átl yukaszt, fekete cérnát köt rá, a pénzt ledobja a földre s néhány barátját melléje állítja, hogy Gyula bácsit megréfálhassák. Az öregúr észreveszi a 10 pengőst, megáll, körülnéz, szép lassan a pénz felé tart, aztán rálép. B. barátai szembefordulnak vele és így beszélgetnek. Gyula bácsi félóráig nem tud elmozdulni, a talpát valósággal égeti a 10 pengős. Már fáradt, homloka gyöngyözik, de B. barátai gonoszul folyton négyszöget alkotnak a pénz körül. Amikor Gyula bácsit alaposan kifárasztották, elfordulnak. Az öregúr fellélekzik, köhög, kissé hátrálép és leejti zsebkendőjét, hogy azzal együtt felvegye a 10 pengőt, de amikor lehajol, a szomszéd teremben levő B. megrántja a cérnát s a 10 pengős a levegőbe emelkedve eltűnik Gyula bácsi szeme elől.

2. X. nagyon vigyáz az öltözkérére. Barátai gombostűt szúrnak kemény kalapjába s a gombostű hegyére rövid ceruzát helyeznek. Kissé be is nyomják a kalapot s aztán fogasra teszik. Az a látszat, mintha a kalap ceruzával lenne átütve. X. felhördülve rohan a fogashoz, lekapja a kalapot, arra százféle színt játszik.

3. A hivatali főtisztviselőről mindenki tudja, hogy spiritiszta. Néha önkénytelenül elszólja magát és váratlan dolgokban szellemek megjelenését látja. B. fiatal kolléga spárgát köt a főtisztviselő asztalánál levő papírkosár aljára és az előtte álló naptárra is. Alkonyatkor, a legnagyobb csendben a szomszéd szobából B. meghúzza a spárgákat. A szellemekben hívó főtisztviselő elsápad, nézi a táncoló naptárt, de nem mer hozányúlni. Ideges, nyugtalan, a naptár mozgása megismétlődik. X. már nem tud dolgozni. Végre, amikor megembereli magát és a naptárhoz akar nyúlni, B. a naptárt lerántja, a madzag leszakad és hiába emeli fel a naptárt, nem látja a madzagot. Meg van győződve, hogy szellem van a szobában. Sápadtan ül, maga elé mered és akkor a papírkosár kezd táncolni előtte. A főtisztviselő valósággal verejtékezik, nézi a papírkosarat, amely szabályos időközökben megmozdul. A helyzet kínos, a spiritiszta alig mer moccanni helyén, de megszólal a telefon és ami-

kor a kagylót felveszi, a papírkosár mint becsipett ember, jobbra-balra hajladozva kiszalad a szobából. B. kihúzza a kosarat, amely nem dől fel s valóban azt a látszatot kelti, mintha lábai lennének.

Az elképesztés céljait szolgálja a következő eset:

4. Egy kisvárosban széltében ismertek a jókedvéről egy kereskedőt. A kereskedőnek volt egy olyan dominója, amilyent a régi naptárokban jövődömondó szakállas próféták viselnek. A kereskedő a késő esti órákban magára öltötte a csillagokkal és más titokzatos jelekkel ellátott köntöst, fejére feltette a hatalmas csúcsos süveget s kilépett a bérház rosszul világított folyosójára. Hónapokon keresztül a kísértetek házának nevezték az épületet s a cselédek kapuzárás után nem mertek a folyosóra kilépni félelmükben.

5. Az egyik napilapban hirdetés jelenik meg: Bolhacirkusz részére bármily mennyiségű bolhát veszek. N. N. utca, házszám. Másnap egy előkelő állású úr ajtaja előtt fejkendős asszonyok hadserege állt, üvegben, skatulyában kilószámra hozzák a bolhát. A lakás tulajdonosa semmiről sem tud, mert a hirdetést egyik rosszakarója helyezte el.

Bosszúvágó sarkall csínytevésre a következő példáinkban:

6. A VIII. realista diáknak tetszik egy leány. De azt hallja, hogy a leánynak egyik diáktársa tetszik. A leány többször említi a fiúnak, hogy nagyon sokat hallott arról a másiktól, de még sohasem látta és nagyon szeretné, ha elhozná. A realistát szíven ütik a szavak, de azért ígéretet tesz a leánynak, hogy a fiút be fogja mutatni, másnap délután vele fog sétálni a leány lakásának körbefutó folyosóján. Másnap 10, 12 diákleány gyülekezik a leány lakásán, mert a fiú, akiről szó van, valóban kivételes szépség. A diáknak fáj a vereség és bosszút akar állni. Egy vörösképű, nagyfejű szász fiúba belekarol, felviszi az emeletre és körülsétál vele a folyosón. A leányt bárátnői alaposan kicsúfolják, amikor a nagyfejűt megpillantják.

7. Pasic egykori jugoszláv miniszterelnök hajóval utazik Budapesten. Egy írói ambícióiban sértett fiatalember, aki ismert budapesti háztulajdonos fia, felhívja a folyamórséget. X. Y. őrnagy nevében jelentkezik és utasítást ad, hogy

azonnal indítsanak motorcsónakot a Petőfi-térre, ahonnan újságírókat kell kísérniök Pasics hajójához. A csónak valóban megérkezik, nemsokára keresztülmegy Pasics hajója s a háztulajdonos fia az újságírókat beinvitálja a motorcsónakba. A csónak a hajó után iramodik és Visegrádig viszi az újságírókat. Visszafelé jövet már hatósági személyek várják a motorcsónakot és az újságíróknak kellemetlenséget okoznak.

Ellentétben a mellékcéloktól vezérelt példákkal, következő eseteink a pusztá mulatságszerzés, drámarendezés példái:

8. Vidéki kiránduláson hajnalban lefekvő újságírók kiadják az utasítást, hogy 11 órakor kell valamennyiöket felkelteni. Az egyik, aki rossz alvó, már 7 órakor felkel, 8 órakor végigkopogtatja az összes szállodai szobákat, felébreszti barátait, és elváltoztatott hangon beszél: távirat. Az álmukban megzavartak bosszúsan kelnek fel, kinyitják az ajtót, de senkit sem látnak. Fél órával később mindenki együtt van a hallban, morórus, veszekedő emberek keresik a tettest, miközben az egész szálloda nevet.

9. Kifejezetten öncélú az a csíny, amikor nagypéntek napján egyesek felhívják a telefonkönyvben Holló néven szereplő személyeket és jóindulattól áthatva hozzák tudomásukra: „Uram, az ön iránt való tiszteletből bátor vagyok figyelmeztetni arra, hogy ma nagypéntek van s Holló úr ne mulassza el megmosni a fiát“. A válasz előtt a csínytevő már leteszi a kagylót.

10. Téli éjjelen szerenádot ad egy diák a gyógyszerész leányának. A lányos ház ablaka nem világosodik ki, mire hólabdával dobálni kezdi a többi hallgatóval együtt az ablakot. Most már nyomban felgyullad a fény a szobában, de az egyik hólabda túlkemény és az ablak betörik. A diákok szétrebbennek, tovább mennek zenélni s egy földszintes lakás ablakáról leakasztják a fél ablakszárnyat, azután visszatérnek az előbbi házhoz, az inspekiós gyógyszerészt felcsengetik és az okozott kárért kárpótlásul átadják az idegen fél ablakot, mintegy tünnetesképen.

Látható, hogy a kicsúfolás, az elképesztés, a bosszúvágy mellett a pusztá mulatságszerzés a főmotivum, amely csínytevések elkövetésére serkent. Ez az igazi játékos mozzanat, míg

a csodálkozásba ejtés változatai mindig a fölény tüntetését célozzák, akár csúfolás, akár bosszú indította.

Csínyek elkövetésére az emberek mindig hajlamosak, ha nem is viszik keresztül minden esetben, de már az, hogy csínyre gondolnak és egy-egy ötlet felvetődhetik a legkomolyabb ember lelkében is, arra mutat, hogy az örök gyermek tovább él mindenben és csupán a nevelés körülményei, az adott helyzetek azok, amelyek a csínytevés hajlamát elfojthatják vagy erőteljesebben kifejleszthetik. Kivétel nélkül minden gyermek követ el csínyt. Ha nincsenek gátló körülmények, akkor a csínytevés az ember romboló ösztönével párosulhat és a csínytevésnek ezekben az esetekben komolyabb következményei lehetnek. Gát lástalan egyén nem mérlegel, elköveti a csínyt, mert abban a maga személyiségének előtérbetolását látja, hatalmat érez és élni akar ezzel a hatalommal. Ennyiben társadalomellenessé válhat az egyébként ártatlan szórakozás.

Z. Szabó Béla.

3. DOBÓMOZDULATOK

LÁTÁSI ÉS MOZGÁSI VEZÉRLÉSE.*

I. Kérdés és módszer.

A célbadobás irányításában a látás mellett a kar kinezetikai érzékszervei szerepelnek. Arra azonban, hogy e két tényező közül melyik milyen mértékben vesz részt az egész mozgás irányításában, pontos kísérleti adataink még nincsenek. Az alább ismertetett kísérletek célja oly adatok gyűjtése, amelyek alapján az adott lehetőségekhez képest feleletet kaphatunk a következő kérdésekre:

a) Melyik az eredményesebb gyakorlási mód, az optikai (nyitott szemmel), avagy a tisztán motórius (csukott szemmel)?

b) Egy meghatározott távolságra való gyakoroltatás után milyen mértékben javul a különböző távolságokra irányított célzási teljesítmény, (transzferálás)?

E kérdések megvizsgálására szolgáló módszerül labdával fekvő célokra való dobásokat választottunk. A látási és mozgási vezérlés megkülönböztetésére nyitott és csukott szemmel végzett dobásokat hasonlítottunk össze.

Alkalmazott dobási mód az úgynevezett alsódobás volt, azaz a labdát alulról a csípő mellől kellett lazán nyújtott karal felfelé tartott tenyérrel kidobni. Vízszintes célokra ez sokkal természetesebb, nőknél rendszerint kizárólagos dobási forma, mint a felső dobás, amely vállhoz felemelt csuklóval, lefelé néző tenyérrel történik.

A távolságok meghatározásánál egy rövid, egy közepes és egy hosszabb távolság kijelölése látszott szükségesnek. A rövid távolságnak nem szabad túl könnyűnek lennie, mert ak-

* Készülő doktori értekezés részlete.

kor a gyakorlás nem mutatna fel különbséget, azaz jóformán hatástalan volna. A hosszabb távolságnak viszont nem szabad olyannak lennie, hogy a véletlennek nagyobb szerepe legyen a tudásnál. A tulajdonképpeni kísérleteket megelőző próbák azt mutatták, hogy 3 méternél kisebb távolságról történő dobások között alig volt különbség, azok majdnem mind a 10-es körbe estek. A leghosszabb célszerű távolság megállapítására nem történtek próbakísérletek. Az egyes távolságok közötti különbségek megállapítása — 3 és 5 m. között 2 m., 5 és 8 m. között 3 m., — önkényesen történt, szem előtt tartva azt, hogy e különbségek jól érzékelhetők legyenek.

A dobások sorrendjének megállapításánál irányadó elv az volt, hogy a növekvő, vagy fogyó lendület kiküszöbölésével változatos feladatot alkalmazzunk, tehát 5—3—8 m. sorrendben adtuk a célt, mindig előbb nyitott, majd esukott szemmel. Gyakorlási távolságul a középsőt, azaz 5 m-t választottuk, mivel így van lehetősége az esetleges „transzferálásnak“ mind rövidebb, mind hosszabb távolságra. Az alsó és felső dobás közötti esetleges transzferálás megállapítására szerepel a dobások között felső dobás 5 méterről.

Ezeknek alapján kísérleteinket a következő beosztásban végeztük: Az első napon a kezdeti képesség megállapítása céljából a következő módon és sorrendben mértük a teljesítményeket:

1. 5 méterről alsó dobás nyitott szemmel;
2. „ „ „ „ esukott „
3. 3 „ „ „ „ nyitott „
4. „ „ „ „ esukott „
5. 8 „ „ „ „ nyitott „
6. „ „ „ „ esukott „
7. 5 „ felső „ nyitott szemmel.

Minden alkalommal 20, összesen $7 \times 20 = 140$ dobás.

Ezt követőleg 5 egymásutáni napon gyakoroltattuk az 5 méter távolságra való alsó dobást. A gyakorlás kétféle módon történt. A kísérleti személyek fele állandóan nyitott, a másik fele pedig állandóan esukott szemmel gyakorolt. Mindenki

naponta összesen 150 dobást végzett, vagyis 5 napon át 750 dobást; ezeket nem dolgoztuk fel. A gyakorlás befejeztével a 6-ik napon ismét mértünk teljesítményt, ugyanolyan módon és sorrendben, mint az első napon.

Kísérleti személy volt a M. kir. Testnevelési Főiskola I. éves férfi hallgatói közül 17, I. éves női hallgatói közül 19, összesen 36 személy. A férfiak és nők egymástól teljesen különállóan és más időben végezték a kísérleteket. A kísérletek tulajdonképpen megkezdése előtt az összes kísérleti személyek részletes ismertetést kaptak a kísérletek céljáról és tervéről. Részükről a legteljesebb megértést tanúsították és készséggel álltak rendelkezésre. A kísérletek alatt is ugyanez a komolyság nyilatkozott meg, úgy, hogy ily szempontból semmiféle hátráltató körülmény nem játszott közre.

A kísérletek színhelye a Főiskola férfi tornacsarnoka volt. A kísérletek mindig nappali megvilágításban folytak s a táblák is mindig ugyanazon a helyen feküdtek. A céltáblák fából készültek 1 m. nagyságban; 5 drb. 20 cm. átmérőjű koncentrikus kör volt rájuk festve; a középső kör piros, a többi pedig felváltva, fehér és fekete színű volt. A táblák egymástól kb. 60—70 cm. közzel voltak elhelyezve, vízszintesen feküdtek, egy kissé azonban előre lejtettek, amennyiben hátsó részüket egy hozzájuk erősített léc 10 cm-rel emelte. A labdák a testnevelésben használatos kis tömött bőrlabdák, úgynevezett „stuk“-labdák voltak, megközelítőleg egyforma súlyúak és nagyságúak.

A kísérletek lefolyása két alcsoportban, párokba osztva történt. Az egyik alcsoport dobott, a másik segédkezett. Mind az értékelt, mind a gyakorló dobásokat 5-ös menetekben végezték, azaz egyszerre 5 labdát kaptak kézbe. Az értékelt dobásoknál ez úgy ment végbe, hogy például a csoport egyik fele 5 méterről nyitott szemmel végzett 20 dobást, 4×5 -ös menetekben, a csoport másik fele pedig jegyezte a dobásokat. Azután helyet cserélt a két csoport. Az egyes dobások között mindössze annyi szünet volt, míg a társ a dobást feljegyezte, illetve míg annak értékét és irányát csukott szemmel való dobásoknál a dobóval közölte. Ehhez járult még az az idő, amely az egyes dobási menetek között a labdák összeszedésével eltelt. Ez utóbbi átlagban 20 mp-ig tartott. A gyakorlási dobásokat 3×50 -es,

illetve ezeken belül 10×5 -ös menetekben végezték. Miután az egyik alcsoport ledobta a maga 50, azaz 10×5 dobását, átadta helyét a másiknak. Ezt azután háromszor megismételték. A csukott szemmel gyakorlóknak társaik minden egyes alkalommal bemondták a dobás értékét (pl. 8-as kör) és eltérésének irányát (az óramutató mintájára). Így azután minden csukott szemmel dobó a következő dobást már ennek megfelelően irányíthatta. A nyitott szemmel gyakorlóknál erre nem volt szükség, mert ők látták, hogy a dobás hogy sikerült. A csukott szemmel dobók szemét fekete álaré fedte, amelyet csak az egyes menetek végeztével vehettek le. A dobók lábai előtt keresztben padok voltak elhelyezve, úgy, hogy a távolságot mindig pontosan betartották.

Az értékelés a céllövészetben használatos rendszer szerint történt. A legjobb dobás, amelyik a középső körbe esett, 10, az utána következő 9, 8, 7, 6, ... stb. számot kapott egészen 1-ig, illetve 0-ig bezárólag. A céltáblán a legszélső kör 6-os volt s így az ezen kívül eső dobások értékét becslés alapján állapították meg a jegyzők. Ez annál inkább kielégítő volt, mivel kísérleti személyeink igen pontosan dobtak és 5-ösnél pontatlanabb dobások csak ritkábban fordultak elő. Az eredmények jegyzése a céllövészetben használatos körös papírcéltáblára történt, úgy, hogy a jegyző társ kemény papírra erősített és kezében tartott céltáblára a dobás értékének s helyzetének megfelelően árral egy lyukat ütött.

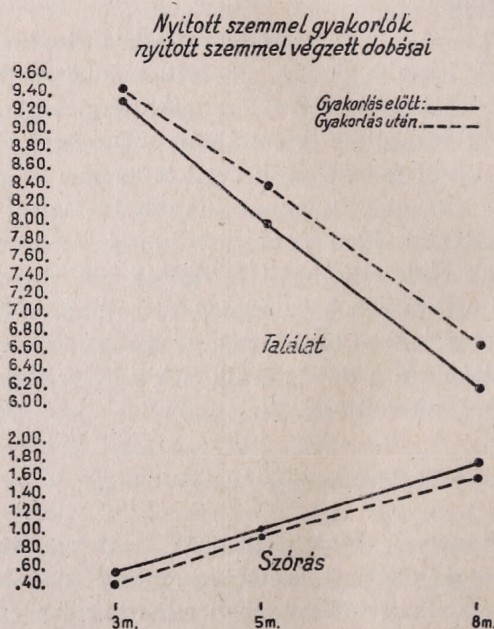
II. Eredmény és értelmezés.

Az eredmények feldolgozásánál szükségesnek látszott, hogy három női kísérleti személy adatait figyelmen kívül hagyjuk. A részletes feldolgozásban, ahol minden egyén adatai külön kimutatást nyernek, ezek is szerepelnek. Ezek ugyanis külső körülmények folytán a többitől eltérően gyakorlás után pontatlanabb dobásokat végeztek, mint előtte. A többi nő adatait a férfiakéval egyesítve dolgoztuk fel s így közös átlagot számítottunk. Külön vettük a nyitott szemmel (17 fő) s külön a csukott szemmel gyakorlókat (16 fő) és mindkét csoportnak gyakorlás előtti s gyakorlás utáni átlagteljesítményét 20—20

dobásból, minden távolságra, valamint ezeknek középső szóródását számítottuk.

Az így kapott értékeket grafikusan ábrázoltuk, oly módon, hogy az abszcissza a céltávolságokat, az ordináta pedig a felső görbepárban — gyakorlás előtti és utáni teljesítmény, — a 10-es telitalálatokhoz képest elért átlagos kör-értéket, az alsó görbepárban — gyakorlás előtti és utáni teljesítmény középső szóródása, — ennek középső ingadozását mutatja. Külön görbék tüntetik fel a nyitott szemmel és a csukott szemmel való dobások eredményét, valamint a felső dobás adatait gyakorlás előtt és után.

1. ábra.

Az eredményeket így módon 5 ábra foglalja össze. Az első ábra a nyitott szemmel gyakorlók nyitott szemű értékelt dobásait mutatja gyakorlás előtt és után, — fent a középpérték, lent a középső szóródás. — A második ábra a nyitott szemű gyakorlók csukott szemű értékelt dobásait mutatja gyakorlás előtt és után. A harmadik ábra a csukott szemmel gyakorlók nyitott

szemmel végzett értékelt dobásait, a negyedik ábra a csukott szemmel gyakorlók csukott szemmel végzett értékelt dobásait tünteti fel. Végül az ötödik ábra mindkét gyakorlócsoporthoz a gyakorlás előtti s utáni felső dobásait — középérték és szóródás, — mutatja.

Az első ábrán szemléletesen látható, hogy a teljesítmény gyakorlás után lényegesen javult. Ebben a csoportban a kísérleti személyek dobásainak 5 méteres átlaga 8.14-ről 8.43 fölé emelkedett, 29 tizeddel közeledvén a 10-es abszolút értékhez, a 750 gyakorló dobás után. Ugyanekkor a szórás is kisebb lett. Érdekes azonban, hogy ez a javulás nemcsak a begyakorolt 5 méteres távolságra mutatkozott, hanem 3 méteren is megjelent, ha kisebb mértékben is — 13 tized, — és 8 méterre is érvényesült, itt még hozzá nagyobb mértékben (48 tized). A javulás tehát:

3 méterre:	13 tized,	1.4%	a gyakorlás előtti értékhez képest;
5	„ 29	„ 3.5%	„ „ „ „
8	„ 48	„ 7.6%	„ „ „ „

Ne felejtsük el, hogy a 3 méteres dobás legfeljebb 7%-kal javulhatott volna, ami ott 9.32-ről kiindulva a maximális 10-et eléri. E limeshez képest értékeljük az 1.4%-os javulást! A szórás 3 és 8 méteren még jobban javult, azaz csökkent, mint 5 méteren.

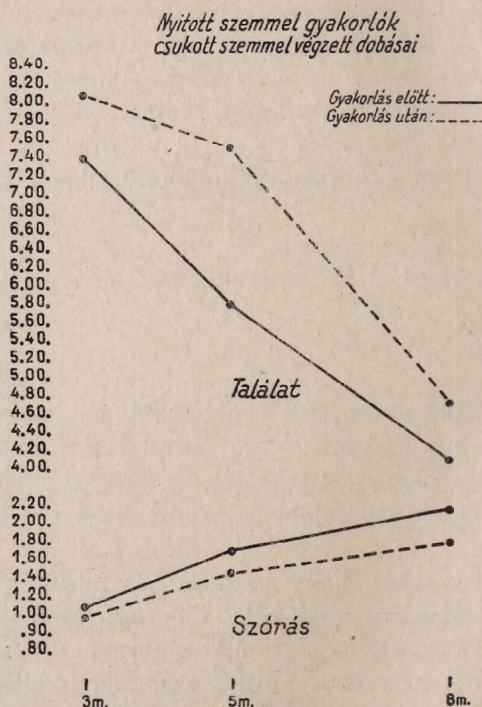
Láthatjuk tehát, hogy begyakorolt mozdulatnál kisebb, nagyobb távolságokra való célba-dobások esetében egyaránt jelentékeny transzferálással találkozunk.

Hasonló a helyzet a nyitott szemmel gyakorlók csukott szemű dobásainál (2. ábra), egy lényeges különbséggel. A javulás a begyakorolt 5 méteren ugyanis sokkal nagyobb, 81 tized, vagyis 14%. Ennél a javulásnál jóval kisebb a 3 méteres és abszolút értékben kisebb, de relatíve nagyobb a 8 méteres távolságon mutatkozó javulás.

3 méterre:	73 tized,	9.8%	a gyakorlás előtti értékhez képest;
5	„ 81	„ 14%	„ „ „ „
8	„ 66	„ 16%	„ „ „ „

Egészben véve ezeknek a személyeknek a csukott szemű dobásai eleve rosszabbak voltak a nyitott szeműekéinél (mintegy 20—30%-ot esik a teljesítmény), de többet tanultak. Itt is javult az átlagos értékelt dobásokon kívül az egyénen belüli szórások átlaga is, arányosan a növekvő távolsággal; valamivel jobban javult, mint a nyitott szemű dobásoknál, ami összefügg azzal, hogy eleve is nagyobb volt a szórás.

2. ábra.

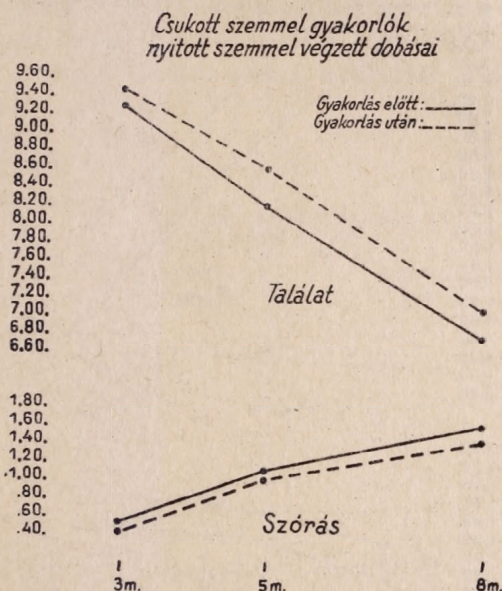
Áttérve a másik csoportra, a csukott szemmel gyakorlók nyitott szemű dobásai (3. ábra) hasonló képet mutatnak, mint az előző csoport adatai. Ezek valami kevéssel ügyesebbek voltak, főleg nagyobb távolságokon, de körülbelül ugyanannyit javultak.

3 méterre: 15 tized 1.6% a gyakorlás előtti értékhez képest;
 5   "   41   "   4.9%   "   "   "   "
 8   "   43   "   6.4%   "   "   "   "

A szórás is egyenletesen javult. Meglepő, hogy nemcsak a kezdeti dobások átlaga közelíti meg egymást a két külön csoportban, hanem a javulás aránya is csaknem teljesen egyezik.

3. ábra.

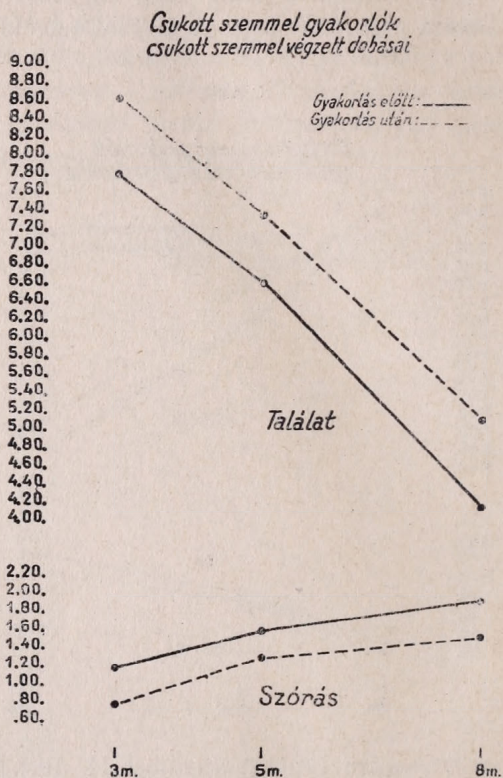

Ugyanez a csoport csukott szemmel (4. ábra.) ismét pontatlanabban dobott, bár kissé jobban, mint a másik csoport és szintén többen javult a gyakorlás eredményeképpen. Ezúttal azonban a transzferálás még erősebb: a javulás 3 és 8 méteren valamivel több az 5 m eredményénél.

3 méterre:	85	tized,	10.8%	a gyakorlás előtti értékhez képest;				
5	70	„	10.5%	„	„	„	„	„
8	106	„	24.8%	„	„	„	„	„

Nagyságrendben tehát hasonlóan javultak mint az előző csoport, de 8 méterre még jobban. A szórás ezúttal is jobban javult csukott, mint nyitott szemmel, kb. egyenletesen. A szórás és a találat legtöbb esetben teljesen párhuzamosan változik a 3 távolságra. Ezt az egyének adataiban részleteiben is észleltük.

4. ábra.

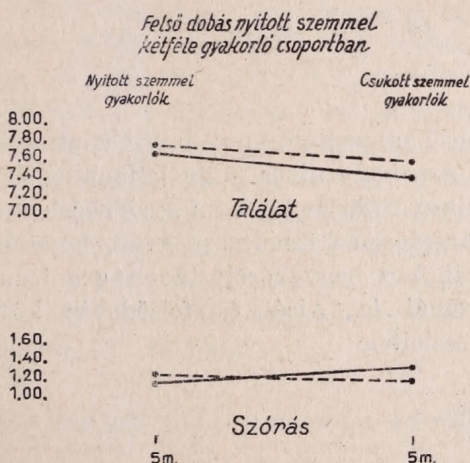

Ami a felső dobást illeti (5. ábra.), az alig változott. Mindössze 7.72-ről 7.79-re 07 tized, 0.9% javult a nyitott szemmel és 7.37-ről 7.64-re 27 tized, 3.5% a csukott szemmel gyakorlók esetében. Ezt az eredményt praktikusán úgy foghatjuk fel, hogy a felső dobás nem változott 1 heti időközben, ami pozitív ellenőrzésül szolgál az egyéb feltételek állandóságának elbírálására. Ha valami javulás mutatkozik, az inkább a csukott szemmel való célbadobásra áll, semmint a nyitott szemmel valóra, ami egyezik azzal az általános eredménnyel, hogy a csukott szemű gyakorlásnál a kinesztetikus vezérlés valamivel nagyobb szerepet játszik, mint az optikus. A szórás is csak itt javult, míg a nyitott szemű gyakorlás esetében egy keveset még romlott is.

Ezzel már részben feleletet kaptunk az a) kérdésre is. Ha összeadjuk a relatív javulások mértékét, akkor a nyitott szemmel gyakorlók 12.5, ill. 39.8%-ot egy távolságra átlagban 4.2, illetve 13.2%-ot, a csukott szemmel gyakorlók viszont 12.9, ill. 47.1%-ot, átlagban 4.3, ill. 15.7%-ot javultak. Ez azt jelenti, hogy a nyitott szemmel való dobásra a nyitott szemmel való gyakorlás ugyanolyan hatást gyakorol, mint a csukott szemmel való dobás, erre pedig a csukott szemű gyakorlás eredményesebb, mint a nyitott.

5. ábra.

Tisztázatlan még az a kérdés, hogy vajjon a gyakorlás indokolta javulás valóban a csukott szemmel való dobás esetében nagyobb-e, mint látszik, vagy pedig arról van szó, hogy a pontatlanabb dobás a dolog természeténél fogva nagyobb lehetőséget ad a javulásra, mint a már amúgy is pontos nyitott szemű dobás esetében. Láttuk azt például, hogy 3 méterre mindig sokkal kisebb a relatív javulás, kisebb a transzferálás mint 8 méterre, ahol sokkal több javulási lehetőség van, mint a már úgyis nagyon pontos, a 10-es csúcsértékű átlagot erősen megközelítő 3 m-es dobások esetében. E kérdés elbírálására pontatlanabb dobásokat kell majd vizsgálni nagyobb távolságra és kevésbé fegyelmezett motóriumú egyénekkel.

Összefoglaló táblázat.

A viszonylagos javulások mértéke.

	Nytott szemmel gyakorlók		Csukott szemmel gyakorlók	
	Nytott szemű dobások	Csukott szemű dobások	Nytott szemű dobások	Csukott szemű dobások
3 m.	1.4 0/0	9.8 0/0	1.6 0/0	10.8 0/0
5 m.	3.5 „	14.0 „	4.9 „	10.5 „
8 m.	7.6 „	16.0 „	6.4 „	24.8 „
Össz.	12.5 „	39.8 „	12.9 „	47.1 „
Átlag	4.2 „	13.2 „	4.3 „	15.7 „
Felsődobás	0.9 „	—	3.5 „	—

Mint végső eredményt, megállapíthatjuk a fentebbi kísérletek alapján azt, hogy nincs nagy különbség az optikus és a csak kinesztetikus vezérlés között a gyakorlásban, de van a célzásban. A transzferálás mindig megvan, hosszabb távolságra nagyobb, sőt több a begyakorolt távolságra irányuló teljesítmény javulásánál is. Alsó- és felsődobás közt gyakorlásátvitelt nem észleltem.

Hepp Ferenc.

4. A BABRÁLÁS VISZONYA A SIKERHEZ.

A babráló mozgások területén végzett kutatásaink során felvetődött a kérdés: Vajon van-e hatása valamely teljesítmény sikerének ill. sikertelenségének az önkéntelen babráló mozgásokra, amelyeknek kifejező jellegét eddigi kísérleteinkből már megállapítottuk.¹ E problémával kapcsolatban további kísérlet-sorozatokkal próbáltuk megvizsgálni azt a kérdést, hogy viszont van-e hatása a babrálásnak más teljesítmény sikerére, vagyis, hogy van-e határozott funkciója az önkéntelen mozgásoknak. Ha ezeket valamiképpen megakadályozzuk, vajjon pótolja-e a kísérleti személy másféle tevékenységgel és vajjon befolyásolja-e a k. sz.-t a rábízott feladata elvégzésében? Közleményünket — a még le nem zárt kísérletekre való tekintettel — előzetes jelentésnek kell felfogni.

1. Sikertelen teljesítmény hatása a babrálásra.

Az idevonatkozó kísérletet a következő módon végeztük. A k. sz.-t asztal mellé ültettük, vele szemben ült a kísérletvezető. Ezenkívül a szobában tartózkodott még egy jegyzőkönyvvezető, aki a k. sz. viselkedéséről, különösen annak babráló mozgásairól részletes feljegyzéseket készített. Később e helyzetet úgy módosítottuk, hogy csak a k. v. tartózkodott a k. sz.-el egy helyiségben, a jegyzőkönyvvezető pedig a szomszédos helyiség kémlelő ablakából figyelte a k. sz.-t a nélkül, hogy ez tudta volna, hogy figyelik. Ez az újítás azért vált szükségessé, mert a

¹ Ellentétben Krout M. H. felfogásával, „Autistic Gestures“, Psychol. Monographs XLVI., 1935. és egyetértésben a munkáinkat ismerő Lorenz professzor munkatársával, Tinbergen N.-nel („Die Übersprungbewegung“ Z. Tierpsychol. 4., 1940.).

k. sz.-ek gyanítani kezdték, hogy a kísérletbe be nem kapcsolódó személy az ő viselkedésüket jegyzi és ez feszélyezte őket.

A siker-tényező szerepének vizsgálatához a Ranschburg-féle szópármódszeres emlékezetvizsgálatot alkalmaztuk, a következő instrukcióval: „Most meg fog ismerkedni az ú. n. szópármódszeres emlékezetvizsgálattal. Szópárokat fogok egymásután felolvasni, amire figyelnie kell. Bizonyos mennyiségű szópár után rövid szünetet tartunk és ez után következik a *kikérdezés*, amikor én mondom mindig az egyik szót és maga ráfeleli azt, amelyikkel együtt olvastam fel. Hogy a feladat egészen világos legyen, először egy próbát fogunk csinálni. Figyelem!”

A próbacsoport 6 „könnyű” kapcsolatú szópárból állott. A főkísérletben három 7 szópáros csoportot kellett a k. sz.-eknek betanulniuk. A szócsoportokat úgy válogattuk össze, hogy egy nehéz, egy könnyű és egy közepes nehézségű volt közöttük. Mindegyik csoport kikérdezése után másfél—három perces szüneteket tartottunk. Később olykor a szópárcsoportok közül a közepes nehézségűt elhagytuk és csak a nehéz és könnyű csoportot alkalmaztuk, azzal a változtatással, hogy 7 szópár helyet 9-et vettünk. 40 k. sz.-el összesen 97 szópár-csoportra volt megállapítható, hogy milyen sikert értek el az emlékezeti feladattal. Mindegyik szakaszban megfigyeltük a babrálások fajtát és gyakoriságát és ezt egybevetettük a tanulás megkezdése előtti 40 megfigyelési szakasz eredményeivel. (L. I. táblázat.) A k. sz.-ek VII—VIII-os gimnazista fiúk, 17—19 év között.

A következő babrálási formák fordultak elő.

1. A két kéz ujjai játszanak egymással, a kezekkel és egyéb testrészszel, arccal, karral. Általában ebbe a csoportba vettem mindazokat a cselekvéseket, melyeket előző babrálással foglalkozó dolgozatainkban „saját testrészt nyúl, babrál” címen foglaltunk össze. 2. Már az előző kísérleteinkben is szerepel a „tárgyat babrál” cím: ide tartozik minden, a k. sz.-nek saját testrészén kívül eső tárgyakon vagy tárgyakkal végzett céltalan mozgás, pl. a k. sz.-nek saját ruháján folytatott babrálása is. 3. cím: „kézen kívüli mozgás” az egyéb testrészszel végzett feszengés, mozgás. A gesztusokat és minden egész testtel végzett mozgást, a lábharangozást, krárogást, ásítást, orrfúvást stb. ide vettem. 4. csoportba „semmi” címmel olyan babrálás, vagy

egyéb bármilyen mozgás nélkül töltött időközöket vettem be, amelyek 15 mp-nél tovább tartottak.

Az I. táblázat bemutatja, hogy ezek a babrálási formák milyen gyakran fordultak elő, külön a tanulás megkezdése előtt és külön az egyes szócsoportok kikérdezése utáni szünetben.

I. táblázat.

Egyes babrálásformák előfordulásának gyakorisága, az emlékeztetvizsgálatban kapott hibapontok számától függésben.

Kategóriák	I. Kérdezés előtt		Hibátlan teljesítmény		1-3 hibapont után		4-nél több hibapont után		Összes	
Testrészt babrál	95	650/o	17	450/o	39	500/o	52	700/o	203	630/o
Tárgyat babrál	26	200/o	11	300/o	19	290/o	11	140/o	67	200/o
Kézen kívüli mozgás	24	150/o	10	250/o	8	130/o	14	150/o	56	170/o
Összes babrálás	145	760/c	38	640/o	66	740/o	78	800/o	326	750/o
„Semmi“ szakaszok	47	240/o	21	360/o	21	260/o	19	200/o	109	250/o
A kettő együtt	192	1000/o	59	1000/o	87	1000/o	97	1000/o	435	1000/o
Előfordul :	40		25		39		33		137	esetben

Általában a babrálásegységek gyakorisága a „semmi“ szakaszokhoz képest 3:1. Ez az arány hibátlan teljesítmény esetében csökken, erősen hibás teljesítmény esetében nő, vagyis valóban, a sikertelenség bizonyos mértékben fokozza a babrálás gyakoriságát. Ennél az adatnál azonban pregnánsabb az, hogy éppen a testrész babrálása nő jelentékenyen a csökkenő sikerrel, a tárgyas babrálás rovására. Ugyanezt máskor is észleltük; megállapítottuk, hogy növekvő türelmetlenséggel nő a „saját testrész“ babrálása szemben a tárgybabrálás gyakoriságával.¹

Az ujjakkal való testrész-babrálással kapcsolatban eddigi megfigyeléseink azt mutatják, hogy itt a babrálásnak két különböző alformája léphet fel. Az egyik alformának tipikus reprezentánsa az ú. n. „malmozás“, ami a mindennapi életben is kifejezője a nyugodt semmittevésnek, unatkozásnak. Ezt a moz-

¹ V. ö.: Molnár Ilona: Különféle tárgyak babrálása. Lélektani Tan. II., 1938., 50. lap, IV. táblázat.

gásformát és ennek variációit találtam az összes kézzel való babrálások 65%-ában azoknál a k. sz.-eknél, akik hiba nélküli eredményt adtak, míg a hibás teljesítmény után csak 35%-ban találkoztam ezzel az alformával. Másik fajtája az ujjal való babrálásnak az ujjak gyűrése, nyomkodása, apró görcsös mozgulatok, melyek a szorongatott helyzetekben, pl. „drukk“ esetében gyakoriak. Az ideges állapotnak abban a formájában találkozunk ezzel a mozgással, amikor az ideges ember nem olyan módon veszíti el az uralmát mozgáskészsége fölött, hogy ideoda kapkod és „szükségtelen“ manipulációkat végez a kezébe kerülő tárgyakkal, hanem megbénul, összehúzódik, az ujjaknak görcsös gyűrése, tenyérbe mélyesztése szinte szimbóluma ezeknek a helyzeteknek. Ez a babrálásmód gyakori volt k. sz.-einknél akkor, amikor teljesen rossz eredményt adtak.

A tárggyal való babrálás a kérdezés előtti helyzethez képest a legrosszabb eredményt adóknál ritkábban, míg a hibátlan és kevés hibát adóknál nagyobb arányban szerepel. A siker tehát növeli, a sikertelenség pedig csökkenti a tárgybabrálás relatív gyakoriságát. A siker a kézen kívüli mozgások, feszengések előfordulási arányát is javítja. Az első kérdezés előtt a k. sz.-nek még új a helyzet, tehát vagy zavarban van és akkor, akárcsak a sikertelen helyzetben, inkább az ujjakkal való gyűrögető babrálások lépnek fel, vagy várakozó és akkor tárgyakkal babrálnak, vagy fölényes és ilyenkor helyezkedik, sok a gesztus és kifejező mozgás, mint pl. nevetés, ásítás.

Kínos, feszélyezett, félénk állapotban a saját testrészt babrálása van előtérben, lábtapogatás, orrpiszkálás, fogkocogtatás jelzi a zavart, míg a tárggyal való játék és a gesztusok, helyezkedés, nyugodt, magát fesztelenül érző embernek érdeklődő, környezetét kitapasztalni akaró, vagy unatkozó, szórakozott állapotát jellemzi.

Összegezve tehát az eredményünk az, hogy a sikertelen helyzet a határozatlan babrálás gyakoriságát növeli. Ugyanezt találtuk máskor is.

Egy régebbi kísérletsorunkban jelentéskéltüli vetített ábrákhoz jól hozzáillő és rosszul hozzáillő neveket tanultattunk meg. 60 k. sz.-el (mindkét nemű egyetemi hallgató) végeztük a kísérletet, mindegyikkel 3 csoportban, melyek között szünet

volt. A szünetben feljegyzett babrálásegységek számát a szünet előtti teljesítménnyel hoztuk kapcsolatba és megállapítottuk, hogy a 30%-on aluli, gyengébb találat esetében átlagosan 19, a 30%-on felüli, jobb találat esetében pedig csak 15 babrálásegység lépett fel egyforma idő alatt. A sikertelenség tehát itt is affinitásban mutatkozott a babrálással. Ezt a két független kísérleti sorban megállapított affinitást úgy foghatjuk fel, hogy a) a babrálás a kényelmetlen helyzet feszültségét oldja, b) a babrálás előmozdítja a készülődést jobb teljesítmény elérésére.

2. A babrálás hatása valamely teljesítmény sikerére.

Ezekben a kísérleteinkben azt vizsgáltuk, hogy a babrálás megakadályozása befolyásolja-e a k. sz.-t a számára kitűzött feladat megoldásában. A kapott eredményeket 3 kísérletsorból fogjuk bemutatni; egy számtani feladat és két választási feladat megoldásával kapcsolatos viselkedést elemezzük.

1. Egyszerű kivonásokat végeztettünk két számcsoportban. Egyik csoportban 24 kétjegyű számpárt kellett egymásból kivonni, másikon 26-ot. Mindegyik csoport után 1—2 perces szünetet ádtunk. A számpárokat oszlopsorokban mutattuk be, ívnagyságú deszkára erősített papírlapon. Az egyik csoportban végzendő kivonások során a k. sz.-nek két kezében kellett tartani a deszkát, amivel megakadályozni szándékoztuk azt, hogy a kezével szabadon babrálhasson. Kézben kellett tartaniok a táblát azután a szünetben is. Amikor a k. sz.-nek nem kellett kézben tartania a táblát, az előtte feküdt az asztalon és így olvashatta le róla a számokat.

2. A következő kísérletben választási feladatot kapott a k. sz. 6 különböző ételfajtából (leves, előétel, főzelék, stb.) 8 tagú ételsorozatot állítottunk össze; mindegyik ételfajta sorozatát külön kartonlapra írtuk fel és így tettük egymásután a k. sz. elé, mindegyiket azzal az utasítással, hogy mondja meg, ezek közül melyik az az étel, amelyeket leginkább kedvel, vagy legszívesebben kipróbálna és mondja meg, melyik az, amelyiket legkevésbé szívesen fogyasztana el. A feladatot úgy végeztük, hogy a k. sz.-nek az első vagy utolsó 3 választás alatt megnehezítettük a kézzel való mozgását, azzal az utasítással, hogy

két kezét tenyérrel fektetve tegye rá az asztalra, az első 3 csoport választása utáni szünetben is ugyanezt csináltattuk. A többi esetben szabadon mozgott a kéz.

3. Utolsó kísérletünkben szintén bizonyos értelemben választási problémát kapcsoltunk be. A k. sz.-nek két ízben egy-másután, 1—2 perces szünet közbeiktatásával, azt az utasítást adtuk, hogy a felmutatott plasztilingolyóból egy tetszésszerűn figurát gyúrhat, de a golyót csak akkor kapja kézhez, ha előbb megmondja, hogy mit akar gyúrni. Az egyik alkalommal a választás ideje alatt a k. sz.-nek a kezét az asztalra kellett fektetni, másik alkalommal szabadon mozoghatott, ugyanígy „kéz kötött“ volt az egyik figura meggyúrása utáni szünetben is.

Alkalmaztunk még rejtvényfejtést is, ez azonban nem bizonyult célszerűnek, mert vagy nagyon hamar kitalálták és így nem volt idő a megfigyelésre, vagy nagyon sokára jöttek rá és akkor a sikertelenség érzése olyan erős volt, hogy később is nyomot hagyott. A k. sz.-ek ugyanazok voltak, akik az előző pontban tárgyalt kísérletben is részt vettek.

Általában azt tapasztaltuk, hogy a számolási feladatot, amikor a kéz szabad, sokkal többen oldják meg rövidebb idő alatt és gyakran jobban is, míg a „kéz kötött“ állapotban gyakoribb a hosszabb idő alatt való megoldás és a gyenge eredmény. Így például, míg szabad kézzel 2 percen innen 12 ízben végezték el a számolást, addig kötött kézzel ez csak 7 esetben sikerült, viszont fordítva, 2 percen túl szabad kézzel 11-szer, de kötött kézzel 18 ízben fejezték be a feladatot.

A választási feladatoknál ez a különbség kevésbé volt feltűnő. A megoldás jóságáról itt persze nem lehet beszélni, és a gyorsasága is kevésbé jellemző. A plasztinkísérlet szabad kézzel 3 percen innen ment végbe 16 esetben, kötött kézzel 11 esetben, míg 3 percen túl szabad kézzel senki, kötött kézzel még 3 személy gondolkozott. Az étlapkísérletben a kevesebb k. sz. miatt az adatok kevésbé voltak áttekinthetők.

Megfigyeltük, hogy a „kötött kéz“ esetében is találtak módot a k. sz.-ek a babrálásra, nevezetesen lábharangozást, apró, alig észrevehető ujjmozgást, sok fölösleges arcjátékot, krákgóást hajtottak végre. Mivel ezeket a pótbabrálásokat a helyzet teljes megváltoztatása nélkül nem lehetett megakadá-

lyozni, (az ugyanis erőltetett lenne és errevaló koncentrációt igényelne), azért kísérleti eredményeink csak kis mértékben adnak feleletet a kérdésre. A pótbabrálás ugyanis nyilván elvégzi a kötetlen babrálás funkcióinak javarészét és így csak kisebb fokban mutatkozik a babrálás gátlásának hatása. Az eddigi megfigyelések mégis egészen határozottan mutatják a szabad babrálás serkentő hatását.

Általában az a benyomásunk, hogy a szabad babrálás jobb, gyorsabb, sikeresebb cselekvésre vezet és ebben a babrálásnak szellemi munkát segítő funkcióját véljük felfedezni. A kapott eredmények szemléltetésére az eredeti jegyzőkönyvekből fogok egyes helyeket bemutatni, amelyek részletesen leírják a k. sz.-nek az egész kísérlet alatt tanúsított viselkedését.

11. k. sz., I. számolás, „kéz kötött“. Beszél: „én ilyet nem tudok“. Nevet, fejéhez kap, le akarja tenni a táblát, egy pillanatra száján babrál. Ha nem tud, nevet, állandóan mozog a tábla a kezében. Ujjai közt billegteti a táblát. Táblát minduntalan leteszi, figyelmeztetni kell az utasításra. *II. számolás, kéz szabad.* Egy pillanatra fejéhez nyúl, majd kezek ölben kucsolva, sokáig mozdulatlan. Szünetben tábla két kézben, így táncoltatja az ölben, majd mereven, mozdulatlanul tartja.

Itt azt figyelhetjük meg, hogy sokkal nyugtalanabb, változatosabb a mozgás, mikor tiltva van. Ez erősen befolyásolja a feladat megoldását is, az egyszerű kivonást gyakran eltéveszti, ilyenkor zavartan nevet és fokozódnak a babráló mozgások is. Utána szünetben mintha pótolni akarná, állandó a zavartságot kifejező saját arc-, orr-, száj-, stb. babrálás, helyezkedés. Mikor a kéz szabad, gyakoribbak a mozdulatlansággal kitöltött időszakok. — Ugyanez a k. sz. a plasztilin-forma választása során, mikor kezével szabadon mozoghat, egyáltalán nem mozdul, „kéz kötött“ időben pedig lábaival kalimpál.

9. k. sz. I. számolás, „kéz kötött“. Táblán ujjait huzgálja. Ha nem találja el a számot, akkor állandóan mozognak az ujjai a táblán. Simogatja a táblát a kezével. Táblát mozgatja, közelíti a szeméhez, remeg a tábla a kezében. Fotel karjára támasztja a táblát, úgy tartja, közben ujjával a fotel karján babrál. Ezt csinálja, míg be nem fejezi a feladatot. *II. számolás, kéz szabad.* Egyik kézzel ismételten babrál. Lábaait kicsit lóbálja,

majd semmi. Újra babrálás, előbb ujjak egymáson, majd a fotel karján mozognak.

Amint látjuk, az első, elfoglalt kézzel végzett feladatnál a mozgás változatosabb és nyugtalanabb. Feltűnően sokat babrál és sokat mozog a táblával, amivel tulajdonképpen szabad mozgásában megakadályozni szándékoztuk. Itt is tapasztaljuk, hogy a kézmozgás megakadályozása tulajdonképpen nem gátolhatja őt meg abban, hogy a „szükséges“ babráló mozgásait el ne végezze. Egész feladat alatt állandóan mozog és babrál. Érdekes, hogy a második számolásnál, ahol mozgása nincs akadályozva, már mozgás nélküli állapot is fellép, amikor több mint 15 mp.-ig egyfolytában szünetel a babrálás. A feladat elején itt még a lábaival is mozog, mintha kipótolni akarná az első részben megakadályozott mozgásokat.

18. k. sz., *I. számolás, kéz szabad*. Sokáig semmi. Ha eltéveszti, akkor sem mozdul. Majd térdére támasztja a táblát, folyton hibáz, ujjait kissé mozgatja, dobol a táblán, billegteti a táblát. *II. számolás, „kéz kötött“*. Ujjával billegteti a táblát, úgy számol. Mikor téveszt, erősen mozgatja a táblát. Táblát állandóan helyezgeti. Ha nem jó, fejét rázza.

Ennél a k. sz.-nél főképp saját nemtudása az, ami kiváltja a babráló mozgásokat, hiszen az első részben, amikor a kéz szabad, nem is babrál, csak akkor kezdi, mikor többször sikertelenül oldja meg a kivonásokat. Második alkalommal állandóan babrál a táblán, sőt ha nem jó, fejével is mozog, gesztuszerű mozgásokat végez. — Egészen hasonló a 19. k. sz. viselkedése is, aki ha nem tud, szemöldökét simítja, ha pedig tud, nem mozdul. Kötött helyzetben ujjai állandóan mozognak a táblán. Utána helyezkedik, ablakon kinéz, ami a kellemetlen helyzetből való feloldódást jelenti.

13. k. sz. *I. pasztilin-forma választás, kéz szabad*. Egész idő alatt kéz karban, semmi. *II. választás, „kéz kötött“*. Ujjai állandóan remegnek az asztalon, egyébként nem mozdul. A második formálás alatt állandóan beszél.

E k. sz.-ünknek terhére van a megkötöttség, mert akkor hamarabb választ, mint az első választásnál, ahol a mozgás nem volt gátolva. A második kellemetlen feladatból szabadulva, munka közben állandóan beszél, amit előbb nem tett; felgyü-

lemlett energiáit ilyen módon árulja el. — Hasonlóan jár el a 39. k. sz., aki szabad kézzel nem mozdul, kötött kézzel folyton beszél, helyezkedik, fesszeng, sóhajt, lábait rakosgatja a formaválasztás alatt; szinte mozgási kényszert látunk a babrálási szükség következtében fellépni.

15. k. sz. I. *étlapválasztás*, „*kéz kötött*“. Először körülnéz, majd kezeivel óvatosan mozogni kezd az asztalon. Lábbal dönteni próbálja az asztalt, kezei most már állandóan aprókat mozognak. *Körülnézeget. II. választás, kéz szabad*. Két kéz ujjai-val levegőben hadonászik, majd az étlappapírt kezdi gyúrni, azt nem is hagyja többet abba.

Kézmozgásait úgy látszik igyekszik fegyelmezni, míg lábbal állandóan mozog. Később kezei is elvesztik önuralmukat, a mozgás állandó, kézzel-lábbal, sőt fejével is mozog: nézeget. Mikor a kéz szabad, nem ilyen változatos és sokirányú a mozgása, de állandóan koncentráltan babrál a kezében levő papírral; érdekes, hogy itt a lábbal való mozgás, körülnézegetés elmaradnak, ami igazolja, hogy ezek csak pótcselekvések voltak, amikor kezével nem mozoghatott tetszés szerint.

Láthatjuk tehát, hogy a babrálás megkötése kétféle zavart okoz. a) Megzavarja, lassítja a közben végzett munkát. Ez egyrészt összefügg azzal, hogy a fegyelmezés energiát von el, másrészt azonban a szabad babrálástól odavezetett erők elmaradnak. b) A nyílt babrálás helyett apró feszült mozgások és helyezkedő, fesszengő, kifejező gesztusok lépnek fel. A babrálásnak tehát van rendeltetése és ezt valamilyen el nem fojtható babrálási szükség biztosítja.

Fel kell tételeznünk, hogy olyankor, amikor babrálás lép, (konfliktus-helyzet, feladatvállalás, várakozás, stb.) a helyzet egyenes követelményei mellett mellékszükségek is keletkeznek és ezek céltalannak látszó mozgásokra vezetnek, melyek a helyzetből való kiút megtalálásának előmozdítására szolgálnak. El mellékszükség, ha nem elégítődik ki, feltornyosulhat és egyfelől gátló zavart hoz létre a főszükség lebonyolításában, másfelől pedig áttérrelődik mozgásos nyugtalanságba. A babrálási szükség tehát úgy fogható fel, mint az általános mozgásos nyugtalanság összeterelődése egy bizonyos tárgy köré (vagy

még elég nyugtalan helyzetben testrészekre) ahol sztereotípusos mozgásokkal igyekszik a nyugalmat és koncentráltságot biztosítani. E feltevés igazolására a babrálást még jobban kirekesztő módszert kell kitalálni. Egyelőre azonban mindenesetre megállapíthatjuk, hogy — két kísérleti sorozatunkból összegezve az eredményeket — a babrálás növeli a siker valószínűségét, a siker élménye pedig csökkenti a babrálási kedvet.

Molnár Ilona.

II. RÉSZ.

ÖSSZEHASONLÍTÓ LÉLEKTAN.

5. GYERMEKI ÁLOMELMELETEK.*

1. Probléma, módszer és felosztás.

Dolgozatom célja az oksági elv fejlődésének vizsgálata a gyermekek álmra vonatkozó elméletképzésében.

A gyermeki elméletszerkesztés és általában a gondolkodás tanulmányozása során két problémakört szokás megkülönböztetni, melyek közül az egyik a gondolkodás formális menetére, a másik a gondolkodás tartalmi kategóriáira vonatkozik. A gyermeki gondolkodás formális tekintetben az álom és az álmodozás törvényszerűségeit követő autisztikus gondolkodással indul és logikailag tagolatlan, egocentrikus gondolkodásmódon keresztül vezet a felnőtt kritikai gondolkodásához. A tartalmi kategóriák fejlődése szubjektív indokokra alapozott lélektani kauzalitásból és a dolgok engedelmeskedésének hitére épült mágiából indul, és a természeti jelenségeket és szándékokat összekeverő prekauzalitáson át jut el az okság és valóság fogalmainak a felnőtt gondolkodásban ismert fokához. A gyermeki gondolkodás legalaposabb ismerője, J. Piaget az első problémakört logikainak, a másikat pedig ontológiaiainak nevezi.¹

A gyermeki elméletképzésnek ebből a kettős problematikájából ez a dolgozat inkább az ontológiai nézőpont alapján

* Híven című doktori értekezés kivonata.

¹ J. Piaget: La causalité physique chez l'enfant. — Paris, 1927.

áll. Azt kutatja, hogy milyen okot tulajdonít a gyermek az álmok létrejöttének, és ezen keresztül vizsgálja az oksági elv fejlődését.

A kísérleteket 3—11 éves gyermekekkel budapesti óvodákban és elemi iskolákban végeztem a Piaget által „klinikai módszernek” nevezett eljárással. Ennek a módszernek a lényege az irányított beszélgetés, amely a gyermek spontán jelenségmagyarázatát indítja el, és bár előre meghatározott kérdéstervezettel dolgozik, a kérdéseket a gyermek válaszainak megfelelően esetről-esetre újra formálja.

Kérdéseim nagyjából a következők voltak: Miről álmodol? Szeretsz álmodni? Kell álmodni? Miért álmodunk? Mire való az álom? Minek álmodunk?

A beszélgetés megindítására és a gyermekekkel való kapcsolat megteremtésére álmotartalmak elmeséltetése igen kedvezően indította el a vizsgálatot. A gyermekek nagy része igen szívesen beszélt álmairól, hiszen az álmotartalom mind élményszerűsége, mind meseszerűsége révén igen közel áll a gyermekhez.²

Az így kapott „elméletek” három magyarázat-típusba tartoznak, melyek a gyermeki logika fejlődésében három egymást követő nagy szakasznak felelnek meg.

A kis gyermekek válaszai, kb. a 8—9 életévig, a célszerűség fogalma körül forognak. Az álom oka ezekben a magyarázatokban a jövőbe előrenyúló magyarázat. A gyermek azt hiszi, hogy az álomnak bizonyos rendeltetése van és az álom nem más, mint ennek a jövőbe helyezett célnak az elérése.

Egy későbbi szakaszban az álom teljesen elveszti célszerűségét és mint testi, vagy lelki tényezők által meghatározott folyamat jelentkezik. Az oksági magyarázat itt visszafelé nyúlik és egy, már az álomjelenség megindulása előtt létező tényezőben keresi az álom okát.

E két magyarázat lényegében két fajta okszerűségnek felel meg. Az egyik esetben finális ok váltja ki az álmot, a másik esetben kauzális ok. Az egyik magyarázat az álom

² J. Piaget: La pensée symbolique et la pensée de l'enfant. — Archives de Psychologie, XVIII., 1923.

aktualitásához viszonyítva a jövőben, a másik a múltban gyökeredzik. Az első magyarázat-típust finális elmélet-szerkesztésnek, a másodikat pedig kauzálisnak neveztem. Természetesen ez a primitív gyermeki finalizmus távolról sem egyértékű a felnőtt finális gondolkodással. A finális gondolkodás lényege a gondviselés hite, amely kizár minden véletlent, és úgy tekint az összes jelenségeket, mint a világegyetem előre megszabott célszerűségében résztvevő tényezőket. A gyermeki finalizmus ugyancsak kizárja a véletlen fogalmát, de nem azért, hogy a jelenségeket a gondviselés részesévé tegye, hanem azért, mert gondolkodása antropomorfikus és tagolatlan. Antropomorfizmus révén a dolgoknak nem oka, hanem indoka van és ez az indok mindig célszerű. Tagolatlansága pedig kiterjed az idő fogalmára is, melyben a jelen, múlt és jövő koexistenciája révén a dolgok rendje reverzibilis lehet.

E két fejlődési fok között igen jellegzetes átmeneti szakaszt találtam, amelyben a magyarázatok részben még finális jellegűek, részben már kauzálisak.

Ennek a figyelembe vételével kísérleti anyagomat három részre bontottam: 1. finális magyarázatok; 2. finális és kauzális magyarázatok; 3. kauzális magyarázatok.

A felosztásnál csak erre az egy szempontra voltam tekintettel és a csoportok átlagos koránál jóval fiatalabb vagy idősebb gyermeket is odavettem, ha magyarázata az illető csoport okság-magyarázati kritériumát kimerítette. Így járt el Piaget is, ellentétben a bécsi iskolával.

2. Finális magyarázatok.

Ide azokat a magyarázatokat vettem, ahol a gyermek valamely jelenség okát egy később bekövetkezendő eseményben látja. Ezek a magyarázatok a finális oksági elven kívül még egy jellegzetességet mutatnak: a hasznossági elvet. A jelenségeket valami későbbi ok váltja ki és ez a későbbi ok olyan apriorisztikusan tételezi fel a dolgok hasznosságát, mint amilyen apriorisztikusan tételezi fel a finális felnőtt gondolkodás a mindent átfogó gondviselést. Pl. az egyik gyermek azt mondja: „ha az álom nem lenne, akkor nem lenne szükséges,

de ha van, akkor egészen biztosan valamire szükséges“.

A gyermeki egocentrizmusból fakadó hasznossági elv elválaszthatatlan a finálizmustól és azzal állandó kölesönhatásban van. Ez az összefüggés a gyermeki gondolkodás egyik általános jellegzetessége, mely az erre a szakaszra eső összes magyarázatokban feltalálható.

A szerint, hogy a gyermek milyen hasznosságot tulajdonít az álomnak, három élesen elhatárolt választípus adódik, amik bizonyos mértékig az első szakaszon belül fejlődési fokokat is jelentenek: a) vágyteljesítő álomelméletek; b) oktató álommagyarázatok; c) szórakoztató álommagyarázatok. *Példák:*

a) A legkisebb gyermekek szerint az álom valamilyen vágyat teljesít, mintegy anyagi hasznossággal bír, és az a rendeltetése, hogy hozzon valamit:

P. Gyurka (3; 2):

Miért van álom? — Azért van álom, mert nem kapok semmit se (t. i. különben, ha nem álmodik).

K. Boriska (4; 6):

Miért álmodol? — Azért, hogy kapjak ruhát, meg cipőt, meg ilyent.

Hogyan jobb aludni? — Álommal.

Miért? — Azért, hogy kapjak mindenfélét.

A lélekelemzés álomkutatásai rámutattak arra, hogy a gyermeki álmok leplezetlen vágyteljesülések és anyagukat az álmot közvetlenül megelőző napi élményekből merítik.³ Azok a kívánságok, melyek napközben foglalkoztatták őket, álmukban teljesülnek. A legkisebb gyermekeknél tehát az álomról megalkotott magyarázat szorosan összefügg az álom tényleges természetével, ami az elméletek erősen tapasztalati jellegét mutatja.

A tapasztalaton kívül a másik tényező, ami lényeges szerepet kap ezeknek a magyarázatoknak a kialakításában, az álom és valóság sajátos viszonya a gyermeki gondolkodásban. A kisgyermek számára az, amit álmodott, összeolvad azzal, amit valóságban átélt, amit álmában megkap, ugyanolyan való értékű, mintha csakugyan megkapta volna.

³ Freud S.: Az álomról. Budapest, 1912.

Ezekben a gyermeki magyarázatokban nem történik egyéb, mint a vágyteljesülés kihelyezése az álmontúli és az álom utáni újabb valóságba. A teljesülés nem az álomban, hanem az álom által következik be.

A harmadik tényező, amit ezek mögött az elméletek mögött találunk, a finális elméleteket kísérő hasznossági elv leg-primitívebb formája: egy bizonyos anyagi hasznosság.

b) Körülbelül az ötödik életév után jelennek meg a még teljesen finális *oktató*-magyarázatok. Ezekben az elméletekben a gyermek kissé már eltávolodott vágyainak attól az azonnali primitív kielégüléstől, amit a vágyálom-elméletek mutattak.

P. Livia (8; 11):

Miért szeretsz álmodni? — Hát lehet abból tanulni is.

Mit lehet tanulni? — Hát álmában felel és másnap a tanítónéni azt kérdi, akkor felel. Velem már volt így. Hangosan számoltam. Anyuka meg is mondta, mit számoltam, most is tudom.

Miért kell álmodni? — Ha nem álmodunk, akkor alszunk és akkor az ember alvásban nem tanulhat.

Minden álmából lehet tanulni? — Csak amelyik értelmes.

Th. Lajos (8; 9):

Mire való az álom? — Lehet belőle tanulni, én legalább is azt tanultam belőle, hogy hogyan kell háborúzni, mert ottan is úgy lőnek, mint itten.

Miért álmodunk még? — Az is szükséges valamire, lehet belőle tanulni is. Sok álmából lehet mindenfélét megtanulni. Hogy milyen eszközökkel harcolnak, meg milyen ruhát viselnek.

Kik? — Németek, ördögök.

S. András (7; 3)

Hogyan tanít az álom? — Akkor még egyszer átvesszük, amit csináltunk és új is hozzájön. Olyan is van, amit sose csináltunk.

Az miért van? — Megtudjuk mi lehet. Sokszor olyant is álmodunk, ami nincs is a világon. Azért, hogy jó gondolatunk legyen. A mesék is azért vannak, hogy akinek jó gondolata van, tanulja meg és tudja elmesélni.

Az álom és valóság sajátos adualizmusa továbbra is megvan, a gyermek továbbra is úgy tekinti az álmot, mint az objektív valóság részét. Ennek a külső valóságnak épúgy a hasznosság a vezérelve, mint a megelőző magyarázatoknak. A kü-

lönbség abban van, hogy az álmok hasznossága nem anyagi, hanem inkább szellemi síkon működik, az álom nem ajándékot hoz, hanem új ismereteket. Természetesen jelentős szerepe van ebben az iskolának, ami ebben a korban uralkodik a gyermek érdeklődési körén és így a „hasznos“ fogalma összeesik az iskolailag hasznos fogalmával.

c) A finális szakasz harmadik típusába azok a magyarázatok tartoznak, melyek szerint az álom *szórakoztat*, mulattat.

L. László (9 ; 4):

Kell álmodni? — Kell, Istenem, ha egy embernek, meg több embernek nincs szórakozása, legalább az álom legyen.

Mire való az álom? — Hogy szórakozzunk, arra való. Vagy arra, hogy olyant álmodjunk, amik szeretnénk lenni, akkor azok lehetünk, amilyen foglalkozást nem tudunk és megálmodjuk.

V. Magda (7; 10):

Miért szeretsz álmodni? — Mert nem olyan unalmas.

Mint mi? — Mint pl.: rajzolás, ragasztás.

Mire való az álom? — Hogy boldogítsanak.

Téged boldogított? — Igen, úgy szeretek apukáról álmodni, olyan rég nem láttam. Az álom csak azért mesél, hogy örömet szerezzen.

Szereted az álmot? — Igen, a mesét is szeretem.

Az álom olyan mint a mese? — Igen, az is elmesél valamit. De arra vagyok kíváncsi, hogy ki mondja nekem az álmot. Jóisten, nem, vagy az álomtündér, vagy angyal?

Cz. Emil (8; 6):

Miért álmodunk? — Hogy ne unatkozzunk éjjel.

Jó álmodni? — Igen, mert szeretek játszani, éjjel is fent vagyok akkor.

Álom nélkül unalmas? — Nem, akkor is alszok, csak nem olyan mélyen.

A vágyálom és oktató magyarázatoknál az álom hasznossági jellege teljes egészében áthatja a magyarázatokat. Ezzel szemben a harmadik típusnál az álom rendeltetésének megjelölése nem abból indul ki, hogy valamiért kell, hogy legyen, tehát nem a hasznosság apriori feltételezéséből, hanem az álom tartalmának a megállapításából, („olyant álmodjunk, amik szeretnénk lenni“). A gyermek az álom tartalmának szokatlan és valószerűtlen képei által eszmél rá arra, hogy valamiféle másik világgal van dolga és már látja az összefüggést az álom és

az álmod megelőző ébrenlét között. Az álom még itt is külső reális valóság ugyan, de csak rövid életű jelenség, melynek szerepe az alvás idejére korlátozódik; szórakoztat, hogy ne unatkozzunk éjjel.

Mindhárom magyarázattípust alapvetőleg hatja át a gyermeki intelligenciára messzemenően jellemző utilitáris és finális gondolkodás.

Ez az elméletyszerkesztésbeli hasznosság teljesen egybevág a gyermeki magyarázatoknak azzal a sajátosságával, amit Binet észlelt teszt-sorozatának sztandardizálása közben. Azt észlelte, hogy értelmi fejlődésének első szakaszában a gyermek nem fogalmi kör szerint, hanem hasznosságuk szerint határozza meg a dolgokat.⁴

A hasznosságnak ez a fajtája feltételezi a gondolkodás egocentrikus jellegét, hiszen a hasznosságot mindig a gyermek sajátos érdeklődése szabja meg, olyan szemléleti kör, melyben a világ minden jelensége a saját, központba helyezett én körül csoportosul.

Mindez természetesen csak olyan gondolkodási rendszerben képzelhető el, melyben a dolgok reális kapcsolata és időrendi összefüggése nem a kauzalitás messze visszanyúló láncolatán épül, hanem a finális törvényszerűséget követi.

A gyermek világában a múlt, a jelen és a jövő éppoly tagolatlan, szinkretikus egységet alkot, mint az én és külvilág, mint a szubjektum és objektum. A kisgyermek számára az időbeliség oszthatatlan, homogén egység, ami az azonnaliségnak, a jelennek felel meg. Az idő fogalmát csak lassanként kezdi felfogni, az „itt van“ és „nincs itt“ szétválasztása útján. Ebbe az „itt van“ fogalomba sokáig beletartozik a közvetlen jövő is, mert a kisgyermek erősen érzelmi színezetű gondolkodása nem képes felfogni, hogy amire vágya irányul, kívül essék az azonnaliségon. Amit kíván, az jelen van, mert hiszen a képzelet tartalma is beletartozik a valóságba. A múlt pedig nem egyéb, mint a „nincs itt“ megnyilvánulása.

Természetesen az olyan gondolkodásban, melyben a jövő állandóan a jelen mellett van, hat rá és történésében befolyá-

⁴ Binet—Simon: Le développement de l'intelligence chez les enfants.

solja, kauzális kapcsolatról nem lehet szó. A dolgok okozati kapcsolata nem a múltba vezet kauzális láncot, hanem a jövőből a jelenbe vezető finális láncot alkot.

Ennek a gondolati folyamatnak a legjellegzetesebb vonását éppen az időtlenségben láttuk. A múlt, a jelen és a jövő egybefolyása végigvonul valamennyi finális magyarázaton.

E mellett állandóan találkozunk a realitás és a fikció összetévesztésével. A kisgyermek hosszú ideig elhiszi, hogy amit álmában lát, ténylegesen megtörténik vele. Az olyan gondolkodásban, amely a mellett, hogy nincs tisztában az idő kategóriájával, hajlandó az álmoképet felruházni a valóság jellegével, könnyen jön létre *kontinuitás* az álom és valóság között. A finális magyarázatok gondolati folyamát éppen az jellemzi, hogy az álom folytatódhatik és kielégülhet a valóságban:

H. Erzsébet (7; 1):

Miről álmodsz? — Hát mindent. Néha a templomba megyek és a papbácsi megszentel és felavatnak gárdistának, van érmem is (megmutatja).

A valóságnak és fikciónak állandó összetévesztésével szemben elég hamar megjelenik a kritikai szempont:

H. Endre (9):

Minek álmodunk? — Kicsit tanulunk belőle valamit. Van benne, ami igaz, van benne, ami nem igaz.

Mi igaz? — Hát, hogy háborúzni szoktak az emberek az igaz. Az nem igaz, hogy eltűnik egy vár.

A gyermek még teljesen finális magyarázatot ad, de már kitűnik válaszaiból, hogy a tapasztalat alapján szembe fordul ezzel a magyarázattal. A valóságban már látja, hogy az álom külön világ, de elméletszerkesztésében még nem látta meg annak fiktív jellegét. A tapasztalati meglátásokból fakadó kritikai szempont nyomán jelennek meg az első kauzális elemek. Ez segíti át a gyermeket a finális okság szakaszán és viszi előre a realitás megalkotása felé.

3. *Atmeneti szakasz: tartalmi determinizmus.*

A finális korszak végén megjelenő kritikai szempont új korszak kezdetét jelzi a gyermeki elméletszerkesztés fejlődésében. A gyermek már túl van gondolkodásának azon a primitív fokán, melyben a jelenségeket a hasznossági elv alapján magyarázza, de még nem jutott el ahhoz, a gondolkodási minőség szempontjából már a felnőttek színvonalán mozgó korhoz, melyben a jelenségek magyarázata a kauzális láncban nyugszik. Az álom rendeltetéséről megalkotott gyermeki magyarázatokban az álom lefolyását és okát illetőleg még nem kapunk kauzális magyarázatokat. Ellenben van a magyarázatoknak egy olyan, e korban általánosnak látszó mozzanata, ami mintegy a későbbi teljes kauzálitásnak előfutárjaként jelentkezik, és ez a tartalmi determinizmus. Észreveszi a gyermek, hogy amit álmódott, azzal már találkozott, vagy könyvben, vagy hallott róla, vagy megtörtént vele. Tehát az álom tartalma visszanyúlik a múltba, és minden, ami ma történik velünk, az később mint álomtartalom jelentkezhet. Ebben a magyarázattípusban már megtaláljuk a kauzális lánc visszanyúlását. Ami még hiányzik belőle ahhoz, hogy teljes értékű kauzális elv legyen, az a dinamikus erő, ami következményeket hoz létre és folyamatokat indít el.

Ugyanakkor tovább él ezekben a magyarázatokban a finalizmus, részben az álom profétikus lehetőségeinek hangsúlyozásában, részben a funkció és szerv finalista összefüggésében.

A teljes finalizmusból ehhez a primitív kauzálitáshoz a tapasztalat vezet a gyermeket. Észreveszi, hogy a megálmodott dolgok már előfordultak életében és így hamarosan eljut oda, hogy ezt a tapasztalást általánosítsa: „arról álmodok, amit olvastam, amit hallottam“.

Példák. Az itt kapott magyarázatok lényegében egyértékűek és csak akcidentális tulajdonságaik révén választhatók szét. A gyermekek négy forrást jelölnek meg: arról álmodok, amiről olvastam, arról álmodok, amiről hallottam, arról álmodok, ami megtörtént, arról álmodok, amit gondolok.

Sz. Ervin (9; 11):

Miről álmodol? — Szoktam mindig mesét olvasni, utána mindig azzal álmodom éjjel.

Szeretsz álmodni? — Az nem tőlem függ, hogy álmodni szeretek-e, szeretnék én álmodni, ha tőlem függne. Mert akkor mindent megálmodnék, érdekes álmokat és elmondanám, hogy más is tudja. Ha olvasom a mesekönyvet, akkor tündérekkel álmodom. Úgy érzem, hogy belépek az álmokapun.

Kell álmodni? — Kell.

Miért? — Azért mert akkor jobban — hogy éjjel is mozogjon az agyunk.

A finalizmus két ponton él tovább: 1. a dolgokat előre meg lehet álmodni, 2. azért álmodunk, hogy éjjel is mozogjon az agyunk.

M. Artur (9; 7):

Miért álmodunk? — Mert naponta szokok ilyenekről beszélni, és amiről az ember sokat beszél azt megálmodja.

Szívesen beszélgetnél velem? — Igen, hogy legalább megálmodjam, amiről beszélgettem. Magamban is szoktam beszélgetni ilyenekről.

Milyenekről? — Olvasok egy harcos könyvet, most azt összehasonlítom azzal, amit már olvastam. Ahogy összehasonlítom, úgy megálmodom egybeolvadva, mintha akkor lett volna.

Igen érdekes ennél a gyermeknél a finális ambivalenciának fogalmazási megnyilvánulása: „azért álmodok, mert beszélek“ kauzális fogalmazás, „azért beszélek, hogy álmodjam“, finális fogalmazás. Igen jellegzetes erre az egész szakaszra a finális-kauzális ambivalenciának ez a sajátos láncolata, ami két irányú: kauzális jellegű a múlt felé, finális jellegű a jövő felé.

E. Edith (9; 4):

Miért álmodsz rosszat? — Este szokott anyuka borzalmasakat beszélni és talán azért álmodok mindig rosszakat.

Miért álmodunk? — Mert anyuka meséli azokat a borzaimasakat. De ha nem meséli, akkor is.

Mire való az álom? — Megálmodjuk, hogy mi történik velünk a jövő évben. A jó Isten így tudatja velünk.

Érdekes, hogy ennél a gyermeknél teljesen párhuzamosan halad a két elmélet, a kauzális és a finális. Hol az egyik, hol a másik alapján válaszol.

S. Tamás (8; 10):

Szeretsz álmodni? — Igen, mert az álom szebbeket tud mesélni, mintha csak mélyen alszik. Valahogy olyan szép képeket lát álomban, olyan szép, mintha rendesen történne, mintha nem is álmodnánk.

Miért álmodunk? — Hogy szebb legyen. Én rendszerint arról álmodom, amin egész nap gondolkodom.

Mi az álom oka? — Hogy az embernek szebb képeket mutasson. Azt hiszem, hogy azt a jó Isten irányítja. Ahogy az embert csinálja, úgy biztosan csinálja ezt is.

Tanácsot ad az álom? — Hát azt hiszem igen. Pl., ha valami rosszat csinált, az álom megmondja, hogy miért rossz és hogyan lehet kijavítani.

B. Imre (11; 2):

Mire való az álom? — Hogyha gondolok valamire, megálmodjam, hogy hogyan lenne. Mikor itt vagyok Pesten és játszom a társaimmal, akkor hirtelen falun vagyok, amint álmodom tovább.

Hogy lehet ez? — Nappal rája gondolok és éjjel hirtelen eszembe jut.

Miért álmodunk? — Ha nem álmodom, akkor nem jól alszom, felébredek.

Mind a két magyarázat bizonyítja, hogy a gondolt dolgokra vonatkozó tartalmi determinizmus áll legmesszebb ebben a szakaszban a finális magyarázattól.

Ebben az átmeneti szakaszban a gyermeki logika fejlődésének három jellegzetes vonása jelentkezik:

A kauzális indok megjelenése nem az elmélet formális logikai felépítésében található, hanem inkább annak tartalmát érinti. Ezt a jelenséget neveztem tartalmi determinizmusnak.

Ennek a tartalmi determinizmusnak megjelenési módjai közül úgy láttam, hogy a kauzális elméletképzéssel leginkább az függ össze, ami a gyermek gondolataira vonatkozik. Viszont a finális szakaszhoz az esik legközelebb, amely megtörtént vagy olvasott dolgokra vonatkozik. Ez mutatja, hogy a finálistól a kauzálisig vezető logikai fejlődés egybeesik a konkrétól az absztrakthoz vezető általános értelmi fejlődéssel.

Mint minden átmeneti szakasz, ez is tartalmilag szegényebb és az idetartozó gyermekek csak annyiban tudnak magyarázatot adni, amennyiben az finális. Mindazt, ami magyarázatukban kauzális, csak jelölik, de nem fogják összefüggő elméletbe.

4. Kauzális elméletszerkesztés.

A harmadik szakaszban azt látjuk, hogy egyes elméletszerkesztések az álom rendeltetését már úgy tüntetik fel, mint a természet rendjének kauzális láncába beletartozó ok-okozat viszonyt.

A kauzális magyarázatok szakaszában három fejlődési fokot találtam, melyek közül az első kettő a kauzális szakaszba való belépést éppen csak jelzi. Az egyiknél az ok szó kauzális értelemben való használata jelezte, hogy a gyermek felszabadult a finális gondolkodásból, a másikonál a gondviselészerű determinizmus fogalma szerepel, mint az álom rendeltetése. A harmadik ok viszont a kauzális szakasz jellegzetes magyarázatait tartalmazza.

A három fejlődési fok a következő: a) a kauzális megoldás keresésének szakasza, b) az isteni gondviseléshez fűződő kauzalitás, c) élettani és lélektani magyarázatok.

Példák. a) Itt mindenekelőtt olyan esetekkel találkozunk, melyek bár elárulják a kauzális gondolatmenetet, még nem jutnak el az elméletszerkesztésig:

S. János (10; 4):

Miről álmodsz? — Arról, amiről olvasok.

Miért álmodunk? — Mert éjjel arra gondolunk, ami napközben velünk megtörtént. De nem értem, hogy mitől van az álom. Valószínűleg attól, hogy rágondolunk. Csak azt nem értem, hogy' láthatjuk, ha nincs a szemünk előtt.

B. József (10; 2):

Miért álmodunk? — Nem tudom. Mikor az utazásról álmodtam, akkor gondoltam, mi is az oka és semmi sem jutott az eszembe.

Ennél a gyermeknél az ok szó használata mutatja, hogy a gyermek már ebbe a szakaszba tartozik, azonban a „miért“-re még nem talál magyarázatot.

b) A kauzális szakasz másik bevezető típusa a „jó Isten“ fogalmának determinista értelemben való felhasználása. Szükséges, hogy tisztázzuk az Isten-fogalom kettős szerepét a vizsgálataim során kapott elméletekben. Van néhány olyan válasz, mely a tartalmi determinizmus átmeneti szakaszába tartozik és

melyet isteni finalizmusnak kell neveznünk a harmadik szakasz isteni determinizmusával szemben.

Az isteni finalizmus válaszai általában morális tartalmúak és a büntetés és jutalmazás problémái körül forognak. Naív hasznosság ez, mely a mindent magába foglaló és a gyermek számára legegyszerűbb „miért” lehetőségben az istenfogalomhoz fűződik.

Természetesen találunk olyan esetet is, ahol az istenfogalom úgy kerül bele a gyermeki magyarázatokba, hogy a gyermek semmi más megoldást nem talál és kénytelen ehhez fordulni. Számunkra ez azért lényeges, mert fel kell tételeznünk, éppen az ilyen esetek kapcsán, hogy akkor, amikor a harmadik szakasz elején a legszegényesebb válaszok mellett jelentkezik az istenfogalom, úgy ebben szerepe van annak is, hogy a gyermek nem talál más magyarázatot és mint a legkönnyebb megoldáshoz fordul az isteni mindenhatóság bekapcsolásához:

N. Edit (10; 2):

Kell álmodni? — Nem muszáj, csak ha a jó Isten akarja.

Miért akarja? — Ha az emberek alszanak, akkor is lássanak képet.

A harmadik szakaszba való tényleges megérkezést, az álmom belső eredetének (L'origine interne du rêve) felismerését és rendeltetésének mind formális, mind kauzális magyarázatát csak két fajta elmélettípusban találtam meg, melyek közül az egyik inkább lélektani, a másik inkább élettani mozzanatokon alapszik.

Két sajátos jelenséget észleltem ebben a szakaszban:

Az egyik a magyarázatok új gazdagsága. A tartalmi determinizmus elszíntelenedett magyarázatai után most új utat kap a gyermeki elméletyszerkesztés és ugyanolyan könnyedséggel gyártja a változatos magyarázatokat, mint az első szakaszban. Csakhogy míg ott a kritika hiánya tette lehetővé a magyarázatok gazdagítását, addig itt az elméletek színessége mögött egy új tényező húzódik meg: a tapasztalás.

Ez a tapasztalás második sajátos jelensége ezeknek a magyarázatoknak. Úgy jelentkezik, hogy a magyarázatok kibővülnek a tapasztalati anyaggal, saját álmaikból példákat hoznak fel és ezekből szűrik le a magyarázatot. Ez a tapasztalati

vonás különösen akkor válik jellegzetessé, ha az előző szakaszokhoz hasonlítjuk. Ott ugyanis a tapasztalati forrás az, amit álmodik, az álom okára vonatkozó elméletet az álom tartalmából fejti ki. Ezzel szemben itt az a tapasztalás forrása, ahogyan álmodik.

Ez a tapasztalás vezeti a gyermeket álom-magyarázataiban „befelé”. Tapasztalással ellenőrzött álommagyarázat csak belülről indulhat ki.

Tartalmi szempontból két csoportot találunk, lélettantit és lélektantit.

Az élettani magyarázatok az agy munkájával és a gondolkodás lefolyásának részleteivel magyarázzák az álom létrejöttét:

J. Vendel (9 ; 10):

Miért álmodunk? — Mert az ember esze mindig megy, meg nem áll, gondolkodik.

M. Pál (7; 11):

Miért álmodunk? — Mert korán feküdt le és ha későn az agy kifárad és nem tud álmodni. Az agy kell az álomhoz. Egy kis része az álom része. Ha az ember korán fekszik le, az agya kicsit működik.

Sz. Gábor (9):

Álomban egy képet látok, de a fejemben több kép van. Ha a fejembe bele tudnék nézni, akkor több képet látnék. Azok beszélnek az agyamban. Némelyiket látom csak. Akkor a fejemben is van, meg előttem is. Sötétséget látok, színes képeket látok és akkor egyszerre fekete. Színes foltokat látok és akkor kibontakozik egy kép. Összeállnak azok a foltok valahogyan meg némelyik el-eltűnik és akkor látom a képeket.

Miért álmodunk? — Biztos azért, mert úgy rendelte a jó Isten. Van olyan ember, aki mindig álmodik.

Miért rendelte az álmot? — Van olyan ember aki szeret és azért álmodik, hogy kedve teljen benne. Nem értem, hogy az hogy lehet, hogy az egyik ember álmodik, a másik nem. — Mikor rossz képeket látok, akkor útálom az álmot. Azt mondom, miért is van a világon. Szeretném tudni, tisztában lennék én is meg a néni is. Azon gondolkodom, hogy miért vannak emberek akik álmodnak és miért vannak, akik nem. Ezt az egyet nem tudom megfejtani. Van egy hártya a szemem és arra vetődik az agyból a kép, amiről gondolkodunk. Csak egyet nem értek, hogy becsukom most a szemem és nem látok képet. Ha alszunk működésbe lép valami kis szerkezet, festőanyag arra a hártýára festi a a képet, olyan mint egy motor, az ember is motor.

A lélektani elméletek között leginkább érettebb vágyálom jellegű magyarázatokat találunk:

Sp. László (10; 5):

Kell álmodni? — Hát természetes dolog, biztos van valami oka.

Mi az oka? — Érdekes, az ember csak azt jegyzi meg, ami nagyon érdekeset játszott az életében. Úgy gondolom, hogy lelki szemeink előtt ellebeg, ép úgy, mintha most is gondolkodnánk rajta, csak éjjel sokkal nagyobb erővel látjuk. Éjjel tisztábban láthatjuk, mert nyugodtabban alszik és csak arra gondol. Az álom az tkp. egy látható gondolat.

Ad tanácsot? — Különböző esetek vannak. Szeretem a cukrot. Nem hiszem, hogy találnék olyan gyereket, aki ne álmodott volna cukorról. Pl. szegény gyerek amire szüksége van, nem csak cukor, álmában megveszi.

Miért? — Mert szeretne és az álomban mindent meg lehet csinálni. Az álom jószívű, megengedi.

G. Janka (10; 4):

Miért álmodunk? — Az csak egy valótlan dolog. Legtöbbször arról álmodunk, amire gondolunk. Azért, mert azt nagyon szeretnénk látni, vagy hallani és azt nem tudjuk látni, csak álmunkban jelenik meg. Az egy természetes szokása az embernek, úgy mint a földnek az, hogy reng.

Ezekben a magyarázatokban már hiányzik a gyermeki elméletszerkesztés általánosításra való törekvése, ami egyetlen okot hajlandó csak elfogadni minden okozatnál. Az okság elve már lehetőségi körökre szorítkozik, „különböző esetek vannak“.

Ebben a szakaszban a belső és külső világ már teljesen elválasztódott, kialakult az a felfogás, hogy más a gondolat és más a test és ezzel a 11 év körüli gyermek végkép megérti, hogy az álom nem materiálisan meglevő kép, hanem gondolat, tehát szubjektív eredetű.

Az álom szubjektív eredete abban nyilvánul meg, hogy a magyarázatok lélektani és élettani körbe esnek. A formális logika kibontakozását pedig abban tapasztalhattuk, hogy a realitás és fikció szétválasztódott. Végül pedig szinte teljesen eltűnt a magyarázatokból a jövőbe való előrenyúlás sajátos finalista megnyilvánulása.

Katona Klára.

6. ADATOK A GYERMEK VALLÁSOS BEÁLLÍTOTTSÁGAHOZ.

1. *Tárgy és módszer.*

Tapasztalataim során feltűnt, hogy a gyermek milyen érdekesen gondolkozik a bibliáról. Ezért elhatároztam, hogy rendszeresen figyelem bibliához kapcsolódó elképzeléseit. Elsősorban azt szerettem volna tudni, hogyan képzei el a biblia eredetét? Ismeretes, hogy a származás, keletkezés kérdése más vonatkozásokban igen foglalkoztatja fantáziáját. Ez a kiindulási pont már azért is célszerűnek látszott, mert erről a kérdésről az iskolában nem igen tanulnak, tehát nagyobb a valószínűség, hogy eredeti gondolatokat ad. A biblia keletkezésére vonatkozó beszélgetések azt mutatták, hogy jó lenne külön megvizsgálni a biblia rendeltetésére vonatkozó véleményét is, hiszen különösen a kisebbeknél a kauzális és finális magyarázat nem különül el egymástól. A biblia eredete és célja elsősorban értelmi jellegű kérdés. Ezért harmadiknak „a legkedvesebb bibliai történet” megbeszélése következett. Ezzel előtérbe akartuk hozni a bibliához fűződő érzelmi és akarati beállítottságát.

A Jean Piaget által Genfben alkalmazott ú. n. klinikai módszert¹ használtam. Beszélgettünk 33 (7—13 éves, 21 fiú 12 leány) református gyermekkel különböző budapesti iskolákból (6 elemi, 4 polgári, 1 gimnázium). Mivel a tárggyal eddig csak normatív szempontból foglalkoztak és lélektanilag nem, jelen tanulmány csak bevezető jellegre tart igényt, már csak az aránylag kis anyagra való tekintettel is.

¹ Jean Piaget: La représentation du monde chez l'enfant. Paris, 1926, Introduction. A részletes technikát az egyes részek elején közlöm.

2. A biblia eredete.

A gyermek elé tettem egy bibliát és kérdeztem: „Hogyan keletkezett ez a könyv?” Ha nem értette kérdésemet, másodszor ilyen módon fogalmaztam meg: „Ezt a könyvet írni kellett valakinek. Ki írta és hogyan?”

Néhány példát mutatok be:

1. k. sz. 7 é.² „— Próféták írták. *Kik azok?* — Istennek szolgái. — *Miről lehet őket megismerni?* — Istenfélők. — *Mindenki próféta, aki istenfélő?* — (Nincs válasz.) — *Hogyan írták?* — A jó Isten megmondta a prófétáknak, azok aztán felírták. — *Lehetne ma is hozzátenni a bibliához?* — Nem, mert ma nincsenek istenfélő emberek. — *Miért gondolsz?* — Azért, mert sok rossz ember van. — *Akkor nem volt?* — De sok jó ember is volt, istenfélők. — *Most nincs senki, aki hozzátéhetne?* — Vannak írók, csak azok nem próféták.”

Isten szóban ihlette a prófétákat, így keletkezett a biblia. A próféta-ság lényege az istenfélelem. Arra nem gondol, hogy a kijelentés Krisztus életével lezárult.

3. k. sz. 7 é.: „— Az apostolok, akik az Úr Jézus idejében éltek, leírták az Úr Jézus történetét. — *Csak az apostolok írták, vagy mások is?* — Nem tudom... Isten prófétákon keresztül is üzen nekünk. — *Hogyan üzent nekik Isten?* — Imában, álomban, angyali üzenetben. — *Honnan tudták, hogy Istentől jön, amit átmodnak?* — Ha mástól jött, nem sügött. Ha tőle jött, megsügte, hogy tőle van.”

Ha bibliáról van szó, elsősorban Jézus életére gondol. Ez gyakori magatartás a gyermeknél, mert Jézus van legközelebb a szívéhez és Róla viszonylagosan többet is tanul. Szerinte a biblia Istentől ihletett. Az ihletés személyes, belső. Az isteni kijelentés önkijelentés is.

5. k. sz. 8 é.: „— Az apostolok, írástudók írták. — *Hogyan tudták, mit kell írni?* — Megmagyarázta nekik Krisztus. — *Hogyan?* — (Nem felel.) — *Kik az apostolok?* — Jézus tanítványai. — *És az írástudók?* — (Nem felel.) — *Az egész biblia Jézus idejében keletkezett?* — Nem. — *Hát a többi hogyan írták?* — Akkor már élt Jézus, amikor leírták. — *Hogyan keletkezett hát a biblia?* — Isten igéjéből, magyarázásából. — *Hogyan?* — Megmagyarázta az apostoloknak, azok az írástudóknak. Elmondta, hogyan kell kinyomatni, így írták.”

Az ige Istentől ihletett és pedig szóban. A biblia keletkezését Krisztus földi életére, az apostolok körére szűkíti. Az

² Az első kísérleti személy 7 éves.

„írástudó“ elképzelése helytelen. A szó értelmét magából a szóból magyarázza kortörténeti ismeret nélkül.

6. k. sz. 8 é.: „— A próféták írták. — *Hogyan?* — Mert Jézus megmondta nekik. — *Hogyan?* — Jézus annak a papnak a fejébe adta, amikor prédikált. — *Hogyan írták le?* — A fejükben tartották, hogy el ne felejtsek és akkor leírták.“

Jézus az ihlető szóban és gondolatban. Az eszközök a próféták, papok.

9. k. sz. 9 é.: „— Mikor Jézus a földön járt, a tanítványok írták le. — *Amit nem tudtak meg Jézustól, honnan írták le?* — Kitalálták. — *Ha most itt mi kitalálnánk valamit, azt be lehetne írni a bibliába?* — Csak amit Jézus mondott. — *Hát amikor Jézus még nem volt a földön, akkor hogyan írták?* — Kitalálták. — *Kik?* — A pogányok. — *Hogyan?* — Mert akkor éltek.“

A biblia isteni eredetében nem hisz. Az írók szem- vagy fültanúk. Ez a magyarázat a gyermek tapasztalathoz való tapadásából fakad.

13. k. sz. 9 é.: „— Tanítványok írták. — *Az ótestamentumot is?* — Mózes, az ő vezetőjük. — *Hogyan írták?* — Szentlélek által ki vannak töltve, általuk szól az emberekhez. — *Ma is lehetne hozzáírni?* — Nem, mert ma nincsenek emberek, akiken Isten Lelke megnyugszik. — *Kin nyugszik meg?* — Csak a jó Isten tudja, mert Ő mindent tud. — *Mit gondolsz?* — Azokon, akik Istennek szolgálai, akik nem engednek a sátánnak, mindig Isten parancsát tartják meg. — *Miért voltak régen ilyen emberek és ma nem?* — Ma is van, de kevés. Akkor is csak egyedül az Úr Jézus és az ő tanítványai voltak, akiken megnyugodott a Szentlélek. Olyan Szentlélek volt benne, mint a jó Istenben. A tanítványokban is, mert Jézus megáldotta őket Szentlélekkel, hogy folytassák az ő munkáját ezen a földön. — *Benned van Szentlélek?* — Nincs, mert mi bűnösök vagyunk. — *Itt az iskolában van Szentlélek?* — A gyerekek között nincsen.“

Az ihlető a Szentlélek. Ez a felfogás, amely a teológiaival egyezik, a gyermeknél ritkán fordul elő. Legtöbbször Istent általában említik szerzőként. A Szentlélek munkáját abszolútnak képzei. Akiben a Lélek van, teljesen tiszta. Jó és rossz közötti átmeneti állapotot nem ismer. Ez a gyermek sem gondol arra, hogy a kijelentés Krisztusban lezárult, testét öltött.

15. k. sz. 9 é.: „— Az apostolok írták. — *Az egészet?* — (Nincs felelet.) — *Az ószövetséget is?* — Jézus írta. — *Hogyan?* — Amikor történt valami, leírta. — *A Mózes történetét ki írta?* — Ő. — Feljegyezte úgy amint látta, hogy mit csinált Mózes. — *Jézus nem később élt, mint Mózes?* — Jézus élt előbb, mert akkor Mózes nem tudott volna segíteni a zsidókon. — *Ki írta az újszövetséget?* — Az apostolok. — *Hogyan?* — Ami megtörtént velük, azt elmondták magukban és leírták, ahogyan jónak találták.“

Az ószövetséget is Jézus írta. Jézust nem tudja az idő egy bizonyos pontjára korlátozni, Ő ott volt az ószövetségi korban is. Az apostolokat is említi mint szemtanúkat. Velük kapcsolatban isteni inspirációról nem beszél.

17. k. sz. 10 é.: „— Amikor Isten a földre került, a tanítványok megírták azt, amiket csinált Isten és milyen csodái voltak Istennek és hogyan gyógyított, támasztott életre halottakat és meghalt miértünk. — *Kicsoda?* — Jézus. — *Az egészet Jézus tanítványai írták?* — Az újtestamentumot. — *Hát a Mózes történetét?* — Azt a próféták írták. — *Hogyan tudták, mit kell írniok?* — Mert Isten megmondotta nekik. — *Hogyan?* Álmukban egy angyal jelent meg és megmondotta nekik. — *Mi az, hogy Isten?* — Megváltó. — *Hát Krisztus?* — Őr Jézus Krisztus. — *Milyen viszony van Isten és Krisztus között?* — Őr Jézus Krisztus. Jézus megszületett . . . Őr Jézus született meg . . . Isten pedig . . . Isten született meg . . . Az Őr Jézus a Fiú. . . Krisztus az Atya. — *Kicsoda az Atya?* — Krisztust más néven Istennek hívják. — *Krisztus az Atya, vagy a Fiú?* — Az Atya. — *A Fiút hogy hívják?* — Őr Jézus.“

A bibliát az apostolok és próféták írták. Az isteni inspirációt vallja. Az Isten, Krisztus, Őr Jézus fogalmakat nem tudja pontosan szétválasztani. Másoknál is előfordul e szavak összekeverése, mert nem tudják az istenség fogalmának a Fiút és Atyát alárendelni. Istenen leginkább az Atyát értik. Ez a gyermek az Őr Jézus és Krisztus fogalmak tartalmi azonosságában nem biztos. Krisztust gondolja egy helyen Atyának.

18. k. sz. 10 é.: „— Kezdődik Mózes élete történetével. Miképen szólt hozzá Isten és mindent, ami vele és Isten népével történt. Az utána következőket a próféták írták arról, amit ők cselekedtek és készen lett szépen. Az újtestamentumot a Jézus követői írták. — *Hogyan tudták, mit kell írni?* — Isten szólt hozzájuk és ők azt leírták, hogy az utánuk következő nemzedéknek megmaradjon. — *Honnan tudták, hogy Isten szólt hozzájuk?* — Nem embereken keresztül jött. Szívük hallotta, amit Isten szólt, amit a Sátán, azt is. — *Honnan tudták, mikor melyik szól?* — Ezek az emberek csak Istennek a szavát hallgatták meg.“

Az isteni ihletettséget vallja. Ezt belsőnek képzei. A jószág szerinte is abszolút.

21. k. sz. 11 é.: „— A próféták Jézus tanítását leírták. — *Kik a próféták?* — Görögül van mondva: néző, látó. Isten igéjét hirdeti a népnek. — *Hogyan tudták, mit írjanak?* — Isten megmondta nekik. — *Hogyan?* — Amikor imádkozott, Istennel beszélgetett.“

A próféta szó jelentését ismeri. Az ihletettség imában, Istennel való beszélgetésben történik.

28. k. sz. 12 é.: „— Azoknak az embereknek, akik írták, megjövendölte Isten, hogyan születik Jézus. Ők ezt megírták, amikor Jézus megszületett, a bib-

lia szerint ment Jézus. A bibliában Isten megmondotta, hogyan kell neki szenvedni és minden úgy történt, ahogy meg volt írva. Először csak egy nagy biblia volt a világon, azt hiszem, az a királyé volt, Salamoné. — *Miért?* — Mert ő volt a leggazdagabb a világon. — *Mikor írták a bibliát?*“

A biblia zsinórmérték nemcsak nekünk, hanem Krisztusnak is. Speciálisan gyermeki elképzelés. Teológiai felfogás szerint a biblia Istennek önkijelentése. Salamon bibliájáról való elgondolása meseszerű.

Összefoglalva a biblia eredetére vonatkozólag nyert eredményeket, megállapíthatjuk, hogy legtöbb gyermek a vallásos nevelés hatása alatt elfogadja a biblia Istentől ihletettségét. Vannak, akik egyszerűen Istent említik, mint elsődleges szerzőt minden külön meghatározás nélkül. Csak kevesen vannak, akik kimondottan a Szentlélek szerzőségére hivatkoznak. Leggyakrabban azonban Krisztus szerepel mint szerző, mert földi életénél fogva közelebb áll a gyermekhez.

Emberi szerzőként az előbb említett krisztocentrikus bibliaszemlélet folytán leginkább az apostolokat említik. Minden gyermek tudja, hogy az apostolokon Jézus tanítványait értjük, bár a szó magyar jelentését (küldött) nem ismerik.

A tanítványok szerzősége mellett leggyakrabban a prófétáké szerepel. A prófétaságról való elgondolásuk helyes. Próféta az, aki Isten akaratának engedelmeskedve az Ő üzenetét szolja, írja s jövőmondásra képes. Néha az írástudók is szerepelnek szerzőként. A szó kortörténeti vonatkozását nem ismerve, írástudónak tartják azt, aki tud írni és így Isten üzenetének írásban való megrögzítésére képes.

Az inspiráció módjára vonatkozó elgondolásuk gazdag. Említik az álomban, látomásban, szívben, imában történő kijelentést s a szem- és fültanúságot. A kijelentést néha szóserintinek képzelik. Isten maga írja le a bibliát vagy pedig tollba mondja.

A biblia befejezett voltára nem gondolnak. Legtöbbször azt állítják, hogy most is lehetne a bibliához tenni, ha volnának Isten ihletésére méltó emberek. A kijelentést csak annyiban hozzák kapcsolatba Krisztussal, hogy szerzőnek esetleg őt tekintik, de arra nem gondolnak, hogy Ő a testté lett kijelentés.

Bibliaszemléletünkkel kapcsolatban az is kitűnik, hogy Is-

tenről való elképzelésük zavaros. Krisztus helyett gyakran Istent mondanak. A gyermekkor vége felé viszont Istenen főképen az Atyát értik. Mivel részeket egészhez viszonyítani helyesen nem tudnak, a Szentháromságot nem értik. Az istenség fogalmának nem rendelik alá az Atyát, Fiút és Szentlelket.

A jóságról és bűnről való elgondolásuk kizárólagos. Kettő közötti átmenetet nem ismernek.

3. A biblia rendeltetése.

„Miért van biblia?” — kérdeztem a gyermekektől. Ha nehezen indult a beszélgetés, hozzátettem: „— Mi lenne, ha nem lenne biblia?”

Példaként a következő eseteket hozom fel:

5. k. sz. 8 é.: „— Ebből bírnak tanulni Istenről. Hogy ne legyünk mindig rosszak. — *Mi lenne, ha nem tanulnánk benne Istenről?* — Nem tudnánk, ki volt Isten. — *A biblián kívül nem lehet tudni Istenről?* — Egyáltalában nem.”

A biblia rendeltetése vallási és erkölcsi. Biblián kívüli kijelentésről (általános kijelentés a természetben) sem ő, sem más gyermekek nem igen tudnak.

9. k. sz. 9 é.: „— Hogy abból tanuljanak az emberek. — *Mit?* — Istenről. — *Miért tanuljanak?* — Hogy ne legyenek pogányok.”

A biblia rendeltetése vallási, megóv a pogányságtól. Kezdetben az intellektuális elemet, a tanulást domborítja ki.

10. k. sz. 9 é.: „— Hogy tanuljanak belőle. — *Mit?* — Jézus ígérése. — *Mire jó ez?* — Okosodjunk, szeressük a jó Istent.

Kezdetben ez a gyermek is mint sokan mások, az iskola hatása alatt a biblia tanító jellegét hangsúlyozza. Isten megszeretésére vonatkozó utalása azt mutatja, hogy már megragadott valamit a vallás sui generis jellegéből.

13. k. sz. 9 é.: „— Ha nem lenne biblia, minden ember bűnös lenne, bűnborítaná el nyakig, testét és lelkét. Testét nem, mert ez látható, de lelkét, mert az nem látszik. A bűn egy láthatatlan cselekedet.”

Az erkölcsi vonást domborítja ki. A bibliát a „bűnös” embernek adott kalauznak tartja.

17. k. sz. 10 é.: „— A keresztyén hitet el ne felejtjük. Akkor nem mennek soha rossz útra.”

Megjelölése vallási és erkölcsi.

18. k. sz. 10 é.: „— Isten azt akarja, ne csak a próféták, hanem mások is tudják, Isten milyen jóságot tett választott népével és nem kivételezett egyetlen gyermekével sem. A gazdagot úgy szereti, mint a szegényt. Mindenkinek legyen tudomása a Fiú életéről, szenvedéséről.“

Szintén a vallási jelleget emeli ki, még pedig Isten igazságosságát és Krisztus szenvedését.

11. k. sz. 11 é.: „— Ha az embereknek valami bajuk van, akkor a jó Istenhez fordulnak a biblia által és segédelmet kérnek tőle. Akkor a lelküket megtisztítja a Szentírás... Megismerjük a Jézus előtti kort, az összes kort, így tanulunk is belőle. — *Az összes kort?* — Amikor Jézus élt.“

Az ismeretszerzés és lelki erőgyűjtés a biblia olvasásának a célja.

27. k. sz. 12 é.: „— Az emberek hitben erőt merítenek belőle. — *Hogyan?* — Bízni kell a Jézus Krisztusban s az Ő tanítását kell mindig követni. Az az értelme, hogy a jó Isten milyen jó az emberekhez és az emberek megfeszítették őt.“

A biblia megerősít hitben a Krisztus halálára való emlékeztetés által.

28. k. sz. 12 é.: „— Ha olvassuk és megértjük, mintha Isten szavát hallanánk. Akkor nem kárhozunk el a bűnben. — *Hogyan?* — Nem tud bűnre csábítani a sátán. — Ha a bibliát olvassuk, a sátán hiába szól, nem halljuk a szavát, csak Isten szavát halljuk benne.“

A bibliában maga Isten szól, szava felfegyverez a sátán ellen.

Eme példákból kitűnik, hogy a gyermekek a biblia readeltetésén már gondolkoztak, minden nehézség nélkül felelnek az adott kérdésre.

A legelső fokon a gyermek számára a biblia nem más, mint ismeretszerzés, tanulási alkalom a többi iskolai tantárgy analógiájára.

A második fokon a bibliában az erkölcsi vonásokat ismerik fel elsősorban.

A harmadik és szerintem legmagasabb fokon felismerik a biblia speciális jellegét, a vallásit és azt tartják fontosnak. A biblia az élő Istennel hoz kapcsolatba.

A három fok a valóságban természetesen nem választható el élesen egymástól. Három fokot csak aszerint különböztetünk meg, hogy melyik az uralkodó tényező a gyermek elgondolásában. Az erkölcsi fokon is nyer intellektuális ismeretet a gyer-

mek a bibliából, de ez alárendelődik az erkölcsi célnak. A harmadik fokon pedig az ismeret és erkölcsi szabály felolvad a vallási elembe, mint uralkodó tényezőben. A 10. életév előtt főképen az intellektuális elemet emlegetik, azután az erkölcsit és végül a gyermekkor végén leggyakrabban a vallásit.

A biblia erkölcsi és vallási jellegének felismerése az értelmi mellett együttjár az énfunkció³ fellépésével és fokozódásával. A gyermek nem általában beszél a bibliáról, hanem saját személyével kapcsolatosan. Az énfunkció eme fellépése és fokozódása lélektanilag milyen genetikus tényezőkkel magyarázható?

a) A gyermek a 10. életév körül a játéktól és mesétől mindinkább a valóság felé fordul. Nem az elképzelt, hanem a tényleges élet érdekli. A bibliában is az életes, történeti jelleg ragadja meg. Mivel pedig a biblia ezen a ponton szükségérzetet elégít ki, mind nagyobb mértékben fordul feléje.

b) A 10. életév után a serdülés előjelei mutatkoznak. A gyermek egyénisége születőben van. Ahogyan születésekor levált anyja testéről, úgy most a szüleihez kapcsoló lelki kötelék is szakadni készül. Külön, független, lelki valóságnak ismeri fel magát. Amíg határtalanul örül a saját személyisége felfedezésének, addig más oldalon sajátmagát mindenkitől különbözőnek ismerve fel, elfogja az egyedüllét és szomorúság érzése is. Fellép az eddig még nem ismert „lelki nyomorúság”, ami lehetővé teszi a szorosabb értelemben vett vallásos élmény megszületését. Ez nem más, mint a szülők helyett Istenhez fordulás, Istennel való titokzatos egység.

Akár a valóság felé fordulást, akár az egyéniség megszületését, akár mindkettőt fogadjuk el magyarázó tényezőnek, egy dolog kétségtelen a jelenlegi kísérletek alapján és pedig az, hogy a 10. év körül fokozódó mértékben találunk kísérleti személyeknél énfunkciót, azaz személyes viszonyulást a bibliához.

³ L. Dr. Vasady Béla: A valláspszichológia fejlődésének története. Debrecen, 1927. 104—136. old. a Girgensohn—Gruehn irányról.

4. Legkedvesebb bibliai történet.

Hogy kitűnjék, melyek a gyermek bibliával szembeni személyes viszonyulásának gyökerei, azt is megkérdeztem tőlük: „Melyik történetet szereted legjobban a bibliából?”

A kapott feleletekből a következőket állapíthajuk meg:⁴ a leggyakrabban említett ótestamentumi történet a Dávid és Góliáté. Az újtestamentumból a tanítványokat ritkán említik (Pált és Jánost még leginkább). Érdeklődésük központjában Jézus élettörténete van, különös tekintettel csodáira s a példázatok. Többen nem is emelnek ki egy mozzanatot, hanem Jézus életét a maga egészében kedvelik.

A kedves történet kiválasztása szükségérzés alapján történik. A gyermek azokat a történeteket szereti, melyeken keresztül kap valamit.

A bibliai történetekkel szemben támasztott igényt illetőleg három fokot különböztetünk meg:

a) A csodát, a rendkívülit keresik a bibliában, mert ez izgatja képzeletüket. A csoda önmagában elég, nem kutatják, valóságjellegű-e?

Pl. egy 7 évesnek a kánai menyegző tetszik és az, „amikor Jézus vállára a galamb szállt, amikor megkeresztelték, mert ez izgató.”

Egy 8 évesnek az tetszik, hogy „Jézus olyan hatalmas, hogy még a halottat is fel tudja támasztani”.

Ezen a fokon a bibliai történet nem több a gyermeknek, mint akármelyik csodálatos, érdekes mese.

b) A második fokon is azt várja a gyermek a bibliától, hogy érdekes, izgalmas legyen, vagyis hogy fantáziájának táplálékot adjon, de ezt az igényt egy másikkal támasztja alá: valóságos, megtörtént dolgokat kíván. Ezért ezen a fokon Jézus egész életét szereti, nemcsak csodáit s még a csodákat is valóságjellegük miatt.

Pl. egy 9 éves azt szereti, hogy „Jézus feltámassza az embereket és meggyógyítja, mert egyszer engem is meggyógyított”.

c) A harmadik fokon már képes szeretni Jézus tanításait is, a példázatokat elsősorban.

⁴ Részletes példákat l. Dr. Vasady Béla: Károlyi emlékkönyv. Budapest, 1940. 367—369. old-on.

Pl. egy 11 évesnek a „Magvető tetszik legjobban. Az emberiség élete benne van. Hogyan lehetünk jók és hogyan hallgassuk a próféták és papok szavát? Azután a Tékozló fiút. Megtért, kegyelmet talált. Megbocsát neki Isten, ha megbánja bűnét“.

A gyermek ezen a fokon már képessé válik az absztrakt gondolkozásra és nemcsak a példázat történeti oldalát, hanem annak szimbolizmusát is megérti. Így a példázat előkészíti a történetből az absztrakt igazságra való átmenetet, amennyiben mind a szemléletet, mind az elvontat egyesíti magában.

Az eredmények ellenőrzéseképpen azt is megkérdeztem tőlük, hogy a biblia mellett melyik a legkedvesebb könyvük és miért? A motiválás ismétlődött. A csodálatos, majd a megtörtént dolog tetszik. Említik a mulatságosat is, ami mint tényező a bibliai történeteknél kevésbbé jön számításba.

Az eddigiekből látszik, hogy a bibliai történeteket szeretik. Ez kiérzett hangjukból, szavukból, egész magatartásukból.

A legkedvesebbnek vallott történetet el is mondtam velük. Természetesnek tűnne fel, hogy amit legjobban szeretnek, azt pontosan tudják is. Sajnos, a tapasztalat azt mutatja, hogy tárgyi tudásuk legtöbb esetben hiányos, különösen a neveket illetőleg. Heródest összecszerélik Augusztusszal, Izsákot Mózes fiának gondolják. A főpapi fejedelmekből papok fejedelmei lesznek, Jairusból „Zireus“. Egyik a „Frarizeus és kublikánus“ történetét emlegeti. Feltűnő a bizonytalanság a példázatok értelmezésénél is.

5. Összefoglalás.

Lélektani szempontból a következőket állapíthatjuk meg:

1. A gyermek vallásos beállítottságát a bibliához való viszonyán keresztül vizsgáltuk.
2. Kísérleteinknek három főszempontja volt: a biblia eredete, célja és a legkedvesebb bibliai történet.
3. A bibliát isteni, közelebbről krisztusi eredetűnek tartják. Emberi szerzőként az apostolokat és prófétákat említik. Az ihletettség módját tartják külsőnek (szóban, írásban) és belsőnek is (imában, álomban történő kijelentés). Az ihletést alacsonyabb fokon szószzerintinek gondolják.
4. A biblia célja a fejlődés menete szerint hármassal: ismeretet ad, erkölcsileg emel,

Istennel való egységre segít. Az utóbbi, a speciálisan vallási elem inkább csak a 10. év körül jelentkezik. 5. A legkedvesebb bibliai történetet illetőleg ismét három fejlődési fokot különböztetünk meg: először a csodákat kedvelik, azután minden valóságos megtörtént dolgot, különösen Krisztus életét s végül a példázatokat. 6. Istenfogalmuk bizonytalan. Istenen néha Krisztust, néha az Atyát értik. Az istenség fogalmának mint egésznek nem tudják alárendelni a Szentháromság egyes személyeit. 7. Jóságról, bűnről való felfogásuk kizárólagos. Kettő közötti átmenetet nem ismernek. 8. Vallásos beállítottságuk nyílt. A kételkedés nem a gyermekkor jellemzője.

Ezekből a lélektani megállapításokból a következő pedagógiai következtetéseket vonhatjuk le:

9. A gyermeket kimondottan vallásos élményre értelmi és erkölcsi mozzanatokkal segíthetjük. 10. A csodálatoson és szemléletesen keresztül jut el a vallási igazság átélésére. 11. A fantázia segítheti a vallásos élmény megszületését, de ha túlfeszítjük, megöli azt. T. i. a vallásos élmény feltételez bizonyos csendet. 12. Vallásos élményét fejlesztenünk kell, hogy az ne csak Krisztushoz, hanem az istenség egészéhez való kapcsolódás legyen. 13. Szentháromság, mint dogmatikum a gyermekkor vége előtt nem tanítható. Az egyes isteni személyeket csak tevékenységükön keresztül érzékeltethetjük. 14. Abszolút bűn- és jóságérzésüket oldjuk fel. A teljes jóságtudat elbizakodottságot, a kizárólagos bűnösség érzése viszont kétségbeesést szül. 15. A tárgyi tudás nagyobb biztonságára törekedjünk. A verbalizmus következtében a gyermek vallásos ismerete bizonytalan lesz, ez pedig csökkentértékű vallásos élményre vezet.

Nagy Mária Ilona.

7. A GYERMEK FÉLELMEI.*

I. Tárgy, módszer, anyag.

A gyermeki félelem és iskolai szorongás körébe tartozó kutatások során vizsgálat alá vettem, hogy milyen félelem-
emlékek élnek a gyermekben. Megjelöltettem vele azokat a
helyzeteket, amelyekben félelmet érzett és arra is kellett felel-
nie, hogy szerinte mi jellemzi és mi magyarázza a félelmet.
Kérdőíves csoportvizsgálattal 750 elemi és polgári iskolai ta-
nuló (9—15 évesek) adatait dolgoztam fel.

A vizsgálatokat az illetékes tanerők távollétében végez-
tük. Mikor a papírlapokat kiosztottuk, megnyugtattuk a gyer-
mekeket, hogy nem dolgozatírás lesz. Olyan kérdésekre kell
válaszolniuk, amelyeknek semmi kapcsolatuk nincs a tananyag-
gal. Tehát nem kell izgulniuk, mert nem osztályozunk. Kértük
őket arra is, hogy őszintén, a „szívük szerint“ feleljenek. Saját
élményüket, gondolatukat írják, ne törődjenek azzal, mit írnak
a többiek. Megígértük azt is, hogy nem törődünk a helyesírás-
sal és fogalmazással. Ha valamit elhibáznak, egyszerűen húz-
zák át. Aki társa feleletét másolja, annak a lapját elveszjük,
az nem ír tovább.

A kérdéseket egyenként olvastam fel rendszerint kétszer,
de ha szükség volt rá, többször is. Az első kérdésre 10 percet
adtam, a többire 5—5 percet. Akik a jelzett idő előtt készen
voltak, azokat kértem, hogy a kérdéssel kapcsolatban rajzolja-
nak le mindent, ami eszükbe jut.

* Szerző a Magy. Kir. Gyermeklélektani Intézet munkatársa. Dr. Schnell
János igazgató-főorvos úr vezetésével folytatja a szorongás körébe tartozó vizs-
gálatait, különös tekintettel a kóros iskolai szorongásra. Itt közölt vizsgálatait
általános lélektani szempontból a Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani
Intézetében dolgozta fel.

Az első kérdés után a váratlan helyzet okozta feszültség enyhült és nyugodtan írtak tovább, esetleg kíváncsian megkérdezték, mire való ez a vizsgálat? Általában fegyelmezetten viselkedtek, de az egyik kérdésnél — amely az iskolára vonatkozott — még a legesendesebb osztály is harsány nevetésbe tört ki. Akadt olyan kérdés is, amelyet az elemisták számára egyszerűbben kellett megfogalmazni. Ha még így sem értették, külön is megmagyaráztam. Az elemisták rövidebben feleltek mint a polgáristák, a fiúk a lányoknál. Amelyik nyugtalankodott, annak abba kellett hagyni a kísérletet. Általában megállapítható, hogy feltűnő őszinteséggel válaszoltak — egyes elzárkózóktól eltekintve — és nagyon egyénien.

A feltett kérdések a következők voltak:

1. Meséld el, mitől ijedtél meg először életedben?
2. Meséld el, mitől féltél nagyon életedben?
3. Előfordult-e már, hogy otthon nagyon féltél, mitől és miért?
4. Előfordult-e már, hogy az iskolában féltél vagy szorongást éreztél, mikor és miért?
5. Előfordult-e, hogy szabadban vagy utcán megijedtél, vagy féltél. Mitől és miért?
6. Voltál-e még máskor is életedben olyan helyzetben, mikor valamitől féltél vagy megijedtél?
7. Meséld el azt is, mit éreztél olyankor, ha valamitől féltél?
8. Mit gondolsz, mi okozza bennünk a félelmet?

Az eljárás eredményességének bemutatására álljon itt egy jegyzőkönyv, melyet a feleletek közül kiragadtam:

K. L. II. polgári osztályba járó leány írja:

„1. Én akkor ijedtem meg életemben először, mikor valaki azt kiabálta édesanyámnak, hogy az ajtót nyissa ki, mert ha nem, megöli a családot. 2. Életemben legjobban a krampusztól félttem, mert azzal ijesztgettek, hogy kijön a krampusz a fekete házból és elvisz. 3. Előfordult, hogy otthon egyedül voltam és félttem, hogy betörő jön, mert éjszaka volt és a szomszéd lakásnak ajtaját hallottam fessegetni. 4. Előfordult, hogy az iskolába jövet nem hoztam kézimunkafelszerelést és nagyon félttem, ez pedig ma történt. 5. Előfordult, hogy egy kirándulás alkal-

mával nagyon megijedtem, mert egy bácsi azt mondta, hogy ha egy szót szólok, lelő a pisztollyal, de én torkomszakadtából kiáltoztam, mert a rokonokat és a rendőrt láttam jönni. 6. Történt, hogy egyszer testvéreimmal sétálni voltam és jajgató hangot hallottam az erdőből és közelebb érve egy csomó lányt láttam, ki halva feküdt a földön és egy fiatal férfivel három lány viaskodott, akkor mi rendőrért siettünk. 7. Én azt éreztem, amikor ily módon megijedtem, hogy nem fogok hazajutni, ha észrevesz ez a fiatal férfiú. 8. Én azt gondolom, hogy a rossz lelkiismeret okozza bennem a félelmet.“

Ez a példa világosan mutatja, mennyire egyöntetűek ennek a pubertásos szorongásban élő leánynak az emlékei, melyek az agresszivitás körül csoportosulnak. Együttal látjuk, hogy a reális és irreális félelemtárgyak milyen harmóniában megférnek együtt, az apró iskolai mulasztás (4.) és az erotikus álmok (5–6.) félelmei.

II. *A félelem tárgyai.*

A válaszokat öt csoportba osztottuk. Függetlenül attól, hogy a válasz megijedésre vagy félelemre (szorongásra) vonatkozott és hogy melyik kérdésre adták, az öt csoport megtalálható mindegyik kérdés válaszai között. Felosztásunk alapja a félelem tárgya volt. Természetesen nemesak azt vettük figyelembe, hogy a gyermek mit jelöl meg félelmesnek, hanem kerestük azt is, hogy a jelzett tárgyat miért tartja félelmesnek, vagyis milyen a tárgyhoz való személyes viszonyulása?

A jelenlegi vizsgálatok szerint valamely félelem kialakulásának két tényezője van: külvilági és alanyi. Külvilági mozzanaton értjük azt, hogy a gyermeknek a valóságos életben ténylegesen része volt félelmes élményben. Alanyi mozzanata pedig a félelemnek az, amikor a félelmes helyzet kizárólagosan a gyermek fantáziájában létezik valóságos tapasztalat nélkül. A kettőt nem lehet élesen elválasztani egymástól, hiszen szigorúan véve önmagában félelmes külvilági mozzanat nincs, és a félelem mindig alanyi. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy vannak általánosan félelmet kihívó mozzanatok és vannak, amelyek csak egyes személyek számára válnak azokká,

különösen a büntudat folytán. Ebben az értelemben tehát mégis beszélhetünk önmagában félelmes és egyénileg félelmesnek vélt mozzanatokról.

Mivel az elképzelt és valóságos félelem-helyzetek így összeolvadnak, a feldolgozás folyamán nem vállalkozhattunk arra, hogy a kettőt elkülönítsük egymástól. Ez különben sem volt célunk, hiszen mi a félelem tárgyát és az ahhoz kapcsolódó érzelmi hangsúlyt kerestük. Ez pedig megérthető és magyarázható az elképzelt és valóságos félelem-helyzet éles elkülönítése nélkül is.

A félelmesekként említett tárgyak csoportjait a következőkben lehet megállapítani: 1. Ismeretlen helyzet. 2. Képzelti lény. 3. Állat. 4. Kártokozó lény vagy esemény. 5. Feljebbvaló. Egyes kétértelmű, zavaros választ figyelmen kívül hagyunk. Kitérő és tagadó válasszal főleg a pubertás elején levő fiúknál találoztunk.

1. Ismeretlen helyzet.

A félelem tárgya valami „ismeretlen“, vagy legalább „nem jól ismert“, mint az elszakadás, sötétség, halál, természeti csapások: tűz, árvíz, tehát minden új helyzet. Ez az ösfélelem, a tulajdonképpeni szorongás, amely az újabb filozófiában is sokat szerepel. Ennek tárgya ismeretlen és a „mitől“, „honnan“, „miért“-je ismeretlen, vagy tudattalan.

A fejlődés első, autisztikus fokán a gyermek számára nincs külvilág, tehát ismeretlen sem. Amikor öntudatosul és saját személye elkülönül a külvilágtól, támasztalanul magára marad és felfigyel a külvilág „ismeretlenjeire“. Ha ez lelki megrázkódtatást, ijedtséget, félelmet okozott nála, ez a magatartás állandósulhat és alapja lesz további félelmeinek.

Itt soroljuk fel azokat a helyzeteket, amelyekben a gyermek a *szülőtől való elszakadástól* fél, ha ez egyedüllétet jelent. Például:

„Amikor anyukám elment, attól féltem, nem jön vissza.“

„Egyedül voltam otthon, magam sem tudom miért féltem.“

„Szüleim majdnem mindig mellettem vannak, így soha sem féltem, nem ijedtem meg.“

Ide vehetők azok az esetek is, ahol a *halál*, mint az élőket a halottaktól elválasztó ismeretlen valami szerepel.

„Sürgöny jött, apa haldoklik. Mire felértünk, apa halott volt. Beszöktem a szobába, ott feküdt az én imádott apám. Hiába szolongattam, nem felelt. Ekkor ijedtem meg először, mert belém döbbsen az a tudat, mi is az, ami elválasztja azokat, akik úgy szerették egymást.“

A gyermekek nagy részénél az egyedüllét tudata felébreszti a *sötétségtől* való félelmet is. A legtöbb feleletben egybeolvad a kettő, hogy nem lehet tudni, az egyedüllét vagy a sötétség nyomasztóbb-e?

„A szüleim egyedül hagytak éjszakára... felébredtem... homály volt... ez nagyon megijesztett.“

„Hogyha magamra hagynak otthon, a sötétségtől.“

Ez a sötétségtől való félelem nemcsak az anya távollétében, vagy az „ismeretlen világ“ miatt ébredhet, hanem a külvilág ijesztgetései, vagy a gyermek büntudata következtében is. Mindazt, ami a gyermek lelkét nyomja, amiért büntetést vár, kivetíti a térbe, a sötétségbe.

Ide tartoznak a *természeti tüneményekkel* kapcsolatos elég nagyszámú szorongások, félelmek, megijedések is. A legtöbb gyermek tudja, hogy a villámlás halált hozhat, a tűz, víz mindent felemészthet, eltemethet.

„A nagy viharban rövidzárlat történt, az az érzésem volt, vége mindennek.“

Egyedüllét, bizonytalanság és természeti erők félelmes hatást váltanak ki annak a helyzetnek ismeretlenségénél fogva, melybe a sors a gyermeket viheti és ahol nem tudja, mit kezdjen.

2. Képzleti lény.

Az elszakadástól, haláltól, sötétségtől, természeti tüneményektől való alaktalan félelem átvezet bennünket a félelmi tárgyak második csoportjához, ahol a félelem tárgya a képzelet munkája folytán már némileg alakot ölt. Az egyedüllét *szellemeknek* nyújt működési teret:

„Az udvarban este... hallottam... egészen az elhalt nagynénikém hangja volt.“

„A saját árnyékomtól. Az árnyékom hol előre, hol hátra került, mikor a lámpa alá értünk. A lábam alatt volt, felkaptam a lábam.“

„Felébredtem éjjel, nem volt senki a szobában, minden bútort ijesztő szörnyfigurának láttam.“

„Azt álmodtam, hogy a halál elvitt a temetőbe... A szellemektől, hogy elvisznek.“

„Mikor lefeküdtem, becsuktam a szemem. Egy ördögöt láttam előttem.“

A kellemetlen egyedüllét hatása alatt a sötétséget megtölti szellemekkel, szörnyfigurákkal. Szemeket lát, hangokat, zörgést, kopogást hall. A halott megjelenik este szellem, csontváz, kísértet alakjában, el akarja vinni, „sötétet csinál“. Másutt az elfojtott bűnöket vetíti ki a gyermek a sötétbe és fél annak sátán, vagy ördög képeben való megjelenésétől. Az ilyen irányú félelmeket bőségesen táplálja a babona, népmese, gyermekmese is.

Ez alanyi jellegű tényezőkön kívül — amelyek bizonyos félelmi készségre vallanak, — az egyes félelmek kialakulásában nagy szerepet játszik természetesen az a nevelésnek nem nevezhető eljárás is, amikor a gyermeket szándékosan *ijesztetik*, ténylegesen megjelenő szellemekkel akarnak hatni reá.

„Bátyám nagyon megijesztett. Az ajtó mögött állt lepedőben.“

Elviszik a gyermeket az angolparki szellemvasútra, ahol kiugró csontváz és más szellemalakok ijesztgetik. Ha a szülők már végképp nem bírnak a dac-korban levő és mindennek ellenszegülő gyermekükkel, megfenyegetik a bubussal, krampusszal, mikulással.

„Anyám elment hazulról, a cukros edénynek estem. Hazajött, rám ijesztett, hogy hozza a mumust és elvitet vele. Taposolt, elővett a kabátja alól egy szőrös állatfélét... anyám szerint mumus.“

A mumus, vagy bubus eredetét nem sikerült kikutatnom, de a gyermek feleleteiből arra lehet következtetni, hogy valami

sötét, esetleg szőrös, ördögszerű, vagy más mesebeli szörnynek képzelik, amely a lakás különböző részeiben meglapul.¹

„A tűzhelytől féltem, bubus van benne. Nagypámnak mondtam, hogy ne féljen, nem jön a bubus, pedig én féltem tőle.“

Egy másik gyermek szerint este jön a „bubus bácsi“, ha rövidzárlat van, „eloltotta a villanyt“.

A bubus tehát valami mesebeli lény, félig állat, amit gyakran összekevernek a krampusszal, aki „a rossz gyermekeket puttonyban elviszi“. A krampusz gyakran felveszi a mesebeli alakok tulajdonságait és a krampusz miatt még a *mikulás bácsi* is ijesztő rémmé válik. Semmi nyoma nem marad meg benne a gyermekszerető aggastyánnak.

„Elérkezett a mikulás, az óvónéni bevezetett. Egy csúnya nagy ördög volt, nem mertem bemenni.“

A krampusz tulajdonságait ruházzák a mikulásra, aminek a gyermekek kívül a szülők is okai, akik — úgy látszik, — a mikulásra ruházzák az elijesztés feladatát és a büntetést.

„Először láttam mikulást, zsákba akart bujtatni.“

„Egész életemben a mikulástól féltem.“

A lánc folytatódik tovább. A krampusz tulajdonságait viszont ráruházzák néha a kéményseprőre, *más lényekre*.

„A kéményseprőtől, mert azt hittem, hogy krampusz.“

Még az ószerestől is azért félnek, mert az „zsákjában elvisz“, mint a mikulás.

Áttekintve az egész csoport félelmi tárgyait, azt tapasztaljuk, hogy az utcával, szabad térséggel kapcsolatban leggyakoribb a szellemektől, kísértetektől való félelem, viszont az ott hon tipikus rémalakja a bubus és változatai, meg a krampusz a mikulással.

Mindkét esetben a félelem kialakulását meghatározza egyrészt a gyermek maga (képelete, büntudata), másrészt a helytelen nevelés, ijesztgetés. A félenkségre hajlamos, gyenge idegrendszerű, vagy onanizáló gyermeknél a szellemtől, mumustól, krampusztól való félelem minden ijesztgetés nélkül is igen

¹ Az ijesztgetés szomorú mértékű elterjedtségére vallanak Tóth Béla Zoltán érdekes adatai is. L. A félelem jelenségeinek lélektana és pedagógiája. Szeged, 1939.

erős, amint azt a Gyermeklélektani Intézet esetei mutatják. Ha a félelem a gyermekben meggyökerezett, akkor ez a félelem vándorol egyik tárgyról a másikra és körülvesz minden olyan tárgyat, amivel valami módon kapcsolata lehet.

3. *Allat.*

A gyermek-félelmek harmadik csoportja az állattól való félelem. A tárgy itt is lehet jelképe valaminek, testet öltött gonoszság, állatbőrbe bujt ördög, szellem, vagy tényleges veszedelmet hozó harapós kutya, támadó vadállat. A néphitben, mesében számtalan példát találunk arra, hogy a primitív ember és a gyermek „a gonosz lelket” állat formájában képzei el. Az állat tehát nemcsak azért félelmi tárgy, mert tényleges veszélyt hozhat (testi fájdalmat, „veszetztséget”), hanem, mert jelképe valamilyen gonosz tettnek, büntető személynek. Általában a kisebb állatokkal szemben ösztönös félelmet, szorongást éreznek, míg a nagyobb, erősebb állatokkal szemben konkrét félelmet.

Példa a *gonosz szellem* állatbőrben való elképzelésére:

„Mindig a bubustól féltem. Nem tudtam, mi a macska. Olyan szőrös valami jött felém, azt hittem, az a bubus.”

„Macskát láttam az udvaron, feketét. Sivítani kezdtem: jaj a mumus!”

„Egy néni azt mondta, elvisz a bagoly. Én a baglyot rossz embernek képzeltem.”

A *bűntudat* nyomát látjuk a következőkben:

„Vásott gyermek voltam, a barackfán ültem. A kutya jött, nagymamámhoz menekültem.”

„Mikor kicsi voltam, apukám mindik a bagollyal ijesztetett. Nagyon féltem a bagolytól, ha valami rosszat tettem.”

Az egyedüllét, sötétség, *veszélyes helyzet*, mint indíték szintén megtalálható. A pincében megjelenő patkány, a sötét helyen tartózkodó állat, különösen a világító szemű macska alkalmas arra, hogy félelmet ébresszen.

„Meredek helyen mentem. Sok béka leskelődött rám.”

„Nagymamám leküldött a pincébe, nagyon örültem. Egyszer csak két világító szemet láttam, visszaszaladtam.”

Az állat sok esetben csak azért félelmes, mert más állat gondolatát ébreszti fel:

„Találkoztam egy nagy kutyával, azt hittem, hogy farkas.“

„Az erdőben egy rókától, mert azt hittem, hogy farkas.“

A lányoknál gyakori a bogaraktól, kisebb állatoktól való félelem. Semmi adatunk nincs arra jelenlegi kísérleteink alapján, hogy mi ennek a félelemnek az oka.

„Nem tehetek róla, hogy olyan buta vagyok, hogy ilyen kis állatoktól is félek.“

Még a legártatlanabb, leggyámoltalanabb állatot is úgy tüntetik fel némelyek, mintha támadni akarna.

„Egy béka leskelődött rám.“

„Egy egér... meg akart harapni.“

Az előző két csoport határozatlan, légies alakjaihoz képest az állat, mint valóságos élőlény kialakultabb félelemtárgy, konkrétum. A gyermek határozottan tudja, hogy mitől fél, de az oka ennek a félelemnek még sokszor tudattalan.

4. *Kárt okozó.*

Az állat, mint félelem-tárgy már reális, bár még sok helyen meseszerű vonások kapcsolódnak hozzá. A jelen csoportnál a mesebeli világgal való kapcsolat teljesen elszakad, a félelem tárgya egészen a valóságos életből vett, fenyegető esemény, amely azonban nem jelenti azt — amint már eddig is említettem, — hogy itt ténylegesen megtörtént félelem-élményről van szó. A magáramaradás félelme teszi aggódóvá szülei, barátai sorsa iránt, betegségüket, veszélyüket aggódva éli át a gyermek.

Idetartoznak ama félelmek, amelyeknek tárgya mindaz, ami testi sérülést, fájdalmat, valamitől való megfosztatást okozhat. Ide tartozik a baleset, ilyennek fogja fel a gyermek a rablót, részeg embert és minden támadónak látszó alakot. Több feleletnél világos, hogy a tényleges, kárt okozó tárgyhoz tapadó tartalom összefüggésben van a sötétség és egyedüllét okozta félelemmel és mintegy annak folytatása. A sötétséget, egyedüllétet elviselni nem tudó gyermek *betörőkre* stb. gondol, ajtófeszegést, zörgést hall.

„Hallottam betörésről. Egész éjjel azt vártam, hogy hozzánk is betörnek.“

„Tolvaj jött a szomszédunkba, azóta félek este odamenni.“

„Féltem attól, hogy a szobában az ágy alá elbujt valaki.“

„A bútorok csikorognak, azt hiszem, hogy törik a szekrényt.“

„Mikor anyukám nem volt otthon, hogy valami rossz szándékú ember elrabol.“

Arra a kérdésre, hogy mi volt az első, majd a legnagyobb félelem, a gyermek leginkább olyan eseteket hoz fel, amikor tényleges veszélynek volt kitéve. Az otthoni és otthonon kívüli félelmeket illetőleg viszont az elképzelt helyzetek száma feltűnően növekedik. Otthon a szülőktől való elszakadás a legnagyobb rém. Az egyedüllét és sötétség folytán az otthont beépítési betörőkkel, rablókkel.

Az utcával, szabad térrel kapcsolatos feleletekben eltérés mutatkozik a fiúknál és leányoknál. A fiúknál a balesettől, főleg az autótól s az operációtól, utcai verekedéstől való félelem az uralkodó. A leányoknál pedig a serdülés előtti években megjelenik a férfi, mint félelemtárgy. Elemistáknál is előfordul egy-két esetben a kellemetlenkedő férfi, de ezt ők részeg embernek gondolják. A polgárista leányok e csoportba sorolható válaszaik közül (99) 27 esetben a kíséretető, *csábítani akaró* férfiről van szó.

„Egy férfi mellém szegődött. Jött mellettem, állandóan beszélt hozzám, hogy mit, azt nem írhatom le.“

„Egy mellékutcában kísért egy idősebb ember. Ettől nagyon féltem, láttam egy rendőrt, átadtam.“

„A főtisztelendő mondta, hogy az iskola előtt mindenféle férfiak állanak, becsálnak a kapu alá. Azóta félek minden férfitől.“

„Egy bácsi a hátam mögött jött, megbökte a hátamat, azt mondta, hogy pici-pici. Futásnak eredtem.“

„Egy öreg férfi jött utánam és el akart vinni moziba.“

„Sétálgattam... megszólított egy idegen úr, azt mondta, menjek el vele, vesz cukrot...“

Valószínű, hogy a jelzett esetek egy része csak fantázia-termék, valamint a szülők, nevelők felvilágosításának eredmé-

nye, de az is igaz, hogy az ilyen esetek ténylegesen is gyakran megismétlődnek. Sok anya jön a Gyermeklélektani Intézetbe azzal a panasszal, hogy gyermeke lelkét egy ilyen élmény egészen megzavarta.

Ebben a csoportban is találunk példát arra, hogy bizonyos tárgyhoz kapcsolódó félelmet átruháznak más tárgyra is. Pl. az *orvos* képzetét ébreszti fel minden fehérköpenyes alak.

„Szememen árpa nőtt. Elvittek orvoshoz. Hat éves koromig nem lehetett orvoshoz elvinni, még fodrászhoz sem, mert annak is fehér köpenye volt.“

Említik még a műtétet, balesetet is. Persze a kisebb gyermekek az utcán az autótól nemcsak azért félnek, mert nekik akar menni, hanem a sötétben világító félelmetes szeme miatt is.

A betegség, *sorcsapások* veszedelmei nyugtalanítóak; itt nyilvánul meg az önzetlen féltés is.

„Akkor ijedtem meg legelőször, amikor apukámat bevitték a kórházba, mint szepszis-gyanúsát. Hála a jó Istennek, csak tévedés volt s rövid ott-tartózkodás után újból köztünk lehetett.“

„Féltem nagyon a háborútól, amiről állandóan beszéltek otthon és mindenütt. Féltem annak borzalmaitól és attól, hogy elvesztem szüleimet, rokonaimat, kedves ismerőseimet. Arra is gondoltam, hogy talán én is meghalok.“

Amint látható, ebben a csoportban, — ahol kártól való félelemlről van szó, — a félelem-tárgy már egészen reális, valóságból vett. Eltérően az eddigi csoportoktól, a félelem tartalma is tudatosnak látszik, rendszerint pontosan érzik, miért félnek a jelzett tárgytól, milyen kárt, bajt, gondot okozhat.

5. *Feljebbvaló.*

Az ötödik csoportba tartoznak a feljebbvalóktól (Isten, angyal, szülő, tanító, tanár, igazgató, szakfelügyelő, rendőr, császár stb.) való félelmek. A feljebbvalótól való félelem leggyakrabban nem más, mint büntetéstől való félelem. Ennek helye lehet az otthon vagy az iskola. Az iskolai büntetéstől néha jobban félnek, mert kettős lehet: otthon is kikapnak iskolai hibájukért. Elég nagy számban szerepel az egyes tantárgyak ne-

hézsége is mint félelmi tárgy. Az elemi iskolában alig akad a tanító személyétől való félelem, az is csak inkább a büntetés miatt. A polgáriban viszont a tanárok személye elég gyakran válik félelmissé. Úgy tűnik fel, hogy az elemisták közelebb vannak tanítójukhoz, mint a polgáristák tanárjaikhoz. Ez érthető is. Az elemista mindig együtt van tanítójával, csak őt látja, több alkalom nyílik a lelki kapcsolat kifejlődésére. A polgáriban viszont a tanárok változnak és a követelmények is nagyobbak. Az elemistáknál csak a szakfelügyelő vagy igazgató megjelenése okoz nagyobb izgalmat, hátha „nehéz kérdést kell megoldani“, vagy pedig az iskolaorvostól félnek, aki beoltja őket, vagy fogat húz.

Példák a *büntetéstől* való félelemre:

„Csak akkor félek, ha rosszat teszek és anyukámtól kiakapok. Nem a veréstől, hanem, hogy szomorú.“

„Valamelyik órán nem készültem. Lelkiismeretfurdalásom volt. Mindig a nevem hallottam.“

„Elfelejtettem megírni a leckét. Félttem, mert a tanár úr intőt ad érte.“

A fiúk hanyagságuk, készületlenségük miatt drukkolnak. A leányok inkább azért „izgulnak“, hogy sikerüljön megmutatniok, mit tudnak.

„Tudtam, hogy tudom a leckét, de mégis borzalmasan félttem.“

„Akár készülök, akár nem, mindig drukkolok.“

„Minden nehezebb óra előtt szorongást érzek, még ha tudom is a feladott leckét. Amint a tanárnő bejön, rögtön elmúlik.“

Ez a félelmi tárgyesoport egyre fontosabbá válik a fejlődés során. A gyermek szocializálódásával az ismeretlen és képzelt lényt helyét a valóságos, közvetlen fölöttes foglalja el.

Úgy tűnik fel, hogy a leányok hajlamosabbak az ú. n. ok nélküli drukkra, mint a fiúk. Hogy ebben mennyi része van az alkatnak és mennyi a nevelésnek, azt nehéz eldönteni. Esetvizsgálataimból azonban éppen erre a kérdésre szeretnék fényt deríteni.

Az öt félelem-tárgycsoport említési gyakorisága nem mutat nagy változatosságot a különböző koresoportokban. A feljebbvalótól és a kártokozó körülményektől való félelem mindig túlszárnyalja a többi, nevezetesen a polgári iskolában; a fiúk inkább a feljebbvalótól (és az állatoktól), a lányok inkább a kártokozótól (és az ismeretlentől) félnek gyakrabban, képzelt lényektől egyaránt szoronganak, bár a növekvő korral egyre kevésbé.

III. *A félelem jellemzése és magyarázata.*

Miután a gyermekek hat kérdés kapcsán leírták, milyen helyzetekben féltek, jellemezniök kellett a félelmet, mint állapotot. Végül azt is megkérdeztük tőlük, mit tartanak a félelem okának általában.

„Mit éreztél olyankor, ha valamitől féltél?” — kérdeztem tőlük. Egyesek vállukat vonogatták és némi fejtörés után leírták: „Nagyon féltém.” Féltém, megijedtem, elkezdtem szorongani stb. kifejezésekkel intézték el a válaszadást. Akikben tudatosabb volt az élmény, azok sem tudták mindig jól kifejezni érzéseiket.

„Nagyon rosszat éreztem.” — „Nagyon kellemetlenül éreztem magam.”

Legkönnyebben feleltek azok, akik félelmük külső, testi jegyeire gondoltak.

„Nagyon gyorsan vert a szívem.” — „Hideg futott a hátamon végig.” — „Szóhoz nem jutok, csak dadogok.” — „Láb-száramban reszkető érzést éreztem.” — „Gyomrom remegett.”

A félelem testi megnyilvánulásait nem mindig saját tapasztalatuk alapján írják le. Felhasználják az olvasott dolgokat, a felnőttek megállapításait, sőt még az egészségtanban tanultakat is.

A testi tünetek felsorolása mellett nagy számban vannak, akik a félelem lelki tüneteit is ismerik és le tudják írni.

„Nem tudtam semmire figyelni.” — „Belülről valami furcsán mardosott.” — „Azt, amitől féltém, magam előtt láttam.” — „Azt éreztem, hogy jaj, most ez megesz, jaj megesz.” — „Szemeim előtt ördögök táncoltak és csúfolkodva néztek felém.”

— „Valami túlvilági gondolatok surrantak át az agyamon.“ — „Hogy minden pillanatban Isten kezébe kerülök.“ — „A lelkiismeret furdalta az oldalamat.“

Néhányan megemlékeznek arról, hogy a félelem milyen cselekvésre ösztönözte őket. Egy részük támadni készül, mások úrrá akarnak lenni félelmükön. Van, aki esztelen menekül, azt sem tudja, mit tesz. Esetleg anyja után vágyik, hozzábujik és ott megnyugszik.

A félelem jellemzése nehezebb a gyermeknek, mint egyes félelmes helyzetek leírása, de azért a korral mind részletesebbé válik. A félelem lelki tünetei között igen gyakran a lelkiismeret megmozdulását is jelzik.

Az utolsó kérdés így hangzott: „Mit gondolsz, mi okozza bennünk a félelmet?“ Ez a kérdés nagy fejtörést okozott egyeseknek. Csodálkoztak, hogy lehet ilyent kérdezni? Hiszen az természetes, hogy „a félelmet az ijedség okozza“. Ezt még a polgáristák közül is sokan elegendő válasznak tartották. Mások nagyon alaposak akartak lenni, különválasztották az ijedséget a félelemtől, az önhibából származó félelmeket a balesettől és egyenként akarták mindegyiket megokolni.

Túlnyomó részük lelkiekre vezette vissza a félelmet, élettani magyarázatot jóval kevesebben kerestek. De az utóbbira már az elemistáknál találunk példát.

„A félelmet az ideg idézi elő.“ — „Az agytekeresek.“ — „A szív okozza.“ — „A természet.“ — „Az agy és szív az idegeket felizgatja.“

Élettani magyarázatok a IV. polgáristáknál a leggyakoribbak, de itt is csak 20—30 százalékban találhatók, a lelki magyarázatok adják a többit.

Ezek között a hétköznapi feleletek mellett bőven találunk egyéni megokolásokat is:

„A segítség nélkül való lét okozza bennünk a félelmet.“ — „Olyasmit érzünk vagy tapasztalunk, amit nem ismerünk jól.“ — „Hirtelen valami olyan dolgot látunk, amit eddig csak képzeltünk.“ — „Ha valaki érzi, hogy tehetetlen a vele szemben álló hatalommal.“ — „Ha valakit kiskorában ijesztgettek, az fél később is.“ — „Akinak nem tiszta a lelkiismerete, az fél.“

A kapott válaszokban megtaláljuk mindazokat a motívu-

mokat, amelyek a félelem felébredésében döntő szerepet játszanak.

IV. Összefoglalás.

A 9—15 éves gyermekek félelmének tárgyait öt csoportba soroltuk. Ezek a következők: 1. Ismeretlen helyzet. 2. Képzeleti lény. 3. Állat. 4. Kárt okozó. 5. Feljebbvaló. — Minél jobban haladunk a valóságos félelmi tárgyak felé, annál tudatosabb a félelem tartalma, a „miért“ és annál inkább csökkennek a képzelődésen alapuló félelmek és nő a valóban átélt események okozta ijedtségek, félelmek száma. Ha reális a félelem tárgya, a félelem tartalma könnyebben tudatosul, vagyis a gyermek könnyebben felismeri félelme eredetét. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy a félelem felismert tartalmán kívül más elfojtott törekvések is ne táplálják a félelmét.

A félelemnek két gyökere van: külső és belső. Külső, amikor a külvilág ébreszti a gyermekben a félelmet való események, mesék, ijesztgetés által. A félelem másik gyökere belső. A gyermek fél, mert erre bizonyos készsége van, amit a bűntudat még fokozhat. A gyermek u. i. összefüggésbe hozza félelmének és ijedtségének tárgyait a cselekedeteivel, gondolataival, vágyaival, és ha tényleges veszély éri, abban igen gyakran Isten büntetését érzi, ha pedig képzelt veszedelmekkel kínlódik, a rossz lelkiismerete az, amely „rémképeket képez“.

Akár valóságos, akár képzelt félelmes helyzetről van szó, megtörténhetik a félelem tartalmának átvitele egyik tárgyról a másikra. A megijedést rendszerint megelőzi valami szorongás a kérdéses tárggyal kapcsolatban, és mihelyt valami külső inger hozzátapasztja a veszélyes tartalmat az addig (tudatosan) veszélytelennek ismert tárgyhoz, felébred benne az ijedtség, és ezt követi gyakran a hosszabb-rövidebb ideig tartó félelem.

A félelem tüneteinek élettani és lélektani jellemzésére sok gyermek képes; érdekes, hogy a félelem magyarázatára túlnyomóan lelki körülményeket sorolnak fel és pedig külső fenyegetést épűgy, mint belső gyengeséget.

Esztergominé Mikó Eszter.

8. GYERMEKI ELMÉLETEK AZ ÉRZÉKI MEGISMERÉSRŐL.*

1. Bevezetés.

Az érzéki megismerésről szóló gyermeki elméleteket tettem vizsgálat tárgyává. 4—13 éves gyermekeket kérdeztem ki arra vonatkozóan, hogy mit gondolnak, miképpen lehetséges az, hogy mi hangot tudunk hallani, színeket látni, stb. Kérdéseimre három típusú válasszal találkoztam, bármilyen formában is történt a probléma felvetése.

I. Szubjektív (S) az a válasz, amely a személy valamely tulajdonságát tekinti felelősnek a megismerésért.

II. Objektív (O) az a válasz, melynél a külvilág valamely tulajdonsága a döntő.

III. Szubjektív-objektív (SO) osztályba az olyan feleleteket soroltam, amelyekben megállapítják, hogy a megismeréshez mind személyi, mind tárgyi tényezőre szükség van.

Az első típus csak azt állapítja meg, hogy például azért hallja meg a hangot, mert van füle; a második típus, mert harangoznak; a harmadik pedig kimondja, hogy azért, mert valaki beszél és a levegő a fülébe hozza a hangot, amely érzékelni tudja.

Kísérleteimet fővárosi óvodákban, elemi iskolákban és napközi otthonokban végeztem. A kérdéseket a gyermekek korára való tekintettel fogalmaztam meg. Meglepő volt a gyermekek érdeklődése és közlékenysége, amelyek munkámat megkönnyítették. A kísérleteket egyénenként végeztem olyan sarokban vagy szobában, ahol figyelmét nem foglalhatta le más,

* Készülő doktori értekezés részlete.

mint az én kérdéseim. Egymást sem befolyásolták, amennyiben kísérlet után megmondtam a gyermekeknek, hogy „ne mondd el senkinek sem itt, hogy miről beszélgettél a nénivel, mert ez titok, a mi közös titkunk“. Mivel a gyermeknek tetszik, hogy felnőttel közös titka lehet, kísérleteim során egyszer sem vettem észre, hogy a negyedik vagy ötödik gyermek tájékozottabb válaszokat adott volna, mint az első vagy második. A nagyobb (10–12 éves) gyermekeknél néha zavart az, hogy okosat akartak mondani. Volt egy kis fiú, aki nagyon soká gondolkozott minden kérdés után s mikor szóltam, hogy azt mondja, ami először eszébe jut, akkor azt felelte, hogy azt nem lehet, mert esetleg butaságot mond és nem akarja, hogy azt leírjam.

Mikor kísérleteimet elkezdtem, az a gondolat támadt bennem, hogy a gyermekek szüleinek társadalmi állása, műveltsége befolyással lesz a válaszokra. Kísérleteimet a társadalom minden rétegéből való gyermekeken végeztem, sőt alkalom nyílt néhány falusi és tanyai gyermekkel is beszélgetni és azt tapasztaltam, hogy a válaszokban e tekintetben nincsen különbség. A kérdés új és meglepő volt, tehát csak természetes eszköz segítette őket a gondolkozásban.

Kérdéseim körülbelül a következők voltak:

1. Hogy van az, hogy látod azt a fényt, amely messze van tőled?
2. Hogy van az, hogy világosban tudod, hogy mi van körülötted, sötétben pedig nem tudod?
3. Hogy van az, hogy hallod a hangomat, amikor most beszélek hozzád?
4. Hogy van az, hogy nem látod a harangot, mégis hallod a hangját?
5. Hogy van az, hogy itt lenn az üveg alján van egy kis kölni víz és te itt fenn érzed a szagát?
6. Hogy van az, hogy különböző színeket látsz?
7. Hogy van az, hogy különböző hangokat hallasz?
8. Hogy van az, hogy sok hang közül is megismered az Anyukád hangját?
9. Hogy van az, hogy különböző szagokat érzel?
10. Hogy van az, hogy különböző ízeket érzel?
11. Hogy van az, hogy érzed, hogy ez síma, ez meg érdes?

12. Allj föl, fordulj meg gyorsan magad körül, aztán ülj ide vissza! Mit éreztél?
13. Hogyan veszed észre, hogy valami mozog körülötted?
14. (Különböző alakok megismerése.) Honnan tudod, hogy ez kerek, ez meg szögletes? Honnan tudod, hogy ez a táska csak eddig tart, ez már a pad?
15. Honnan tudod, hogy valami közel van, vagy messze van? Honnan tudod, hogy valami előtted, mögötted vagy oldalt van?

Összesen 112 gyermekkel beszélgettem, felével 10 kérdést, a többivel általában 5 kérdést beszéltem meg, úgy, hogy mind-egyik kérdésemre 50–60 (egészen közel 800) feleletet kapjak. Ellenőriztem a kérdéseimet abból a szempontból, hogy nem szuggerálta-e egyik vagy másik a rá adandó feleletet. Az S, O és SO felelettípusok megoszlása nagyjából egyenletesen szóródott a kérdések között. Az egész anyagban együttvéve az O fele arányban szerepelt az S-hez és az SO kb. $\frac{1}{4}$ -del több, mint az S. Ettől a megoszlástól igen érdekes átlagos eltéréseket kaptam a tárgyilag összetartozó kérdéscsoportokban. Kiszámítottuk a 3 látási, 4 hallási, 3 szaglász és ízlelési, 2 tapintás és kinezteziás, 3 térérzékelési kérdésünkre a felelettípusoknak az 1–1 kérdésre eső átlagos gyakoriságát (50 vonatkozó feleletre redukálva, l. I. táblázat). Megállapítható, hogy a legtöbb S választ a tapintás és kinezteziás kérdésekre, majd a térérzékelési és a hallási problémákra adták, bár utóbbira már több O is adódik. SO és O együttesen leginkább a szaglász-ízlelésre és a látásra esik.

A látásra jellemző megoszlást találjuk a térérzékelésben is, melyet leginkább a látással összefüggésben fognak fel.

Kérdéscsoport	S	O	SO
		felelettípus	
Látás — — — —	20	9	21
Hallás — — — —	22	14	14
Szaglász-ízlés — — —	17	12	21
Tapintás-kineztezia —	39	1	10
Tér és forma — — —	23	5	22

I. táblázat.

A felelettípusok megoszlási aránya az egyes kérdéscsoportokban.

A látásban és a térérzékelésben az SO és az S kb. egyenlő arányban szerepel, és az O kevés. Hasonló a helyzet a szaglás-ízlelésben, de itt az O jobban előtérbe lép. Ez gyakori a hallásban is, de a domináns ott mégis erősen az S, amely minden egyebet elnyom a tapintás és kinezthéziás érzékre adott feleletek esetében.

További kérdéseimet a felelethez mértén adtam föl. Kísérleteimben az úgynevezett klinikai módszert alkalmaztam, a Jean Piaget által a genfi Rousseau-Intézetben végzett kísérletek mintájára, melynek lényege, hogy minden kérdés annyiban legyen határozatlan, hogy ne szuggeráljon. Az említett csoportosításban néhány példával szeretném szemléltetni főbb eredményeimet.

2. Teljesen szubjektív válaszok.

Ebbe a feleletfajba sorolom mindazokat a válaszokat, amelyek a tisztán egocentrikus gondolkodás folytán önmagukat tekintik a megismerés egyetlen feltételének. Minden csak azért létezik, minden csak azért történik e gyermekek szerint, mert „én“ észreveszem, érzékelem és az a valami valahogyan „én reám“ hat. Ezekre jellemző, hogy tárgyi eredetű tényezőket egyáltalán nem említenek.

Ezt, a gyermekeknek nem fontos szempontot egyes filozófiai irányok egyenesen kikapcsolják és a gondolkodást csak az egyén szubjektív lelki folyamatának tartják. Ezek nem különböztetik meg a gondolkodás élményét a gondolt tartalomtól, azaz a jelentéstől. Ezáltal természetesen a gondolat tartalmának igazsága függ a megfelelő lelki aktusoktól, az egyéni tudat időbeli feltételeitől, ez pedig nem más, mint a pszichologizmus egyoldalú álláspontja.¹

Az ismerést teljesen szubjektív és relatív természetűnek fogják föl a relativizmus és a pragmatizmus, amelyeknek nyomai a gyermek gondolkodásában is megtalálhatók.

A gyermeki relativista gondolkodásban Protagoras

¹ Kornis Gyula: Bevezetés a tudományos gondolkodásba. Budapest, 1922.

„homomensura“ elmélete annyiban áll fönn, amennyiben megismerése teljesen az alany természetétől függ, tehát teljesen szubjektív. A gyermek arról beszél, amit ő igaznak, helyesnek tart, de lehet, hogy ugyanez másnak nem igaz, hiszen az igazság egészen egyéni dolog. Erről a következő példában győződhetünk meg:

T. Etuska (5 ; 8). *Hogyan van az, hogy tudod, hogy ez síma, ez meg érdes? „kezem érzi“, hogyan? „hát hogyan érzi? hát az én kezem fiatal és érzi“.*

Ahogy a fiatal embernek több mozgékonyt, ügyességet tulajdonítanak, mint az öregeknek, úgy ez a gyermek is kezének érzékelő tulajdonsága főfeltételül annak ilyen irányú tulajdonságát emeli ki.

A pragmatista felfogás, „igaz az, ami hasznos“, a gyermeki gondolkodásban leplezetlenül jelentkezik. Ha pusztán csak azt mondja, hogy szemmel látom a fényt, ez szubjektív igazság megállapítása, ha azonban azt mondja, hogy a fény azért van, hogy én lássak, akkor már kiemeli a fény gyakorlati hasznosságát. Nézzük ezt egy konkrét példán:

N. Margit (6 ; 1). *Hogy van az, hogy hallođ a hangomat, amikor most beszéllek hozzád? „Mert van fülem“. Hogyan jut az én hangom a te füledbe? „Azért van fülem, hogy halljak, ha nem volna fülem, nem hallanék semmit sem“.*

Az érzékelés lehetőségét csak abban látja, hogy megvan hozzá a megfelelő érzékszerv, amelynek a rendeltetése, hogy fölfogja a ráható ingereket.

Ha most általában a gyermek szubjektív irányú gondolkodásáról beszélek, úgy az idetartozó válaszokat négy csoportra oszthatom: 1. passzív; 2. aktív; 3. felsőbbrendű valakinek a szerepe; 4. érzékszerv szerepe.

Nézzük most külön-külön e négy csoportot:

Az 1. (S₁) csoportba sorolom azokat a feleleteket, amelyekből bizonyos *passzivitás* olvasható ki; e gyermek csak azért vesz észre, ismer meg valamit, mert az éppen előtte történik, úgy, hogy akarva, nem akarva érzékelnie kell. Például:

T. Agnes (10 ; 4). *Hogyan veszed észre, hogy valami mozog körülötted? „Látom.“ Mäskép nem? „Hallom is, amint lépnek, ha véletlenül hozzáműtődik és a levegő is hozzámcsapódik és megérzem“.*

A mozgásnak három érzékszervvel való érzékelhetőségét emeli ki. Hogy mennyire csak a véletlenül éppen reáható ingereket érzékeli, az legjobban abból látható, hogy ő maga is a „véletlen“ szót használja.

A 2. (S₂) csoportba tartoznak azok a válaszok, melyekből a gyermek *aktív* megismeréséről értesülhetünk; a gyermek oda-irányítja figyelmét valamire s így a megismerés nem véletlen folytán történik, hanem tudatos. Például:

S. András (8 ; 10). *Hogyan van az, hogy sok hang közül is megismered az Anyukád hangját?* „Mert megismerem azt a hangot.“ *Hogyan?* „Mert tudom a hangját.“ *Honnan tudod?* „Mert már nagyon megfigyeltem.“

Érdekes a gondolatmenete: megismeri a hangot, mert már tudja, azaz megtanulta, mégpedig azért, mert megfigyelte; megismerése tehát e három komponens segítségével történik.

A 3. (S₃) csoportban azokról a gyermekekről beszélek, akik a megismerést annak tulajdonítják, hogy van egy *felsőbbrendű valaki*, például a jó Isten, édesanya, tanító, akinek feltétlenül hisznek és rajtuk keresztül válik lehetővé, hogy valamiről pontos fogalmat alkossanak maguknak; például:

Sz. Etelka (11 ; 10). *Hogy van az, hogy világosban tudod, hogy mi van körülötted, sötétben meg nem tudod?* „Csak világosban látunk.“ *Honnan tudod ezt?* „Csak világosban láthatok.“ *Mit gondolsz, sötétben miért nem látunk?* „A jó Isten úgy teremtett, hogy csak világosban látok.“

Nem tudja megindokolni, miért nem lát sötétben, ezért erre nem is reflektál, hanem az emberi természetre hárítja, hogy „csak“ világosban lát.

A 4. (S₄) csoportban szerepelnek azok a feleletek, amelyek a megfelelő *érezékszerv leírásával* következtetnek a megismerés folyamatára. Például adom a következő feleleteket:

R. Ottó (8 ; 1.) *Hogy van az, hogy hallod a hangomat, amikor most beszélek hozzád?* „Azért, mert van fülem.“ *Hogyan jut bele a hang a fülédbe?* (Mutatja): „Ott van kagyló és ott van kis kerek lyuk, ott megy be a hang.“

További kérdéseim során csak ugyanilyen részletezést kapok. A fülnek érzékelésre való alkalmasságát bejárathoz hasonló alakjával demonstrálja.

L. György (10 ; 0). *Honnan tudod, hogy ez síma, ez meg recés?* „Ujjaimban lévő érzékszervekkel.“ *Mik ezek?* „Ujjaimban kis recék.“ *Hogyan érzel ezekkel?* „Beleillenek.“ *Mibe?* „A padnak ebbe a kis repedésébe és akkor tudom, hogy recés.“

Tudatában van az érzékszerv érzékelésben való jelentőségének s ezt kielégítő magyarázatnak tekinti. A világ tárgyait akkor tudja megragadni, ha azok az érzékszervhez idomulnak.

Ezek a feleletek tehát — szemben a velük rokon filozófiai irányokkal, — a tárgyi vonást ugyan nem tagadják, de mellékesnek tartják, első spontán reakciójuk a megismerés problémájára az önmaguk valamely tulajdonságának kiemelése. Az ilyen felelet egocentricitásra vall, akár aktív, passzív, okkazonalista vagy deskriptív formában jelentkezik. Meglepő, hogy e felelettipusok gyakorisága nem változik a korrall, tehát úgy látszik, nem fejlődési szakaszokról van szó.

3. Teljesen objektív válaszok.

A gyermek megismerése főleg reális tárgyakra vonatkozik, melyeket a maga lelki aktusaival fog fel, de ettől a szubjektív felfogástól függetleníteni a gyermekeknek csak kis csoportja tudja. Éppen erről a tisztán objektív gyermeki gondolkodásról lesz szó és ez, mint Piaget már kiemelte, az egocentrizmussal sajátosan megférő gyermeki realizmus.¹

Az objektív gondolkodásra vonatkozó ismeretelméleti álláspont a dogmatizmus,² amelynek egyoldalú kiinduláspontja az ismerés tárgyában található. Az elv itt a következő: „az, amit megismerünk, mindig valóban olyan, amilyennek ismeretünk feltünteteti“. Ez általában a naív gyermeki gondolkodás álláspontja és ugyanezt találhatjuk meg a primitív népek gondolkodásánál is. Kiemelhető itt az a gondolat, hogy a dogmatista gondolkodó szerint minden megismerhető. Mindezeket a következő példával demonstrálom:

¹ Piaget, Jean: *La représentation du monde chez l'enfant*. Paris, 1938.²

² Kornis Gyula: I. mű. 34—35. o.

G. Ica (6 ; 9). *Hogy van az, hogy tudod, hogy a ridikulöm csak addig tart, ez már itt asztal?* „Azért, mert ez kicsi, ez meg nagy.“ *Másképp nem tudod?* „Szögletes, meg hosszúkás, az asztal szögletes, a ridikul hosszúkás.“ *Honnan tudod, hogy valami szögletes vagy kerek?* (Mutatja): „Ez itt kerek, ez itt szögletes.“

Alakelválasztó jegyekül a nagyságot és a formát hozza fel, de ismételt kérdésre sem nevez meg semmilyen szubjektív mozzanatot.

E feleletfajba tartozó válaszokat a következő négy csoportba oszthatom:

Az 1. (O₁) csoportban itt is (a szubjektív csoportbeli felosztáshoz hasonlóan) azokról a feleletekről beszélek, amelyekből a gyermek *passzív magatartására* következtehetünk; a gyermeket egy külső hatás kényszeríti a megismerésre; vagy egyszerű ténymegállapítást ad arról, amit érzékel, vagy az ingerek árnyalatbeli különbségeiről beszél. Ezt a következő példán mutatom be:

K. Antal (6 ; 7). *Hogy van az, hogy világosságban tudod, hogy mi van körülötted, sötétben meg nem tudod?* „Mert a sötét az sötétebb, mintha ég.“ *Honnan tudod, hogy sötét van, vagy világos van?* „Este sötét van, reggel világos van.“ *Ezt honnan tudod?* „Mert ha reggel felébredünk, világos van.“

A világosságot és a sötétséget szoros összefüggésbe hozza a reggel, illetve estével és magyarázata is kimerül a külső hatások leírásában, amik annyira feltűnők, hogy kénytelen érzékelni.

A 2. (O₂) csoportba sorolom azokat a feleleteket, amelyekből láthatjuk, hogy a gyermek tudatában van annak, hogy a megismeréshez bizonyos emberi *aktivitásra* van szükség, csak-hogy ellentétben a szubjektíven gondolkodó gyermekkel nem elég a saját, hanem egy harmadik személy aktivitása is szükséges a megismeréshez. Eerre a következő példa világít rá:

M. Rózsi (5 ; 11). *Hogy van az, hogy hallod a hangomat, amikor most beszélek hozzád?* „A fül hallja.“ *Miért?* „Azért, mikor szól, akkor én szólok magához.“

Érdekes, hogy a feleletben látja a hallás bizonyítását, vagyis objektív kritériumot keres és ez a saját felelete, melynek a hallás előfeltétele (A behaviorista irányzattal rokon elgondolás).

A 3. (O₃) csoportban adom azokat a válaszokat, amelyek szerint a megismerés úgy történik, hogy a *jelenség*, melynek megismerésére törekszik, maga *cselekszik* valamit, ebből a cselekvésből ismeri meg valójában a jelenséget (A felsőbb hatalom beavatkozásának, az okkazonalizmusnak pendantja). Például:

F. Ilona (9; 11). *Hogy van az, hogy itt lent az üveg alján van egy kis kölnivíz és te itt fent érzed a szagát?* „Mert feljön a szaga.“ *Hogyan?* „Felpárolog.“ *Mi az, hogy felpárolog?* „Erős és fölveri a levegőt.“ *Hogy érted ezt?* „Mint ha vízbe kockacukrot teszünk, az felveri a vizet, a kölni is úgy csinál.“

Amint látjuk, ez a válasz tele van mozgással, a megismerést csak aktivitások által tartja lehetségesnek.

A 4. (O₄) csoportban azokról a feleletekről lesz szó, amelyek szerint a megismerés a *jelenségek* bizonyos kiemelkedő tulajdonsága által történik. Míg az S₄ az érzékszervet, addig az O₄ a tárgyat iparkodik elemezni. Például lássuk az alábbi választ:

V. Mária (7; 0). *Hogy van az, hogy meg tudod különböztetni a zongora hangját, a gyermekek hangjától?* „Mert a zongora hangja vastag, a gyermek hangja vékony.“ *Hallottál már zongorázni?* „Igen.“ *Hát vékony hangot nem hallottál zongorázni?* „Ha lent kezdik, vékony, ha fent kezdik, vastag.“ *Hogy érted ezt?* „A gyermekhang az vékony is, meg vastag is és a zongorának is vékony is, meg vastag is...“ (Elmosolyodik, mint aki megtalálta a megoldást és kivágja): „Mikor vékonynál kezdik, a gyermekhang vastag és mikor vastagnál kezdik, a gyermekhang vékony.“

E spontán gyermeki gondolkodás szerint a megkülönböztetéshez nagy minőségi ellentétek kellene és ezeket csak különböző, a szerinte legfontosabb tulajdonságok kihangsúlyozásában látja s így magyarázza a megismerést.

A realista gyermek sem tagadja a szubjektum színező szerepét, de nem gondol rá, nem fontos neki. A világ olyan, amilyennek érzékeli, nincsen ellentét a valóság és látszat között. Az a körülmény, hogy minden korcsoportban hasonló arányban találunk szubjektív és objektív feleleteket (sőt egyénként is, egyik kérdésre szubjektív, másokra objektív a felelet — egyéni korrelációk inkább az al-típusokkal: aktív, passzív stb. járnak) azt mutatja, hogy a gyermeknek mindegy

melyik oldalt emeli ki: a passzív érzékelést, vagy érzékeltetést, az aktív megismerést, vagy megismertetést a felsőbb lénytől vagy a jelenségek cselekvésétől kiváltott, illetve az érzékszerv, vagy a jelenség tulajdonságaiból folyó tényezőt.

4. Kéttényezős válaszok.

A gondolkodások fejlődésében két szélső álláspont között mindig találunk egy kiegyenlítő, áthidaló elméletet, amelyet ez esetben kritikai álláspontnak nevezünk. E szerint a tárgyi igazságokat megismerhetjük, de ebben a megismerésben nagy szerepet játszanak a tárgyaknak és ismerőképeségünknek természetétől megszabott korlátai.¹ Példaképen közlöm a következő jegyzőkönyvet:

F. F. Pál (8 ; 10). *Hogy van az, hogy tudod, hogy ez a ridikül csak eddig tart, ez itt már a pad?* „Magasabban van.“ *Máshonnan nem tudod?* Mert itten, alul az ember észreveszi, ez másszínű és felemelkedik.“ *Csukott szemmel meg tud-e mondani?* „Akkor is odatenném a kezemet, az érzékel megérezném.“ *Milyen érzéssel?* „Kézérzéssel.“ *Milyen az?* „Van olyan ere az embernek, ha valami érdes, azt megmondja.“ *Honnan tudod, hogy valami kerek, vagy szögletes?* „Meg lehet látni, mert ha kerek, az kerek, ha szögletes, sarkai vannak.“ *Csak ha ránézel, akkor tudod?* „Nem, ki lehet azt is tapogatni.“ *Hogyan állapítod meg, hogy milyen alakú valami?* „Lehet látni, hogy valami magas, vagy széles, vagy tompa-e.“

Általános gyermeki vonás, hogy a látási benyomást, mint magasabb rendűt elsősorba helyezi. Meghatározásaiban sok az idem per idem magyarázat.

Az ismerés centripetális mivolta is leginkább a szubjektív-objektív, azaz kéttényezős válaszokban domborodik ki, amely szerint a körülöttük levő világot annyiban ismerik meg, amennyiben az reájuk hat.

A megismerés a kéttényezős válaszokat adó gyermekeknél úgy történik, hogy a gyermek érzékel valamit, tehát az érzékelő egy objektummal együtt adja a megismerés alapját. Ez annyiban számít a megismerés legmagasabb fokának, amennyiben a szubjektív és objektív szempontokat ezek a gyermekek egyformán szükségesnek tartják. Válaszaikat ismét négy

¹ Kornis Gyula: I. mű. 35. o.

csoportban tárgyalhatom; érdekes megjegyezni, hogy ez a csoportosítás megint rokon az eddig adott csoportosításokkal.

Az 1. (SO₁) csoportba sorolom azokat a feleleteket, amelyekből *passzivitás* olvasható ki. A megismerés ezeknél véletlen folytán történt érzékelés eredményének tűnik fel. Példának a következő választ hozom fel:

G. Sári (10 ; 5). *Hogy veszed észre, hogy valami mozog körülöttd?* „Hogy az ember szeme előtt vibrál.“ *És ha becsukod a szemedet?* „Ha hozzám ér, érzem.“ *Mit érzel?* „A szél erejét.“ *Másképp nem tudod, hogy mozgás van?* „A zajáról.“ *Milyen zajáról?* „Ha két tárgy valahogy össze-ütődik, zaj van.“

Csak akkor érzékel, ha az inger egészen a megfelelő érzékszerv előtt keletkezik. Kiemeli a mozgásnak háromféle érzékelhetési területét.

A 2. (SO₂) csoportba tartoznak azok a feleletek, melyekből a gyermek *aktív* megismeréséről vehetünk tudomást. A gyermek ráirányítja figyelmét valamire és a valami maga is aktív részt vesz a megismerésben. Például említem a következő választ:

Sch. Antal (7 ; 11). *Hogy van az, hogy hallod a hangomat, amikor most beszélek hozzád?* „A fülem hall.“ *Hogy jut a hang a füledbe?* „Mert van fülem.“ *Igen, de hogy jut bele a füledbe a hang?* „Beszélnek.“ *És hogyan jut a számból a hang a füledbe?* „A levegőbe beleszáll.“

Ez a legpontosabb válasz, amit 8 éves gyerektől kapni lehet. Már mindhárom komponens — fül, hang, levegő — szerepét fontosnak tartja a megismeréshez.

A 3. (SO₃) csoportban azokról a gyerekekről beszélek, akik a megismerést annak tulajdonítják, hogy van az a bizonyos, — már a szubjektív csoportok között is említett — *felsőbb hatalom*, a jó Isten, édesanya, iskola, akiknek a megismerést köszönheti; ugyanakkor a jelenség cselekvése is szerepel. Például:

K. Antal (10 ; 3). *Hogy van az, hogy látod azt a fényt, amely messze van tőled?* „Besugárzik.“ *Hogy érted ezt?* „Ha be van zárva az ajtó, belátszódik a sötétbe.“ *És hogyan jut a fény a szemedbe?* „Mert látom.“ *Hogyan?* „Szememmel, a jó Isten úgy teremtett, hogy lássak.“

Megfigyelte, hogy a fény zárt ajtón is belátszódik. Mivel kézzelfogható magyarázatot nem tud adni, az érzékelést

adottságnak tekinti, amely a jó Istentől származik, ugyanakkor a fénynek is aktívan be kell sugározni át az ajtón.

A 4. (SO₁) csoportban adom azokat a feleleteket, amelyek a jelenségek, illetve az érzékszerv egy-egy tulajdonságára vezetnek vissza a megismerést, mégpedig arra a tulajdonságára, amelynek jelenlétét elsősorban felfogják. Ezt a következő példákön mutatom be:

A. Hedvig (11 ; 11). *Hogy van az, hogy világosan tudod, hogy mi van körülöttem. sötétben meg nem tudod?* „Sötétben nem tudom, mi van körülöttem, mert sötétben nem lehet látni, világosan a felhők... világos valami van bennük, olyan hatásuk van, hogy meglátom, mi van körülöttem, a szemem is olyan testi részem, mint a kezem vagy lábam és azzal látok.“

Érdekes ebben a válaszban, hogy hatásról beszél s hogy a szemet a kézhez és a lábhoz hasonlítja, ezzel kiemelni akarva azt, hogy mennyire fontos szerv a szem, mert hiszen a gyermeknél általában nagyobb szerepet játszik a kéz, amellyel fog és a láb, amellyel jár. Már a kétéves gyermek tisztában van a kéz és a láb szerepével, viszont, hogy szemével lát, arra nem gondol, amit abból láthatunk, hogy szeret ujjáival a szembe belenyúlni. A megismerést a fenti gyermek annak az egy tulajdonságnak a kiemelésével magyarázza, amelyet „hatás“-nak nevez és amely szerinte érzékszervére elsősorban hat.

F. F. Pál (8 ; 10). *Hogy van az, hogy érzed, hogy ez síma, ez meg érdes?* „Mert a papír úgy van elkészítve, hogy olyan rücskös“ (t. i. üveg-papír!). *Hogyan különbözteted meg, hogy valami síma, vagy érdes?* „Mert kezünk tapintásával megérezzük.“ *Hogyan?* „Bőrömön a tapintóérzék megérzi.“ *Ezt honnan tudod?* „Végighúztam a kezemet és olyan kicsit emelkedett.“

Az érzéki ingert az illető tárgy egy olyan tulajdonságával magyarázza, amely külső hatások révén jön létre s ezt aztán megfelelő érzékszervével érzékeli, kiemelve annak is a feltétlen szükségességét.

Ezek a szubjektív-objektív, kéttényezős típusú válaszok azt mutatják, hogy mennyire nem lát ellentétet a gyermek a megismerés szubjektív és objektív tényezői között. Az a körülmény, hogy a három ismeretelméleti főirány, a pszichologista,

a realista és a kritikai gondolkodással rokon gyermeki kijelentések mind ugyanarra a — mutatis mutandis egyező — négy fő-típusra oszlanak, igazolni látszik, hogy nincsen korfejlődés ezekben a kultúra ismétlődő fázisait jelentő gondolkodástípusokban, hanem ezek az érettségtől függetlenül fel-fel bukkannak. A szubjektum és objektum kezdetben a kisgyermeknél egységbe olvad, és 12 éves korig megkülönböztethetővé ugyan válik, de ellentétesnek még nem látják. Ami jellegzetes különbség a feleletekben van, az az aktív vagy passzív vérmérsékletre, illetve az ezzel rokon elemző-leíró és elfogadó-okkazionalista szemléletre vonatkozik.

5. A kormegoszlás megvitatása.

Ezt az értelmezést igazolja az a körülmény, hogy a többféle kérdésre egyes gyermekek ismételten ugyanazt a felelet-típust adták és ha S-ről O-ra tértek át, ekkor is sokszor megőrizték az alcsoport index-számát: feleletmódjuk tehát nem annyira a korukra, mint inkább egyéniségükre jellemző.

A túlnyomóan O választ adók $8\frac{1}{2}$ —11 évesek, míg a túlnyomóan S választ adók 4—13 évesek, vagyis minden vizsgált korosztályból valók. Az SO válaszokban bővelkedők kora 7—12. Főképen S választ adó gyermek tehát minden korban akad, SO már szűkebb körben fordul elő és O még szűkebben, a prepubertásra koncentrálódik. Ez nyilván azzal függ össze, hogy az idősebb S- és a fiatalabb SO-dominanciájúak egyéni vonásukat mutatják, míg a pusztá O túltengése inkább kortűnet.

Feleletaltípus	S	O	SO	Összesen
	feleletfőtípus			
aktív	91	37	160	288
passzív	114	41	141	296
okkazonalista	18	57	17	92
elemző	55	14	42	111
Összesen	278	149	360	787

II. táblázat.

A feleletfőtípusoknak homológ altípusaikra való megoszlása.

Az altípusokban sem mutatkozik jellegzetes korkülönbség, kivéve, hogy az érzékszervet, illetve a tárgyat, vagy mindkettőt

részletesen több ízben leírók kora mindig 10 éven felül van. Okkasionálista válaszadó típus nincsen — ilyen válaszok csak 1—1 kérdésre fordulnak elő, — főleg pusztán O esetében — egyik-másik gyermeknél. Jellegetesen elkülönülnek viszont a túlnyomóan aktív és túlnyomóan passzív választ adó gyermekek — még hozzá teljesen a kortól függetlenül. Míg az S, O és SO jellegre való tekintet nélkül mindegyikben összesen 1-es, 2-es, 3-as vagy 4-es altípusba tartozás valószínűsége 10 kérdés esetében 2.5, addig találunk 54 tíz kérdésre felelt gyermek közül 28-at, aki 4—8 passzív feleletet adott és 18-at, aki 4—7 aktív feleletet adott és csak 8-at, akinél e két altípus száma nagyjából egyezett. Általában az aktív és passzív altípus egyforma számban és mindegyik háromszor olyan gyakran szerepelt, mint a szintén kb. egyező számú okkasionálista és elemző választípus. (L. II. táblázat.) Igazoltnak látszik tehát az a gyanunk, hogy az aktívabb, illetve passzívabb szemléletre való beállítottság mint vérmérsékleti tényező a feleletekben megmutatkozott.

Halász Margit.

9. ELMEBETEGEK MOZGÁSKÉPEI.*

Egynéhány jelenség a mozgásképek területén arra mutatott, hogy párhuzamosság található a mozgásképek alaki és dinamikai tulajdonságai és a személyiség jegyei között. Így a zenei képesség gyakran jelentkezett, kerekded, kellemes és lendületes vonalvezetésben, a mozgáskép áttekinthető, ritmikus felépítésében és erős szervezettségében. A süketnémák egy csoportjánál kis területű, nagy nyomású, kaotikus mozgáskép mutatkozott. Erős akaratú személynek ismert egyének mozgásképeiben erős nyomás, energikus és inkább egyenes vonalvezetés volt található. Gyengén hullámszó változatos mozgásképek származtak képzeletben gazdag személyektől. Ezekkel szöges ellentétben egy oligofrén ikerpár teljesen elszegényedett, körös jellegű mozgásképet adott.

A mozgáskép örökletességének vizsgálata¹ is felvetette a kérdést, hogy az autonóm mozgásmód alaki és dinamikai jegyei a személynek minő egyéb tulajdonságaival állnak kapcsolatban. Hynemű kapcsolatok keresésének jogosságát és eredményességét bizonyítják Gurewitsch,² Oseretzky³ és Schleier⁴ vizsgálatai, akik a testalkat és a motorium egyéni változatainak párhuzamosságát elemezték.

* Részlet Az autonóm mozgásmód vizsgálata, (Budapest, 1940.) c. bölcsész-doktori értekezésből. A táblázatszámok az egész dolgozatra vonatkoznak.

¹ Steif Antal: Az ikrek megegyező firkálásmódja. Lélektani Tanulmányok. III. kötet. 1939. 168 l. Az 51—67. old.

² Gurewitsch: Motorik, Körperbau und Charakter. Archiv f. Psychiatrie 76. kötet. 1926. 521—532. old.

³ N. Oseretzky: Die mot. Begabung u. d. Körperbau. Monatschr. f. Psychiatrie u. Nerol. LVIII. kötet. 36—41. old. (Mindkét helyen irodalom is.)

⁴ R. P. Schleier: Motorik u. Gesamtpersönlichkeit. Z. f. Psychol. 147. Band. 1—2. Heft, 1939. 38—63. old.

Érdekesnek ígérkezett a mozgásképeknek egész szélsőséges esetekben való vizsgálata; ezért manifeszt elmebetegek különféle fajainak mozgásképeit vizsgáltam meg.

1. A beteganyag és a módszer.

A beteganyag¹ a következőképpen alakult:

11. táblázat.

Beteg	Magdolnavárosi	Lipótmezei	Összes.
szkiz.	186	—	186
p. p.	40	70	110
epilep.	22	28	50
oligofr.	12	15	27
mánia depr.	5	13	18
összes	265	126	391

A vizsgálathoz használt betegek száma.

A firkáltatás elkülönített helyen, üres szobában történt, ahova az ápoló a betegeket egyenként vezette be. A firkáltatást (20×30 cm) rendes nagyságú papíron végeztem, ugyanazzal az utasítással, mint normális k. sz.-ek esetében:

„Firkálja össze ezt a lapot *gyorsan* és teljesen *össze-vissza*. Ne írjon, ne rajzoljon, hanem firkáljon *kedve szerint*.”

Ezt az utasítást szükség esetén a k. v. megismételte, mutatástól azonban tartózkodott, inkább csak levegőbe tett kézzel össze-vissza mozdulatokat tett; ezek a tapasztalat szerint nem befolyásolják a firkálót, viszont a feladat megértését nagymértékben előmozdítják. Jobbkezével a beteg 2 mozgásképet, ballal egyet csinált. Az idő igen lassúaknál 20", gyorsaknál 10".

¹ A vizsgálatokat a Magdolnavárosi (azelőtt Angyalföldi) és a Lipótmezei Állami Elme- és Ideggyógyintézetekben végeztem dr. Nyirő Gyula e. c. rk. tanár és dr. Zsakó István e. ü. főtanácsos, igazgató urak szíves engedélyével. Nagyobb része a betegeknek a magdolnavárosi intézetekben ápoltak közül való, a lipótmezei intézetben szkizofréniásokkal nem végeztem el a próbát. Ezenkívül egy sor próbát W. dr. Tarcsay Izabellának köszönhetek, aki ezeket az Egyetemi Idegklinikán ápoló betegekkel csináltatta.

Dr. Jó János, Dr. Keresztes Gyula, Dr. Fekete János és Dr. Petrovits István vezető főorvos uraknak e helyen is hálás köszönetet kívánok mondani készséges támogatásukért.

Az utasítás elmondása különösebb parancsoló vagy kérő hangsúly nélkül történt. Igen határozott, de udvarias módszer volt a legeélravezetőbb. Főszempont volt mindennemű izgalom kerülése. Erősen negativisztikus beteget, aki két-háromszori udvarias felszólításra sem akart firkálni, a k. v. nem kért tovább s az ápolóval kivezettette. A jobbkezü firkálás bevégezése után a k. v. azonnal, minden felesleges szó nélkül maga áttette a beteg balkezébe a ceruzát s felszólította a firkálásra. Ez az ellenvetésre, felesleges reflexióra időt nem hagyó módszer bizonyult a legjobbnak.

Az előhozott betegek az utasításokat általában azonnal megértették. Egyrésznél természetesen hosszabb rábeszélésre volt szükség, 430 beteg közül kb. 20 tagadta meg a firkálást, ezek leginkább nagyzási mániás és paranoid jellegű szkizofréniások voltak, akik a firka mögött valami csejt sejtettek. Sok beteg viszont örült a firkálásnak és szemmelláthatólag élvezte.

A magdolnavárosi intézetben a betegek névsor szerint ABC rendben, de betegség szempontjából rendszertelenül kerültek sorra, úgy hogy a kísérletvezető betegségüket előre nem tudta. A lipótmezei intézetben azonban főképen a Magdolnavárosban nyert paralitikus és epilepsziás anyag kiegészítéséről volt csak szó, ezért az egyféle betegségben szenvedő ápoltak egy sorozatban jöttek. A két intézetben követett eltérő rend érdekes tapasztalatokat hozott. Ugyanis egymásután 40—50 paralitikust (epilepsziást stb.) firkáltatva, a paralitikusok (epilepsziások) magatartásáról jól jellemző összbélyomást lehetett kapni.

2. Az eredmények elemzése.

A mozgásképeket öt nagy betegségkörre vonatkozólag dolgoztam fel:

a) Szkizofrénia, b) paralízis progressziva, c) epilepszia, d) oligofrénia, e) mánia depressziva. Lehetőleg tiszta eseteket kértem, ami különösen a mániásoknál ritkán adódott. Tiszta paranoia eset is igen kevés volt, ezért ezektől eltekintettem. A tárgyalás sorrendjét a rendelkezésre álló betegszámok nagysága szabta meg.

a) Szkizofrénia.

Összesen 186 szkizofrén betegtől eredő motogrammot dolgoztam fel, ezekből 76 nő.

A kapott firkák első áttekintésénél felötlük, hogy ezeknek csak egy csekély töredéke olyan (188 közül 32), amelyek normális egyének firkái közül különösképen nem tűnnének ki. A többi, mint elütő, idegenszerű, azonnal szemet szúr. Először is ezt az eltérést bővebben elemezzük.

Ha a szkizofrén motogrammokra a sztatikai jellemzőket alkalmazni akarjuk, akkor kiderül, hogy az esetek több, mint felében terület és összalak nem található meg. Terület és összalak motogrammon a felépítés valamilyen szervezettségét, rendszerét tételezi fel. Ha a szkizofrén beteg 20" alatt csak három függőlegesen haladó párhuzamos hullámvonalat produkál és többet nem hajlandó csinálni és pedig nyomatékosan többször elmondott utasítás ellenére sem, hanem pl. kijelenti „elég ennyi“, akkor itt fel kell tételeznünk, hogy a beteg az utasítást betartottnak s a feladatot megoldottnak véli. De ebben az esetben nem beszélhetünk összalakról, területről, sem pedig tömörségről.

Vannak esetek, mikor a vonalvezetés kritériuma sem alkalmazható. Vannak mozgásképek, amelyek szaggatott apró vonaldarabokból és pontokból állnak, itt természetesen fordulatról sem lehet szó.

Az eddigi motogrammkódolástól tehát az elmebetegekre alkalmazott egy kevés eltérést mutat. A fokozatokra, illetve minőségváltozásokra a 0 fokozatot is bevezetjük, amire a normálisoknál, pedig eddig több ezer készült, nem volt szükség.

A jellemző tulajdonságokat és kódjaikat az alábbi táblázat mutatja.

12. táblázat.

Jellemző	A terület.				B összalak				C tömörség				D nyomás			E vonalvezetés				F fordulatok			
Fokozat	jellegtelen teljes közép kicsi				széthulló szögletes körös amorf				széthulló híg közép sűrű				nagy közép kicsi			rendezetlen egyenes gömbölyű vegyes				nincs hurok hullám kacs			
kódjel	A0	A1	A2	A3	B0	B1	B2	B3	C0	C1	C2	C3	D0	D1	D3	E0	E1	E2	E3	F0	F1	F2	F3

A mozgásképek jellemzői és kódjelük.

Az egyes tulajdonságokat sorban elemezzük. Minden egyes táblázatban a legalsó sorban 250 ikeregynen nyert megoszlást közlöm összehasonlítás céljából.

13. táblázat.

terület	tellegtelen	nagy	közép	kicsi	összes.
fi:	44	40	19	7	110
nő:	50	16	9	1	76
össz.:	94	56	28	8	186
%	50	30	15	5	100
o/o norm.	—	23	65	12	100

A szkizofrének mozgásképeinek területi eloszlása.

14. táblázat.

összalak	széthulló	szögletes	körös	amorf.	összes.
fi:	69	33	6	2	110
nő:	59	15	1	1	76
össz.:	128	48	7	3	186
%	69	26	3	2	100
o/o norm.	—	75	13	12	100

A szkizofrének mozgásképeinek eloszlása az összalak tekintetében.

$A = terület$. Táblázatunkból láthatjuk, hogy 94 esetben (50%) a kapott szkizofrén motogrammokhoz a terület fogalmát nem lehetett hozzárendelni. Lásd a XII. Táblán az 1—6. mozgásképet. Ennek okát főntebb már jeleztük. A területhez bizonyos zártságot követelünk s ezt a zárt területet az össze-visszaság elérésének céljából húzott vonalak töltik ki. A terület azonban nem úgy keletkezik, hogy a kísérleti személy erre előre gondol. A tapasztalat éppen ellenkezőleg arra mutat, hogy a k. sz.-ek a területre gondolnak a legkevesébbé, mindig meglepetés számukra, ha a végén felhívja az ember a figyelmüket a terület egyenlőségére.

Mélyebbre hatolhatunk a terület kérdésében, ha meggondoljuk, hogy a firkálás a feladatot átvevő aktív én tevékenysége, avval a sajátossággal, hogy a tevékenység lefolyása szinte autonóm, nem függ a k. sz.-től. A k. sz. minden reflexió nélkül firkál. Eközben kialakul a terület. *A k. sz. a feladatot tudatosan veszi át, de tudatosság nélkül és mégis tervszerűen oldja meg.* Ezt a jelenséget nevezem autonóm alakításnak.

A szkizofrén betegeknél fellépő igen nagyarányú mozgásképszegényedést, ami a terület jellegzetességének eltűnését is eredményezi, az autonóm alakítás csökkenésének kell be tudni. Később a szkizofrén betegek mozgásképeinek általános értelmezésénél látjuk majd, hogy ez a felfogás a szkizofrénia lélektani elméletével jól összeegyeztethető.

A 0 területűeknek tekintett mozgásképek kétfélék lehetnek: minimális alakítottaságúak (lásd az I. Táblán 1. és 5. ábrát) és szétesettek. (Lásd 2, 3, 4. és 6. ábrát.) Minimális alakítottaságról akkor beszélünk, ha egynéhány hullám vagy egyenes vonal fejezi ki az összevisszaságot. Szétesett a mozgásképek akkor, ha az elemek nem nőnek ki szervesen egymásból. A szétesett mozgásképekre nem lehet sem az amorf, sem a laza jelzót használni, a mozgásképeknek nincsenek elemei, nincs építés, nincs rendszer, egyszóval az autonóm alakítás majdnem teljesen nulla s a mozgásképek furcsa, beteg benyomást tesz.

Másik feltűnő jellegzetessége a szkizofrén mozgásképek területének, hogy nagy számmal szerepelnek benne 1-es nagyságúak. Ha a szkizofrén mozgásképek teljes számából, 186-ból levonjuk az A_0 területűek számát, marad 92 s ebből 56 drb., azaz $60\% = A_1$, és $A_2 = 30\%$, és $A_3 = 10\%$. Látjuk tehát, hogy a nagy terület szkizofréneknél majd annyiszor fordul elő, mint a normálisoknál az A_2 , a közép nagyságú terület. A kis területek (A_3) előfordulási aránya normálisoknál és szkizofréneknél ezekben a vizsgálatokban kb. egyenlő volt. Evvel jó összhangban áll az a közismert tény, hogy a szkizofrének rajzolásuknál a papíron nem hagynak szabad szél, hanem rajzuk a széleken szinte túlömleni látszik.¹

B = összalak. Az összalak mozgásképek-jellemző a területtel a legszorosabb összefüggésben áll. Területet legtöbbször csak akkor ismertünk el valamely motogrammon, ha megfelelő alak fundálta a területet. Alak csak szerkesztés, autonóm alakítás útján jön létre, evvel együtt természetesen a jól meghatározott terület is megjelenik. B-táblázatot összehasonlítva az A-

¹ J. Berze u. H. W. Gruhle: Psychologie der Schizophrenie. II. rész. Gruhle-től 162. oldalon. Berlin, 1929.

val, látjuk, hogy 0 alakú, azaz alakítás nélküli mozgásképe 34-gyel volt több, mint 0 területű. Ennek oka az, hogy ezeket a betegeket nem lehetett rávezetni az adott körülmények között, az autonóm alakításra. Ezért elsősorban a területet tartották szem előtt, ezt teljesen szervezetlen vonalakkal beborították, így a területet el kellett ismerni, míg alakításnak, azaz összalaknak nyoma sem volt. Ez teljesen megfelel a szkizofrén rajzok sajátosságának, hol az egész terület be van borítva, de az adott területet a beteg képtelen megszervezni. 186-ból a B_0 számát levonva, marad 58, ezeknek elosztása szögletes, körszerű és amorf között a normális s összehasonlításul vett csoport elosztásával megegyezik.

Gyakran feltűnik a szkizofrén firkákon valami sajátosságos bizarrság, fureskaság, ami betegtől eredő voltukat azonnal elárulja. Ilyen bizarrság, amit normális sohasem tesz, hogy a vonalak közé pontokat helyeznek. Van egynéhány firka, amelynek beborított területe alig 1 cm^2 , ezen a területen egy-két bizarr vonallal. Gyakran előforduló firkálási mód, hogy a beteg hullámot vagy egyenes vonalat húz s erre kis hullámokat ültet. (Lásd a IV. Táblán 4. ábrát.)

Ez arra mutat, hogy az autonóm alakítás, amelynek a papírlap (megszervezett) befirkálására kellene irányulnia, lefokozódik és csak az elemi vonalat alakítja, a helyett, hogy az elemekkel az alakot felépítené. Ez ismét a szkizofrénia lélektani jellegzetességéhez tartozik.

Még egynéhány bizarabb esetet felsorolunk. Egyik szkizofréniás nő nagy odaadással, figyelemmel rakta fel különös alakzatait s egyszerre csak a már lerajzolt bizarr nyomon visszafelé ment. (Lásd I. Tábla, 6. ábra.) Több beteg anyyira rosszul számította ki mozgásait, hogy ceruzája minduntalan lecsúszott a papírról. A betegek általában lassúak és lassúságukban befolyásolhatatlanok voltak.

$C = a$ tömörség. A firka tömörsége főképp a mozgás tempójával függ össze. Minél lassabban s nagyobb területen mozog a k. sz., annál hígabb mozgásképet produkál. A gyorsabb tempójú firkáló mozgásképe általában $C_2 =$ közép és $C_3 =$ sűrű lesz. Látszólag ellenmondás, hogy 0 tömörséget (C_0) is

15. táblázat.

tömorség	széthulló	híg	közép	sűrű	összes
fi:	42	6	53	9	110
nő:	50	2	23	1	76
össz.:	92	8	76	10	186
%	50	4	40	6	100
% norm.	—	20	72	8	100

A szkizofrének mozgásképeinek
tömorség-eloszlása.

16. táblázat.

nyomás	nagy	közép	kísi	összes.
fi:	34	70	6	110
nő:	5	54	17	76
össz.:	39	124	23	186
%	20	66	14	100
% norm.	10	84	6	100

A szkizofrének mozgásképeinek
nyomás-eloszlása.

felvettünk. Ennek magyarázata, hogy a tömörséget csak alakzat esetén vesszük tekintetbe és másfajta kitöltés nem tartozik a tömörségnek itt használt kategóriájába.

Ha a híg mozgásképekhez a szintén ritkás széthullókat is hozzászámítjuk, úgy éppen 100-at kapunk, ez 53%-nak felel meg, míg a normális anyagnál ez csak 20%. A középsűrűségű mtg.-ok C_2 -ok aránya normálisoknál 72%, a szkizofréniás betegeknél 39%, természetesen csak az itt szóbanforgó két felvételnél.

$D = a$ nyomás. A nyomás nagyságának százalékos eloszlása a normálisokéval egybevetve a következőkép alakul.

A táblázatból látjuk, hogy a szkizofrén betegeknél a szélsőségek (kis és igen nagy nyomás D_1 és D_3) kétszer akkora számban szerepelnek, mint a normálisoknál.

Táblázatunk még egy említésreméltó adatot tartalmaz. Látjuk, hogy D_1 = nagy nyomás a férfiaknál van 34 (30%), nőknél pedig 5 (7%), tehát nagy nyomást inkább a férfiak mutatnak. Kis nyomásnál azonban szerepel 6 férfi beteg (5%), míg a nők közül 17 (26%) mutatott szélsőségesen gyenge nyomást.

E = vonalvezetés. A vonalvezetés lehet egyenes, gömbölyű és vegyes. Táblázatunkban rendezetlen vonalvezetés

17. táblázat.

vonalvezetés	rendezetlen	egyenes	gömbölyű	vegyes	összes
f_1	1	3	18	88	110
nő:	8	4	14	50	76
össz.:	9	7	32	138	186
%	5	4	18	73	100
% norm.	—	12	23	65	100

A szkizofrén mozgásképek eloszlása a vonalvezetés tekintetében.

18. táblázat.

fordulat	nincs	hurok	hullám	kacs	összes
f_1	5	19	75	11	110
nő:	14	12	45	5	76
össz.:	19	31	120	16	186
%	10	16	64	10	100
% norm.	—	16	16	68	100

A szkizofrén mozgásképeinek eloszlása fordulat tekintetében.

($E_0 = 9$ drb.) csekély számmal szerepel. Ezek sajátságos, tört vonalvezetések voltak, vagy teljesen ataxiás vonalak, vagy pontokból álló mozgásképek.

$F = \text{fordulatok}$. Fordulatokon a hullám, hurok és kacs képződményeket értjük. Ezek a firkáknak alkotó, felépítő elemei. Ezek egyszerű vagy tükröképes ismétléséből építődik fel a mozgáskép. Itt a régebbi minőségi változatokkal szemben új fokot is bevezettünk. Mindenekelőtt a szkizofrén firkák rákényszerítettek a nincs-fordulat felvételére is, t. i. vannak diszkrétten, szakadozottan felépített firkák is, amelyekre egyik fordulat-tulajdonság sem illik.

Látjuk a táblázatból, hogy egészen számottevő eltolódást mutat a normális és a beteg sor. A normálisoknál a kacs szerepel 68%-kal, a szkizofréneknél pedig a hullám. *Tehát a szkizofrén firkánál a hullám a túlnyomórészben szereplő vonal-fordulat.*

Hogyan magyarázzuk ezt a jelenséget? Induljunk ki a szkizofrén betegek érzelmi életéből. Közismert, hogy a betegek érzelmi élete teljesen elszegényedett és sivár.¹ Nagy tömegben látva őket, megdöbbenők derű nélküli és mosolytalan létükben. Ennek megfelelőleg mozgásuk lassú s feltehetjük, spontánul mindig a legegyszerűbbet keresik ki a lehetséges mozgások közül, amennyiben az adott helyzeten még uralkodni tud-

¹ Schaffer K.: Elme és Idegkórtan. Budapest 1927. 355 l. A 138 oldalon.

nak. Ebben a körülményben rejlik a hullámok előnybehelyezésének egyik oka is. *A szkizofrének azért firkálnak túlnyomórészt hullámvonalat, mert a hullámvonal a legegyszerűbb mozgás.*¹ Egyenes vonal húzása a hullámvonalnál nagyobb innervációkat követel, ezenkívül egyenesvonalú mozgásnál tartásinnervációk is szerepelnek, míg a hullámmozgás tisztán mozgásbeidegzésekkel végrehajtható. Hurokmozgás is bonyolultabb a hullámmozgásnál, körülményesebb annál, a kitűzött célhoz később ér, nagyobb lendületet követel, a hurkok általában gyorsabb munkát követelnek, mint a hullámok, mert a gyors mozgás a hurok síma menetét jobban biztosítja. Ezek mellett szól R. Krauss megállapítása, aki lelkiállapotokat grafikai úton, tisztán vonaldinamikával fejeztetett ki és úgy találta, hogy az örömet felfelé lendülő hurkokkal fejezték ki.² Viszont, ha k. sz.-ekkel tárgyi jelentés nélküli vonalakkal a végtelen, reménytelen szomorúságot fejeztetjük ki, úgy majdnem mindig ferde, lefelé menő, gyengén hullámozó vonallal ábrázolják. A kedélyéletükben szétesett szkizofréniások igen nagy hányada ilyen mozgásképet mutat. Előfordult azonban, hogy jóval bonyolultabb szkizofrén mozgásképeknek megfelelő rajzzal ábrázolta normális egyén a végtelen szomorúságot. Ez is a mozgásképek jellemző erejére mutat rá. (Lásd IV. Tábla, 5. és 6. ábrát.)

A hullámmozgásnak még egy igen számbaveendő okát említjük. A szkizofrén betegek mozgása elvesztette a mozgás kerekdedségét, kellemességét, mozgásaik szögletesek, törtek. Ennek a szögletességnek sokkal jobban megfelel a merev hullám, mint a hurok. A szkizofrén mozgásképeken a vonalak gyakran kemények, szögletesek. Evvel jó összhangban áll a szkizothimek szögletes, szegényes motoriuma.

Összefoglalás. 1. A szkizofrén motogrammok legjellegzetesebb tulajdonságának általában azt találtuk, hogy elszegényedettek, a normálisoknál mindig megtalálható alakzat és terület igen sok esetben csak csökevényben vagy szétesetten lelhető fel.

¹ K. Wachholder: Willkürliche Haltung u. Bewegung Asher-Spiro, Ergebn. d. Physiologie Bd. 26. 1928. 569—775. old.

² R. Krauss: Über graphischen Ausdruck 1930. 141 l. 100. lap, nagy ki-hajtható táblázat.

2. Az esetek igen nagy százalékában — 66% — szemben a normális csoportnál talált 16%-kal a használt vonalfordulat a hullám.

3. Igen sok bizarrság, feltűnő furcsaság van a szkizofrén betegek mozgásképeiben, ami a normálisoknál hiányzik. (Pl. megrekedés egy pontnál (ezt zárlatnak tulajdoníthatjuk), nem egységes felépítés, sajátos vonalvezetés stb.)

4. A szkizofrén betegek általában igen lassan dolgoznak, ezért mozgásképeik igen hígak.

5. A nyomás több extrém variánst mutat, mint amennyit a normális csoportnál találtunk.

A firkák elszegényedését a szkizofrének autonóm alakításának általános elszegényedéséből eredeztettük. Ugyanide visszavezethető a hullámfordulat gyakori alkalmazása is. Most még csak azt kell megnéznünk, hogy ez a feltevés a szkizofrénia lélektani magyarázatával mikép egyeztethető össze.

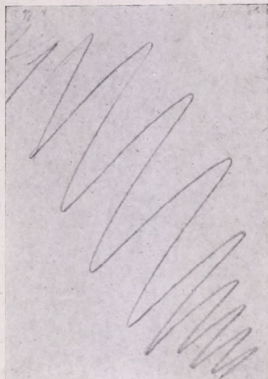
A szkizofréniánál a szimptomák roppant változatosak s ez arra mutat, hogy pszichológiailag nem valamely alárendelt rész lecsökkent működésével kell számolnunk, ellenkezőleg, az alárendelt részek viszonylagos épsége mellett (érzékelés, emlékezet, formális intelligencia), a legmagasabb működés elégtelenségét kell feltételeznünk. Ez volna az alapzavar, amelynek következményekép a szkizofrén szimptomák éspedig az eredeti és akcessorius szimptomák megjelennek.

Ezzel függ össze, hogy a szkizofrén mozgásképek szétesettek, nincsenek vezérelve. Normálisoknál az autonóm rendezés eredményeképpen a mozgásképek ritmikus, szerves képlet, szkizofrénekkel ez a legfelsőbb vezérlés hiányzik s épp innen nyerik mozgásképeik sajátos jellegüket.

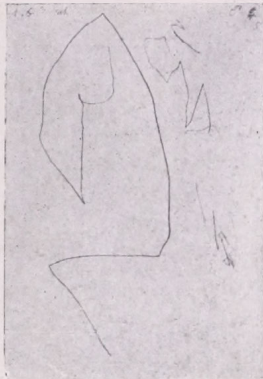
b) Paralízis progressiva.

Paralitikus k. sz.-ünk összesen volt 110, köztük 21 nő. Négy férfi paralitikus ágyban fekvő beteg volt, a többi főntjárt. A paralitikus betegek a szkizofrén betegekkel szemben jóval nagyobb megközelíthetőségükkel tűntek ki. Könnyebben és gyorsabban voltak firkára kaphatók, csak nagyon kevés ellenkezett, jórészüket örült a firkának.

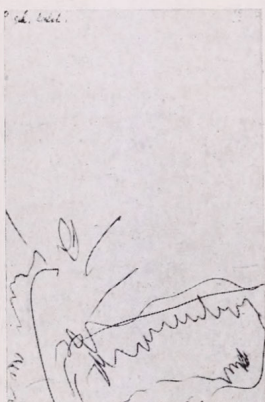

1. ábra.

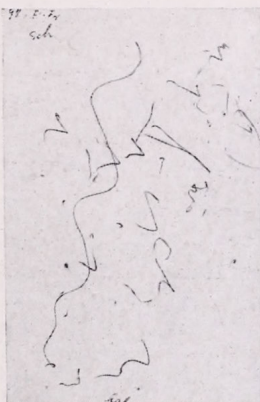

2. ábra.

Szkizofrén betegekől eredő mozgásképek. Az 1. ábra teljesen elszegényedett mozgáskép. A 2. ábra teljesen szétesett mozgáskép, normálisoknál mindig meg-lévő szerves felépítésnek nyoma sincs.

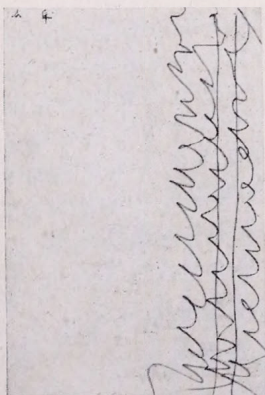

3. ábra.

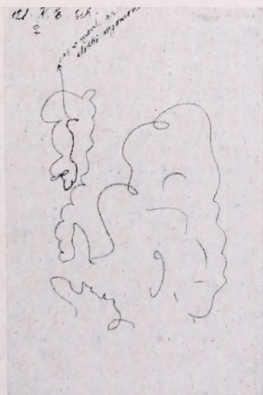

4. ábra.

Szkizofrének mozgásképei. Mindkettő teljes szétesettséget mutat.

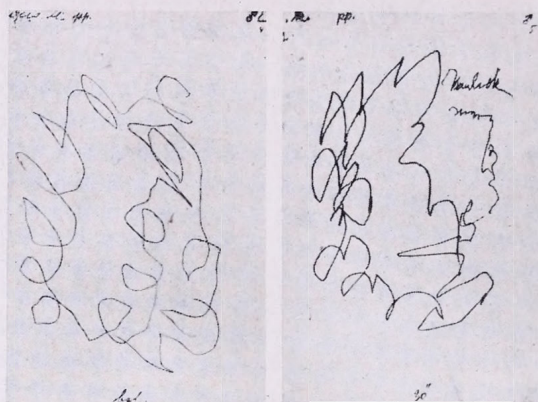

5. ábra.

6. ábra.

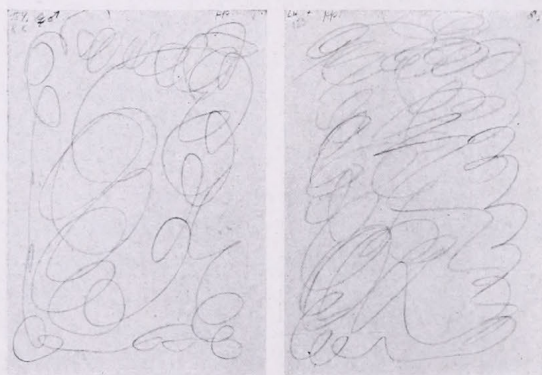
Szkizofrének mozgásképei. Az 5. ábra teljesen elszegényedett mozgáskép. A 6. ábrán balra fent, a beteg a már meghúzott vonalon visszafelé újra végig ment

1. ábra.

2. ábra.

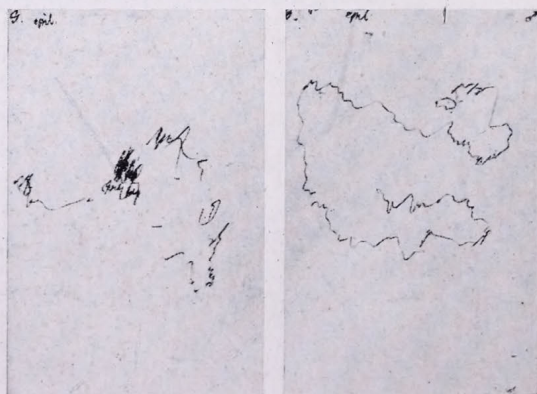
Paralitikusok jellemző mozgásképe. A jellemző hurkok törései, eltorzulásai koordinációs zavarra mutatnak.

3. ábra.

4. ábra.

Paralitikusok mozgásképei. (Könnyebb betegek.)

5. ábra.

6. ábra.

Epilepsziások jellemző mozgásképei. A vonal görcsös hajlamra mutat.

1. ábra.

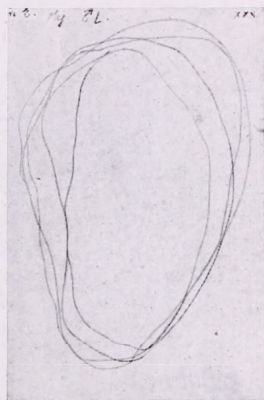

2. ábra.

Epilepsziásoktól eredő mozgásképek. A vonalakításban a göröcsre való hajlam itt is feltűnik.

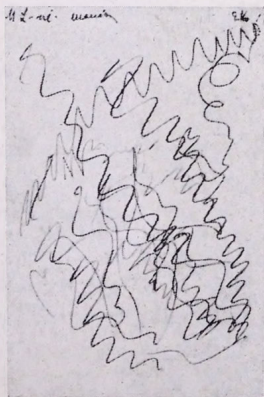

3. ábra.

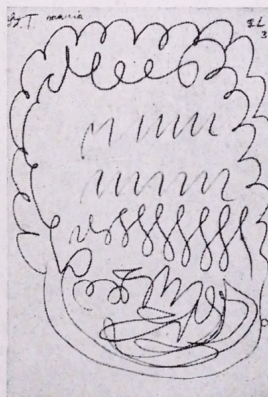

4. ábra.

Oligofrénektől származó mozgásképek. Kőrös stereotípa oligofrén mozgásképeknél gyakori.

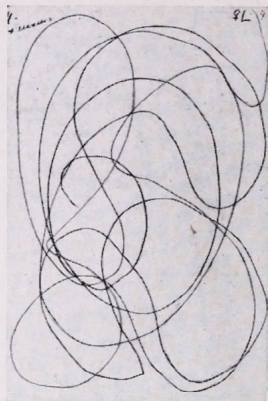

5. ábra.

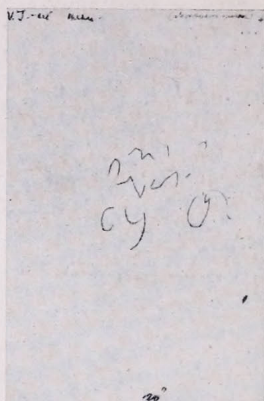

6. ábra.

Mániások mozgásképei. Az 5. ábrán látható, az izgatott nagy nyomáskülönbségű vonalvezetés. A 6. ábrán elemi díszítő formák ismétlődnek.

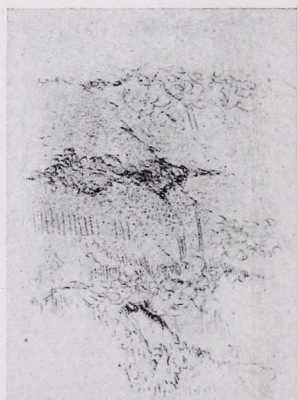

1. ábra.

2. ábra.

Az 1. ábra nyugodtabb mániás betegtől eredő mozgáskép. A 2. ábra depressziós betegtől származik. Nyomás kicsiny, mozgáskép szétesett.

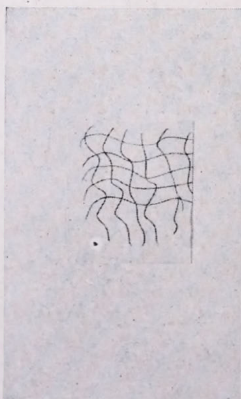

3. ábra.

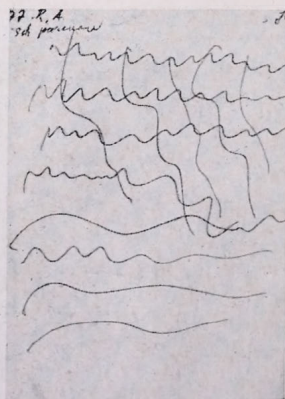

4. ábra.

A 3. ábra szkizofrén elmebeteg rajza. A 4. ábra két másik szkizofrén beteg hasonló mozgásképe.

5. ábra.

6. ábra.

Az 5. ábra „végtelen szomorúságot” ábrázolja egészséges ember szándékos rajzában. A 6. ábra egy paranoid szkizofrén hasonló mozgásképét mutatja.

Az egyes mozgásképjellemzőket külön tárgyalom.

19. táblázat.

terület	jellegtelen	nagy	közép	kicsi	összes.
fi:	32	24	29	4	89
nő:	11	4	5	1	21
össz.:	43	28	34	5	110
%	39	26	31	4	100
% norm.	—	23	65	12	100

Paralitikusok mozgásképeinek területi eloszlása.

20. táblázat.

összalak	széthulló	szögletes	körös	amorf.	összes.
fi:	34	41	9	5	89
nő:	11	7	1	2	21
össz.:	45	48	10	7	110
%	41	44	9	6	100
% norm.	—	75	13	12	100

Paralitikus mozgásképeinek eloszlása összalak tekintetében.

A = terület. A jellegtelen terület, amint tudjuk, az alakítatlanságra vonatkozik. A motogramm alakítatlan, ezért területét 0-nak vesszük. A paralitikusok nagyobb megközelíthetőségét, illetve a mozgásképük viszonylagosan nagyobb alakítottságát szemben a szkizofrénekkel, az mutatja, hogy itt 39% a 0 területű, míg a szkizofréneknél 50% volt.

Az A_1 , azaz a legnagyobb terület előnybe helyezése is megszűnt. Ha 110 firkából az $A_0 = 43$ levonjuk, úgy 67 után A_1 , A_2 és A_3 %-ait számítva, kapjuk:

pp.: $A_1 = 40\%$	$A_2 = 50\%$	és $A_3 = 10\%$ ezzel szemben
szkiz.: $A_1 = 60\%$	$A_2 = 30\%$	$A_3 = 10\%$
norm.: $A_1 = 23\%$	$A_2 = 65\%$	$A_3 = 12\%$

A paralitikus nők a férfiaknál nagyobb %-arányban mutattak 0 területet (35% : 50%) épp úgy, mint a szkizofrén betegeknél (40% : 63%).

B = alak. A széthulló = B_0 alakú firkák száma alig több az A_0 -nál. Ez is a szkizofrénekhez viszonyított javulást jelzi. A $B_0 = 45$ levonása után maradó 65 motogramm eloszlása ismét a szkizofréneknél nagyobb változatosság mellett bizonyít.

Bizarr mozgásképet itt már kevésbé találunk. Ellenben van a paralitikus vonalvezetésnek bizonyos sajátága és pedig

a hurkok (amint látni fogjuk, a paralitikusok előnybehelyezett fordulata a hurok) eltorzulása, a vonalak ritmikus, lágy volta, szemben a szkizofrének gyakran kemény vonalvezetésével. (Lásd a II. Táblán 1, 2, 3. és 4. ábrát.)

21. táblázat.

tömörség	széthulló	híg	közép	sűrű	összes.
fi:	32	23	33	1	89
nő:	10	8	3	—	21
össz.:	42	31	36	1	110
%	38	28	33	1	100
% norm.	—	20	72	8	100

Paralitikusok mozgásképeinek eloszlása tömörség tekintetében.

22. táblázat.

nyomás	nagy	közép	kicsi	összes
fi:	9	76	4	89
nő:	2	16	3	21
össz.:	11	92	7	110
%	10	84	6	100
% norm.	10	84	6	100

Paralitikusok mozgásképeinek nyomás eloszlása.

C = tömörség. Feltűnő, hogy C₃, tehát sűrű firka csak egy van. Szembeötlő, hogy a nőknek inkább hígabbak a firkáik, a férfiaké pedig sűrűbb. Ugyanez látszott a szkizofréneknél is.

D = nyomás. A táblázatból látjuk, hogy a nyomáseloszlás a normálisokéval egyenlő lett. Szélső kilengések nincsenek. Nagy nyomást itt is inkább férfiak mutatnak.

23. táblázat.

vonalvezetés	rendezetlen	egyes	gömbölyű	vegyes	összes
fi:	—	1	25	63	89
nő:	—	—	5	16	21
össz.:	—	1	30	79	110
%	—	1	28	71	100
% norm.	—	12	23	65	100

Paralitikusok mozgásképeinek eloszlása vonalvezetés tekintetében.

24. táblázat.

fordulat	nincs	hurok	hullám	kacs	összes
fi:	2	70	6	11	89
nő:	—	19	2	—	21
össz.:	2	89	8	11	110
%	2	80	8	10	100
% norm.	—	16	16	68	100

Paralitikusok mozgásképeinek fordulat eloszlása.

E = vonalvezetés. Azonnal feltűnik táblázatunkban az E₂, azaz a gömbölyű vonalvezetésnek a szkizofrénekhez viszo-

nyitott megszorodása. Egyenes vonalak eltűntek, a gömbölyűek a normálisoknál is valamivel gyakoribbak.

F = fordulatok. A hat jellemző közül az F_1 , a hurok mutatja a legfeltűnőbb változást, szemben a szkizofrénekkal. Az esetek 80%-a hurkos, több-kevesebb nyomatékkal, míg a szkizofréneknél az $F_1 = 12\%$ és normálisoknál $F_1 = 16\%$. Úgy hogy kimondhatjuk:

A paralitikus betegek firkáikban a hurkot a hullám és kacs felett előnybe helyezik. (Lásd a II. Táblán 1—4. ábrát.)

A hurok előnybehelyezésének több spontán bizonyítéka is van. Az egyik súlyosan paralitikus nő először csak vízszintes parallel, hullámos sorokat firkált a papírra. Nyilvánvalóan írás reminiscenciák vezették. De amint odaért, ahol be akarta fejezni, a végét mintegy hangsúlyozni óhajtotta és spontánul igen nagy nyomással hurkot rajzolt. (Aláírási kacs-karingó?) Egy másik beteg balkezes firkájánál spontánul tükörírást produkált. A beteg neve B betűvel kezdődött, a B tükörképes alakításánál azonban keze „megfutott“, több hurkot rajzolt a kelleténél. Egy harmadik beteg nevét írta le s az aláírást befejező vonalkacs-karingót kanyarított a neve alá, ami szintén hurok. A betegek írása is erősen mutatja a hurkos tendenciát.

Honnan eredhet ez a feltűnő hurkos törekvés? Egy támpontot kapunk a paralitikus betegek euforiás hangulatában. Ez az emelkedett hangulat R. Krauss szerint is hurkokban nyilvánul meg grafikus kifejezésében. Nehéz ezt az egyetlen tényezőt teljes magyarázatnak elfogadni. Önkénytelenül a paralitikusok motoriumára gondol az ember, vajjon a kiváltó okot nem ott kell-e keresni? Meg kell jegyezni, hogy a hurkos tendencia nemcsak akkor jelentkezik, midőn a mozgás már ataxiás tünetű, hanem a firkálásban teljesen síma mozgású paralitikusoknál is. Könnyen lehetséges, hogy koordinációs zavarokra kell ezt a jelenséget visszavezetnünk. A súlyosan elbutult paralitikus is teljesen elszegényedik mozgásképében, de vonalainak lágy jellege és a gömbölyűsége és hurokra való törekvés mindvégig megmarad benne.

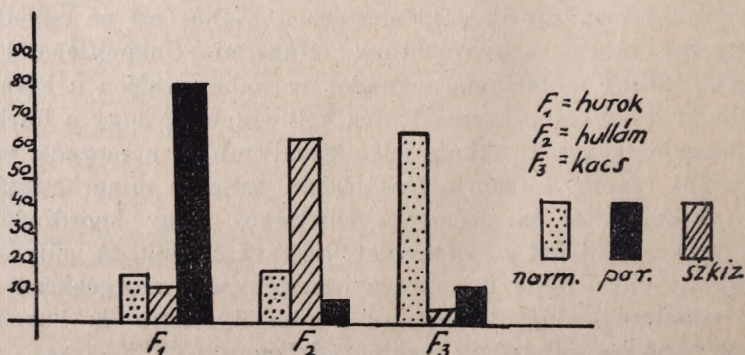
Meg kell még jegyeznünk, hogy a paralitikusok miért mutattak átlagban kevesebb alakíthatóságot, mint a szkizofrének. Azt hiszem, ennek egyszerű statisztikai oka van. Egy egész intézet betegeit vizsgálva, átlagban a szkizofrének mutatják a legsúlyosabb képet. Ezek a leghozzáférhetlenebbek. Ezzel szemben a megmozdítható paralitikusok átlagban rapportképesebbek, mint egy egész intézet szkizofrénei, természetesen csak átlagban. Ez a statisztikai helyzet mutatkozik a paralitikusok előbb tárgyalt előnyös százalékaiban.

Összefoglalás. 1. A paralitikus k. sz.-eknek a mozgásképei kisebb fokú szétesésről tesznek tanúságot, mint a szkizofrének mozgásképei. Paralitikusoknál hiányzik az A_1 = nagy terület túlsúlya az A_2 = közép és A_3 = kis terület felett, ezenkívül nincs a nyomásban extrém variáns a normális átlagos anyagtól eltérő módon.

2. A paralitikus mozgásképek vonalvezetésében sajátos jelleg van. Ez a vonal puhaságában, gömbölyű tendenciájában nyilvánul. Ezek a gömbölyödések azonban gyakran torzulnak. Ezzel szemben a szkizofrének vonalai gyakran merevek és egyenes felé törnek.

3. Igen feltűnő a paralitikus firkáknál a hurok-tendencia. Az esetek 80%-ában meg lehetett a hurkot találni s igen sok esetben az egyetlen szereplő elem. A huroktendencia még magyarázatra vár, de talán koordinációs zavarokra vezethető vissza.

4. Végül álljon itt grafikonon ábrázolva a szkizofréniás és paralitikus motogrammok összevetése.

1 ábra. Fordulatok eloszlása normálisoknál és betegeknél.

Grafikonunk szépen tanúskodik a normálisok és az elmebetegek mozgásképeinek eltérő jellege mellett. Különösen érdekes a két nagy elmebetegség körének, a szkizofréniának és paralízisnek a szétválása.

Ez a szétválás azt is bizonyítja, hogy a firka-fordulatok elemei (hullám, hurok, kacs) helyesen vannak megválasztva s tényleg a mozgáskép lényeges jegyei közé tartoznak.

c) Epilepszia.

„Az epilepszia a központi idegrendszernek idősült bántalma, amelyet az időszakosan visszatérő görcsös és eszméletlenséggel járó rohamok, vagy roham ellenértékek, végül a psyche következményes elváltozása jellemez.“¹

Epilepsziában szenvedő k. sz. volt 50, köztük 22 nő. A betegek, ép úgy, mint a szkizofréniánál, paralitikusoknál és mániásoknál, különböző stádiumban voltak. Volt közöttük több súlyosan elbutult, de volt elbutulás nélküli is. Az utóbbiaknak mozgásképei közel állnak az egészségesekéhez (20%).

A mozgásképjellemzőket egyenként tárgyaljuk.

25. táblázat.

terület	jellegtelen*	nagy	közép	kicsi	összes
fi	13	8	7	—	28
nő:	11	8	1	2	22
össz.:	24	16	8	2	50
%	48	32	16	4	100
% norm.	—	23	65	12	100

Epilepsziások mozgásképeinek területi megoszlása.

26. táblázat.

összalak	széthulló	szögletes	körös	amorf.	összes
fi	13	15	—	—	28
nő:	11	9	2	—	22
össz.:	24	24	2	—	50
%	48	48	4	—	100
% norm.	—	75	13	12	100

Epilepsziások mozgásképeinek megoszlása összalak tekintetében.

A = terület. Feltűnő, hogy a 0 terület, azaz A₀ közel 50%, ez a szám megegyezik a szkizofréneknél talált ilyenmű százalékkal. A betegek között több epilepsziás idióta is volt, ez is magyarázza ezt a nagy %-ot.

¹ Schaffer: Az elmebetegségek és a kapcsolatos idegbetegségek kórtana. Budapest, 1927. 355 l. A 150. oldalon.

Egynéhány esetben a mozgásképek egészen sajátos megoldást mutatnak. Összevisszafirkálás helyett a beteg a jóval egyszerűbb vonalkanyarodásokat választja. Egyetlen vonalat vezet végig több-kevesebb szeszélyességgel a papíron. (Lásd II. Táblán az 5. és 6. ábrát.) Ez a vonal hosszabb-rövidebb síma részek után kis szabálytalan, de sűrű hullámzást mutat. Ez a megoldási mód igen jellegzetes és egy bizonyos „térkép” felfogásnak felel meg. Ebben az elmebetegnek az a törekvése jelenik meg, hogy meglévő tapasztalati anyagához az új feladatot visszavezesse.¹ A beteg az utasítás értelmét részben felfogja, csak az utasításban szereplő újat nem érti meg, s a kezének össze-vissza mozgatása helyett a régi, ismert tartalmihoz fordul. Említettük már, hogy az utasítás felfogása némely normálisnak is nehézséget okoz, de a normális viselkedés ezen a téren is eltér a betegtől.

1. A normális belátja, hogy nem érti a feladatot s felvilágosítást kér. A beteg nem látja be elégtelenségét.

2. A betegben ilyen esetben megvan a törekvés, hogy a feladatot *a számára rendelkezésre álló* módon megoldja, illetve a feladatot ide visszavezesse s ettől a szándékától nem téríthető el. Az egészséges helytelen magatartásától a firkálás esetében elég könnyen eltéríthető.

A betegnek, midőn itt az utasításnak nem tud megfelelni, általában nem motorius, hanem értelmi, felfogásbeli nehézségei vannak. Ez magyarázza azoknak a szkizofrének nagy számát, akik a feladat igazi megoldásához, tehát az össze-visszaságnak spontán kézmozdulatokkal való eléréséhez, nem jutottak el. Ezek számára volt a feladatban valami specifikusan új, ezt az újat csak egy teremtmény erőfeszítéssel lehetett volna birtokba venni, de éppen ez az, amire a beteg képtelen. Viszont ez magyarázza meg azt is, amint már kifejtettük, hogy értelmileg átlagban jobban megközelíthető paralitikusoknál miért ritkább valamivel ez a magatartás. Viszont az epilepsziások az elmebetegeknek ismét súlyos osztályát alkotják s így a feladat meg nem oldóinak arányszáma a szkizofrének arányszámával

¹ Lásd pl. Gruhle példáját (i. mű 100. old.), ahol a betegnek közmondások értelmét kell megadni. A beteg azonban annyira a konkrétéhoz ragaszkodik, hogy a közmondás szimbolumjellegével nem tud megbirkózni.

egyenlő. Viszont a nem butult epilepsziások mozgásképei a normálisokétól észrevehetően nem különböznek s különösebben bizar benyomást nem tesznek.

B = összalak. Azoknál a mozgásképeknél, ahol alakítás van, szögletes alak uralkodik. Körös és amorf alak jóformán alig szerepel.

27. táblázat.

tömörség	széthulló	híg	közép	sűrű	összes
fi:	13	7	8	—	28
nő:	11	5	6	—	22
össz.:	24	12	14	—	50
%	48	24	28	—	100
o/o norm.	—	20	72	8	100

Epilepsziások mozgásképeinek megoszlása tömörség tekintetében.

28. táblázat.

nyomás	nagy	közép	kicsi	összes
fi:	1	26	1	28
nő:	—	19	3	22
össz.:	1	45	4	50
%	2	90	8	100
o/o norm.	10	84	6	100

Epilepsziások mozgásképeinek nyomás megoszlása.

C = tömörség. C_1 = híg és C_2 = középtömörség dominál a C_0 -n kívül, ahol tömörséget nem veszünk fel. C_1 , azaz a híg betöltés nagy száma arra mutat, hogy az epilepsziások is, mint általában az elmebetegek egy része, igen lassú ennél a próbánál.

D = nyomás. Szélsőségesen nagy és szélsőségesen kis nyomás alig fordul elő. A nyomásnagyság a hangulat fokára vezethető vissza. Nyomott, szomorú hangulatban a nyomás kicsiny, izgatott, nyugtalan állapotban nagy és kis nyomás váltakozik (pl. izgatott mániásoknál).

E = vonalvezetés. A három vonalvezetési módnál (túl-nyomóan egyenes, gömbölyű és vegyes) elég egyenletes eloszlást találunk, noha a kicsiny szám következtetések levonásánál óvatosságra int.

F = fordulat. A fordulatot az eddigi három nagy betegcsoportnál jellemzőnek találtuk. Az epilepsziás csoport is

29. táblázat.

vonalvezetés	rendezetlen	egyes	gömbölyű	vegyes	összes
fi.	—	4	5	19	28
nő:	—	4	11	7	22
össz.:	—	8	16	26	50
%	—	16	32	52	100
/s norm.	—	12	23	65	100

Epilepsziások mozgásképeinek megoszlása vonalvezetés tekintetében.

30. táblázat.

fordulat	nincs	hurok	hullám	kacs	összes
fi:	4	7	13	4	28
nő:	—	12	10	—	22
össz.:	4	19	23	4	50
%	8	38	46	8	100
o/o norm.	—	16	16	68	100

Epilepsziások mozgásképeinek megoszlása fordulat tekintetében.

ebben a tekintetben a normális F_1 , F_2 , F_3 elosztástól eltér. Egészségeseknél a kacs az uralkodó fordulat, szkizofréniánál a hullám, paralitikusoknál a hurok. A hullám és a hurok az epilepsziásoknál kb. egyenlően oszlik meg, míg kacs csak 4 van. (Lásd a III. Táblán 1. és 2. ábrát.)

Összefoglalás. 1. Az epilepsziás motogramokon többször feltűnik, hogy az összevisszaságot úgy érik el, hogy egyetlen vonalat a papíron bízárul végigvezetnek s ezt a vonalat kicsiny és sűrű kilengésekkel hullámoztatják. Az utasítást alacsonyabb síkon oldják meg.

2. Két idióta epilepsziásnak a mozgásképe az idióták mozgásképeihez hasonlít.

3. A nem alakított eseteket leszámítva, az összalak, a nyomás, tömörségfokozat, illetőleg minőségbeli elosztása megfelel kb. a normális elosztásnak. Ez arra mutat, hogy a könnyebb epilepsziások egy intézet keretén belül, átlagban legközelebb állnak a normálisokhoz.

4. Ellenben mást mutat a fordulatok statisztikája. A normálisoktól eltérőleg alig van kacs és a zöme hullám és hurok között megoszlik.

d) Oligofrénia.

„Az oligofrénia tulajdonképen gyűjtő név és ebben a csoportban összefoglalt kóros állapotok úgy kórtani, mint tünetani és kórbonctani tekintetben igen sokfélék, közös sa-

játságuk csupán a... lelkifogyatékoság, amely azonban szintén nagyon különböző súlyosságú lehet.”¹

Az oligofrének egy része, akik még a megfelelő betegségben is szenvednek, az epilepsziásoknál vagy szkizofréneknél szerepelnek. Oligofrén k. sz. volt 28, ebből 1 nő.

Táblázatok helyett — a csekély számra való tekintettel — összefoglaló elemzést közlök.

A = terület. 11 alakíttottságnélküli mozgásképp van 28 közül. Ezek többfélék. Találkozunk olyannal, mint aminőket az epilepsziásoknál írtunk le. Vannak olyanok, akik csupán kicsiny, stereotip köröket firkálnak sűrűn egymás mellé. Van, aki nagyobb köröket firkál. (Lásd a III. Táblán a 4. ábrát.) Teljesen ügyetlen mozgású, alig látható nyomású épp úgy akad, mint energikus, síma mozgású. Utóbbi különösen azoknál, akik valamelyest már alakítanak. Ezeknél a terület túlnyomó részben az egész lapot kitölti.

B = összalak. Nem találunk semmi különöset, főképp szögletes alakok szerepelnek, ott, ahol nem körös a rajz.

C = tömörség. Itt főképp a C_2 , tehát a középjellegű uralkodik, ép úgy, mint a normálisoknál.

D = nyomás. Közepes nyomás a legtöbb. Szélső változat, D_1 és D_3 viszonylagosan a normálisokhoz képest több van, ezt azonban a kicsiny szám miatt csak egész feltételesen mondjuk.

E = vonalvezetés. Ez a jellemző már olyan eltérést mutat a normálisoktól és a többi elmebetegkörtől, hogy nagyobb figyelmet érdemel. Bár itt is érvényes az előbb elmondott aggály a k. sz. kicsiny száma miatt előállítható véletlenségek miatt, itt azonban több ok hozható fel e jogos aggály csökkentésére.

Látjuk, hogy az oligofrén k. sz.-ek vegyes vonalakat, tehát egyenes és gömbölyűeket alig használnak, ellenben túlnyomórészt gömbölyű vonalakat. Ennek a véletlenszerűsége ellen szól, hogy a vonalak lendületesek, kiviteli minőségük általában igen jó. A hurkok szép egyenletesen görbülnek, az innervációs működés itt kiváló. Ez volna az egyik ok, ami a

¹ Szabó—Nyirő: Elmekórtan. Szeged, 1926. 596. l. 191. oldalon.

véletlenszerűség ellen beszél. Nyomás ok az is, hogy más elmehajban szenvedő s épp ezért ott felvett gyengeelméjűek firkái is ezt a gömbölyűséget mutatják túlnyomórészen. Vannak azonban olyan gömbölyű törekvésű vonalvezetések, ahol ennek a lendületnek épp az ellenkezője van meg. Vonalaik szélsőségesen ügyetlenek, nyomás gyenge, a hurkok alakítás közben eltorzulnak.

F = fordulatok. Az itt felszínre kerülő statisztikai adatok is megerősítik az előbbi pontban mondottakat. Ugyanis a fordulatoknak több, mint a fele (16) hurkos, 9 hullám és csak 2 kaes. Gömbölyű vonalvezetés kaes esetén is elképzelhető, de a természetes útja a gömbölyű vonalnak az önmagát metszés, azaz a hurok.

Az oligofrén k. sz.-ek között volt két testvér, ezek mozgásképei kaesosak. Felépítésük ugyanaz, csak az egyiknek vonalvezetése bizonytalan. A két mozgásképek kódja: $A_1 B_1 C_2 D_2 E_3 F_3$.

Összefoglalás. Az oligofrének mozgásképeinél a felépítés sokszerű képet mutat. Autonóm alakítás itt is kevés, szép számmal vannak olyanok, hol semminemű alakítást sem lehetett felfedezni.

Túlnyomólag gömbölyű a vonalvezetés és hurok a fordulatmód. Egynémely imbecil könnyű, síma, gátoltságnélküli mozgásával tűnik ki. Másik rész azonban éppen ügyetlen, vonalvezetése torzulásos. Két imbecil testvér firkája nagymértékben hasonló.

e) *Mánia depressziva.*

„A mánia alatt a hangulat pozitívos irányú elváltozását, tehát kóros hangulati emelkedettségét értjük. Jellemző rá a psychés motoros körnek izgalmi állapota... a kórosan fokozott mozgási készség.“¹

„A melankólia teljesen ellenképe tünettaniilag a mániának. Itt a nyomott, szomorú hangulat, kicsinységi és önvádolósos téves eszmék és a psychomotoros gátoltság a legszembetűnőbb jelenségek.“²

¹ Schaffer: I. mű. A 128. oldalon.

² Schaffer: I. mű. A 131. oldalon.

Meglepő a mániás betegek csekély száma. A két intézetben összesen 18 mániás alkalmas k. sz. akadt, köztük 8 nő. A 18 beteg közül depressziós szakaszban volt 2.

Táblázatot itt sem közlünk, az adatokat összefoglalva elemezzük.

A = terület. Olyan firka, amelynek területe 0, összesen 3 van. Ezek közül 1 férfi és 1 nő depressziós szakaszban volt, 1 nő pedig térképet rajzolt. S így alakítás hiánya miatt A_0 -ba soroztam.

Egyébként inkább nagyobb területek szerepeltek.

B = összalak. A mániás firkáink közül 15 alakított volt. Egy B_0 = széthulló alakzatú térképet rajzolt s ettől semmikép sem volt eltéríthető. Még 2 beteg volt, akik a firkautasítás meghallgatása után térképre gondoltak. Összefirkálni a lapot, ehhez a művelethez nagyobb erőfeszítés kell, mint egy vonalat zégzugosan vezetni. Epilepsziásoknál láttuk, hogy többen ilyen értelemben fogták fel a feladatot.

C = tömörség. Legtöbb van (8) a középsűrűségű mozgásképekből.

D = nyomás. Itt feltűnik, hogy 16 mozgáskép közül 12-nek a nyomása nagy (D_1). A kicsiny szám lehetetlenné tesz minden százalékos összehasonlítást a normális vagy a szkizofrén és a paralitikus anyaggal. Szigorúan véve a mozgáskép jellemzője nem a nagy nyomás, hanem a jelentőségteljes nyomáskülönbség a vonalon belül. A vonal igen nagy mértékben árnyalt. Ez a nyomáskülönbség teszi ezeket a mozgásképeket speciálisan mániás jellegűvé.¹ (Lásd III. Tábla, 5—6. ábrát.)

Egészen kicsiny nyomást, D_3 , két mtg. mutat. Két depressziós szakaszban lévő beteg. A férfi csak egy alig látható 2 cm hosszú vonalat húzott s további sarkalásra kijelentette: „nekem ez elég volt“ s a következő pillanatban teljes erejével kiáltotta ápolója nevét. Itt természetesen alakításról szó sem lehet, a firka statikai jegyei közül a nyomás kivételével a többi mind eltűnt. A két firka kódja: $A_0 B_0 C_0 D_3 E_0 F_0$. (Lásd IV. Tábla, 2. ábra).

¹ Enke szerint (Z. f. Neurol. 118 k. 1929) a piknikusoknál a hullámvonalak gyakoriak és írásukban feltűnő a nyomásingadozás. Viszont Kretschmer szerint a piknikus alkat és mánia között biológiai affinitás áll fenn.

E = vonalvezetés. Semmi különöset nem mutat, legtöbb a vegyes vonalvezetés.

F = fordulat. Bár a firkák száma kevés, mégis érdekes, hogy az összesek két csoportra oszlanak: hurok és hullámra. A hurkos mozgásképek, bár van, amely nagy sebességgel készült, mégis általában nyugodtabbnak hatnak, mint a hullámosok, amelyek nagy izgatottságot, nyugtalanságot árulnak el. Sajátságuk, hogy igen erősen, nagy nyomással húzott hullámok mellett vannak egészen kicsiny nyomással firkált hullámok is. Különösen a III. Tábla 5. ábráján látható mozgáskép mutatja jól a mániás izgatottságot.

A hurkot firkáló mániásoknál feltűnő az egyszerű alakzatok stereotíp ismétlése és szabad alakítás helyett elemi iparművészeti formák halmozása. (Lásd III. Táblán a 6. ábrát.) Vonalvezetésük ügyes, határozott s kellemes, ellentétben a paralitikusok vonalvezetésével, ahol sok a torzulás.

Összefoglalás. Mániás mozgásképek részben nagyfokú izgatottságot árulnak el, egy másik csoportja az ellentétes póluson áll: depressziós. Sajnos a 16 motogramm nagyon is kevés arra, hogy általános áttekintést kaphassunk.

Kiadós nagy vonalvezetéssel tűnik ki két hurkokat és köröket tartalmazó mozgáskép. A mozgásképek összbenyomása: nyugodt, szilárd. Nyomásváltozás normális.

Ha szkizofrének mozgásképeit a mániásokéval egybevetjük, úgy látjuk, hogy a mániások izgatott, hullámos firkájához sok hasonlót találunk. Ennek okát természetesen a szkizofrének mániás izgalmi jelenségeiben kell keresnünk. Izgatottság inkább fejeződik ki gyors szaggatott hullámmal, mint pld. hurkokkal. A nyugtalan izgatottság keresi az új és új helyzeteket, beidegzéseket, épp ezért nyomásváltozása is nagy.

Az eufóriás állapotnak azonban a hurok a megfelelőbb motorius megnyilatkozása.

3. *Áttekintés.*

Legfontosabb eredményünk, hogy az elmebetegek mozgásképei az elmebetegségek nagy körei szerint szétválnak. Ezt az eredményt statisztikai úton nyertük megfelelőleg annak a ténynek, hogy az egyes elmebetegségekben a különböző jellegű és állapotú betegek egész sora megtalálható. Természetesen legjobb lett volna a „tisztá” esetek felkutatása. Azonban a „tisztá esetnek” teljesen megnyugtató ismertetőjelei nincsenek, kivéve a paralizist (fertőzés eredetű) és az epilepsziát (görcstünet). Még a súlyossághoz is tapad némi bizonytalanság, a legszélsőségesebb esetektől eltekintve. A beteg lehet egy szempontból súlyos, más szempontból kevésbé súlyos, pl. szervezeti állapota igen gyenge, de értelmi és érzelmi reakciói jobbak, vagy fordítva. A szkizofrén egyszer különösen elbutult képet adhat, máskor kisebb mértékben illik rá ez a megállapítás. Minden egyéni eltérés ellenére azonban a nagy betegségekörök lélektanilag is egységes csoportot alkotnak.

Ha a különböző betegségekörökre jellemző mozgásképek rövid leírását keressük, úgy ezt a következőkben adhatjuk meg: a) szkizofréniások jellemző mozgásképe két, három merev hullám vagy teljes szétesettség, a nagy lelki elszegényedés és szétesés tüneteképen. b) A paralitikusoknál részben koordinációs zavarra visszavezethető hurokdominanciát találunk. Feltehető azonban, hogy a paralizis kezdetén jelentkező és a betegen uralkodó nagyzásos, euforiás állapot a hurok jellegű mozgásképek keletkezésénél szerepet játszik. c) Epilepsziások mozgásképen pedig bizonyos görcsös jelleg található, éspedig a vonal egyes helyeken folyamatos, más helyen azonban sűrű firkával csomót alkot. d) Oligofréneknél a körös stereotípiára való hajlam lép előtérbe. e) A depressziós beteg alig húz vonalat és a nyomás minimális, az izgatott mániás pedig nagy nyomás-különbségű, sűrű, tömör mozgásképet ad.

Az elmebetegek mozgásképe általában a normális egyének mozgásképétől a csökkent szervezettségben különbözik. A motogramm a normálisoknál tömören összetartott egész, szervesen felépített képlet. Elmebetegeknél széteső vagy teljesen elszegényedett, stereotíp jellegű motogramokat kapunk. A

mozgásképen jelentkező szervezettség autonóm módon áll elő s éppen ez a belső reguláció csökkent le az elmebetegeknél.

Az elmebetegek rajzainak sajátosságait a mozgásképek is tükrözik, nevezetesen a szkizofrének rajzaiban is megtalálhatjuk az egyes elemek tisztaságát, szemben a szervezettség teljes hiányával. A szkizofrén mozgásképek és bizonyos típusú szkizofrén rajzok közeli rokonságát bizonyítja a IV. Tábla 3. és 4. ábrája.

Mindezek az eredmények arra mutatnak, hogy a mozgáskép segítségével az egyéni természet alkati meghatározásába bepillantást nyerhetünk. A mozgásos megnyilatkozások korrelációja terén azonban egyszerű viszonyokra semmiképpen sem számíthatunk és így általában nem lehet az egyik mozgásos tevékenységből egy másikat közvetlenül leolvasni. Ezt a nehézséget azon az úton remélem feloldani, hogy a mozgásképek a kézírással és rajzzal való összehasonlítását fogom vizsgálat alá venni.

Steif Antal.

III. RÉSZ.

GYAKORLATI LÉLEKTAN.

10. A LÉLEKTANI MÓDSZERŰ PIACKUTATÁSRÓL.*

1. Bevezetés.

Hamis az az állítás, hogy a közönséget vásárlási elhatározásainál csupán jövedelmének nagysága és a keresett cikkeknek ára irányítja. A környezet hagyományos fogyasztási szokásaira, valamint a reklám hatására való hivatkozás sem elégséges. Az ilyen — mondhatnók: uralkodó — felfogás megengedhetetlenül leegyszerűsíti azt a bonyolult lelki állapotot, amely a fogyasztó vásárlásait megelőzi. A jövedelem csak lehetőségeket nyújt a fogyasztás számára, de maga a fogyasztás bonyolult érzelmeken és megfontolásokon, szokások, megkívánások és értékelések mérlegén keresztül alakul ki. Ha ezeket a fogyasztót vásárlásra indító értékeléseket, megkívánásokat és szokásokat is meg akarjuk vizsgálni, akkor ú. n. szubjektív piackutatást kell végeznünk, vagyis a piac alakulásának szubjektív tényezőit kell kinyomoznunk.

Piacról lévén szó, a tömegek magatartása érdekel s ezért tömegészlelési eljárást kell alkalmaznunk. A szubjektív piackutatás módszere ezért a reprezentatív statisztikai felvétel, amelynek segítségével tisztázni lehet a közönségnek az egyes árucikkekkel szemben tanúsított állásfoglalását és azt, hogy a különböző társadalmi rétegek és foglalkozási ágak, esetleg földrajzi körzetek és más megkülönböztetések szerint milyen különbségek állanak fenn a fogyasztás tekintetében. Pszicho-

* Szerző, a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója, a Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézetével együtt végzett munkájáról számol be.

lógiai tényezőkre való utalással ugyanis sokszor találkozunk akkor, amikor egyes cikkek fogyasztásáról, elhelyezési lehetőségeinek fokozásáról stb. hallunk nézetet. E nézet azonban mindig csak a tanulmányt végző, a véleményt alkotó egyén introspekciójának eredménye, vagyis az illető saját egyéni magatartásának pszichológiai motivumairól saját maga által alkotott, önmegfigyelésen alapuló véleménye. Távolról sem biztos, hogy a tömegek viselkedését ugyanezek a motivumok alakítják ki. Sőt ez nem is valószínű, mert a tömegek egyszerűbb emberek-ből állanak, s ezért magatartásukban sokszor más motivumok irányítják őket, mint az ilyen tanulmányok folytatói. Éppen ezért a gazdasági jelenségek lélektani feltételeinek felderítését csakis a fogyasztótömegek magatartásának elemzésétől lehet várni.¹

A szubjektív piackutatásnak főleg akkor van jelentősége, amikor nagy tömegek szükségleti cikkeinek kicsinyben való megvásárlásáról van szó. Ebben az esetben feltárja a fogyasztóközönség lelkületét, fogyasztási szokásait és azok változtatásának hatását. Tisztázza, hogy a közönség milyen igényeket támaszt az árukkal szemben, milyen újításokat, vagy változtatásokat fogadna szívesen, milyen tapasztalatokra tett szert, stb. A nagyközönség tárgyi szempontból téves elképzeléseinek megállapítása legalább olyan fontos, mint a tárgyilag indokolt véleményalkotásoké. Mindez irányt szabhat arra vonatkozóan, miként lehetne az egyes cikkek iránt megnyilvánuló szükségletet és legfőképen azok fogyasztását növelni, valamely cikk kedvezőbb értékelését, becslését és kívánását előidézni. Ha ismerjük a fogyasztás pszichológiai körülményeit, különösen pedig a vásárlásra vezető motivumokat teljes részletességükben, akkor az ilyen ismeretek alapján leszűrt megállapításokat a szóbanforgó cikk értékesítésének irányításánál útmutatásul lehet felhasználni mind a reklám megválasztása, mind a cikkek terjesztési politikája, sőt minőségének alakítása szempontjából is. Az ilyen természetű vizsgálatnak egyik legfontosabb eredménye ugyanis nyilvánvalóan az, hogy útmu-

¹ *Harkai Schiller Pál és Varga István: Gyümölcsfogyasztási szokások* Budapest. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 9. számú különkiadványa. Budapest, 1935. 6. lap.

tatásul szolgál arra, hogy a termelést milyen irányban kell a közönség akaratához és ösztönös törekvéseihez alkalmazni. Az ilyenfajta piackutatás tehát elősegíti azt, hogy a cikkek termelése a fogyasztóközönség szokásaihoz, szükségleteihez alkalmazkodjék, sőt — főként a márkacikkeknél — még azt is tisztázza, hogy a különféle reklámok milyen hatást gyakorolnak a közönség véleményalkotására és vásárlókedvére.¹

Az említett irányú és módszerű kutatás a külföldön, különösen márkacikkek tekintetében, rendkívül elterjedt. A nyugati országokban nagyvállalatok ilyen előkészítés nélkül ma már alig indítanak meg reklámkampányt, mert azt sötétben való tapogatódzásnak tekintenék. A szükséges vizsgálatokat hol külön erre a célra vállalkozó tudományos intézetek, hol reklámvállalatok tudományos osztályai hajtják végre. A külföldi nagy hirdetési vállalatoknak önálló gazdaságlélektani osztálya van, amelynek éppen az a feladata, hogy a reklámkampány eredményességét a megfelelő előzetes vizsgálat segítségével biztosítsa. De érdekes, hogy e gyakorlati lélektani szempontok alkalmazásának jelentőségét egyes országokban már a hivatalos gazdaságpolitika is felismeri. Így pl. Angliában az Empire Marketing Board tagjai között, mindennemű termelési és gazdasági szakemberek mellett, a legnagyobb angol hirdetővállalatok egyikének vezetője, Sir William Crawford, is helyet foglal. Az *Empire Marketing Board* e hirdetési vállalkozó gazdaságlélektani osztályának szolgálatát több irányban igénybevéve fogalmazta meg az Empire termékeinek fokozott terjesztésére irányuló javaslatait.

Az Egyesült Államokban a *Psychological Corporation* keretében működő *Marketing Research Division* a legjelentősebb piackutató szervezet. A népesség eloszlásának megfelelő 47 jellegzetes városban kéthavonként végez piackutatást országszerte hirdetett árucikkek piaci állására vonatkozóan. Ennek alapján egy „Barometer Report”-ban felállítja az egyes áruk piaci prognózisát. A piackutatás eredményességét bizonyítja, hogy a megbízások száma egyre növekszik és az 1932-ben Dr. Henry C. Link vezetése mellett szerény eszközökkel megindult vállal-

¹ I. m. idézett helyen.

kozás már az 1935-ös és 36-os évek folyamán 60.000 dolláron felüli összeget fizetett ki piackutatás terén működő pszichológusoknak és az ú. n. „field work“-ot, kikérdezést végző segéd-személyzetnek.

A szükséglettanulmány valamely közösség vagy réteg cselekvéseinek vezérlő erőit kutatja. Ilyen a szociográfia, a közvéleménykutatás, a bűnözők világának kutatása; legfejlettebb a fogyasztók szokáselemzése. A szubjektív piackutatás célja az ember mindennapos szükségleteinek ismerete, a kívánságok, kielégítési szokásaik és az ezeket befolyásoló tényezők, mint pl. propaganda, teljesítményjavulás, stb. tisztánlátása. Fontos ez minden tömegfogyasztási cikknél, különösen pedig az ú. n. luxuscikkeknel, melyek iránt magát a szükségletet is fel kell kelteni és nem elég csak a kielégítés módjait ajánlani.

A szubjektív piackutatás mindig megkülönböztetendő az objektív piackutatástól; ez nem a fogyasztóalany körülményeit vizsgálja, hanem az árucikk tárgyi, minőségi, árbeli stb. változásaira van tekintettel.

Kropff és Randolph „Marktanalyse“ c. munkájukban taglalják,¹ hogy az „objektív“ piacanalízis valamely árucikkkel kapcsolatban a következőkre nézve adhat felvilágosítást: 1. piacanalizissal pontosan meg lehet állapítani az illető cikk piaci értékét, valamint 2. a gyártási módszer helyességét, továbbá 3. az eladó személyek és az eladási szerv megfelelőségét, 4. pontos felvilágosítást kaphatunk a verseny nagyságáról, 5. a reklámot eredményesen tudjuk előkészíteni. Ha ezenfelül a közönség szokásait és igényeit is megvizsgáljuk, ami sok tekintetben bizonyulhat hasznosnak, ez már a „szubjektív“, vagy lélektani piacelemzésnek feladata. (L. azonban alább az „objektív“ piacanalízisnek más meghatározását is.)

A szubjektív szükségletek kutatásánál, éppúgy, mint a szociográfiában, mindig hármas feladatot tűz maga elé a pszichológus. Ezek a következők: a) az illető életrendi, fogyasztási, stb. szokások elemzése; b) a szokás kialakulására vezető, vagy attól távoltartó személyi motívumok elemzése; c) a külső befolyásoló tényezők kutatása.²

¹ H. F. I. Kropff u. Bruno W. Randolph: Marktanalyse. Berlin, 1928.

² V. ö.: Harkai Schiller Pál és Varga István: Dohányzási szokások Budapestén. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 14. számú különkiadványa, Budapest, 1938.

a) *A szokások elemzése.*

Az emberi szokások kialakulását a modern pszichológia egészen másképp képzei el, mint a régebbi elméletek értelmében gondolkodó irányok. Míg azelőtt a szokásokat külsőleges körülmények találkozására visszavezethető mechanikus tanulás eredményének, asszociációk kapcsolódásának tekintették, addig ma a szokásokban emberi szükségleteknek alkalmas kielégítő eszközeit látjuk, amelyeknek lényege, hogy kényelmes módon vezetnek el valamely kívánság realizálásához. Ebből az következik, hogy csak olyan szokások tartósak, amelyek valamely szükséglettel harmóniában keletkeztek, míg a tapasztaláson alapuló szokások megszűnnek, ha nem keltik a sikeres cselekvés élményét. A szükségleteket az ember a környezetében található alkalmak igénybevételével realizálja. Azok az alkalmak lesznek állandóan preferálva, amelyek sikerre vezetnek, a sikert viszont értelmi belátással, vagy tanulással látja előre az élőlény. A szokás elterjedése tehát vagy a belátáson, vagy a tanuláson mulik, de mindkettőnek az érzelmi szükségletektől motívált törekvésekre kell appellálnia. A szükségletek természetét alaposan kell ismerni, tudni kell, hogy miképp befolyásolhatók az adott esetekben és a fennálló szokások alapos ismeretéből kell kiindulnia annak, aki azokat befolyásolni óhajtja.

b) *A személyi motívumok elemzése.*

A szokások leírása mellett a szokásokat létrehozó erőket kell vizsgálat tárgyává tenni. Ezek az erők kétfélék: belső személyi szükségletek és külső tárgyi alkalmak, amelyek együttesen a közönség igényeit megszabják.

A szokásoknak az újabb szellemű lélektan két jellegzetesen elkülönülő típusát különbözteti meg. Egyrészt ismerünk az alkalomtól nagyrészt függetlenül érvényesülő, ú. n. szükségletvezérelte cselekvéseket, amilyen pl. a biológiai szükségtől függő étkezés, másrészt ismerünk ú. n. quasi szükségleteket, amelyeket az alkalmak váltanak ki. A kezdetben alkalomvezérelte cselekvés is az idők folyamán szükségletvezéreltté válhatik, ha a quasi szükséglet biológiai szükséggé alakul. Ilyen

pl. a dohányzás, melynek nem felel meg eredeti szükség, hanem amelyre külső alkalmak csábítanak, de a szokásnak szenvedéllé váló fejlődése során biológiai szükséggé válik azáltal, hogy a szervezet megszokja a dohányzás élettani hatását. A quasi szükségeket az alkalmak nagymértékben befolyásolni tudják, sőt a kedvező alkalom megszűnésével a szükség is megszűnik, míg létfontos szükségleteknél pl. az árak megnagyobbodása, a vásárlási lehetőségek korlátozása (pl. jegyrendszer) a kielégítés mennyiségi színvonalát aránylag csak kismértékben csökkenti, legfeljebb spontán regulációs jelenségek mutatkoznak és a kielégítés módjának részleteiben keletkeznek olyan átalakulások, amelyek a változott körülményekhez képest a legelőnyösebb szükségletkielégítésre irányuló törekvést mutatják.

Új szokások kialakulása csak akkor lehet megbízható, ha belső szükségletre épül, és természetesen fejlődik ki a régiekből. A fennálló szokások ismeretében elemezhetők ki az alapjukat tevő szükségek és az erre sikeresen appelláló alkalmak.

c) *A tárgyi befolyásoló körülmények elemzése.*

A cselekvést vezérlő külső alkalmak felismerése tehát csakis a belső szükségletek ismeretében lehet eredményes. Új vásárlási alkalmak megteremtésének és hirdetésének mindig módszeresen kell történnie. Csak olyan alkalom hatásos, amely a befolyásolandó mentalitásához szól és amely szokás kialakítására, tehát ismételt tapasztalat alapján való tanulásra ad módot. Az alkalmat ugyanis, éppen quasi szükségleteknél, a külső körülményeknek a tapasztalat kölcsönzi; ezt nevezik a modern lélektanban felhívó, vagy felszólító jellegnek. A felhívó jelleg jelzi valamely körülményről, hogy szükségletkielégítő. A biológiai szükségletek kielégítését ú. n. közvetlen felszólító jellegek ígérk; ezeket ösztönösen ismerjük fel, amint minden állat a neki megfelelő táplálékot is közvetlenül ismeri fel. A quasi szükséglet kielégítését ígérő közvetett felszólító jelleget azonban tapasztalásnak köszönhetjük. Ezért gondoskodnak a márkacikkeknek sajátos jelzésről, jellegzetes csomagolásról, hogy azok így egyéni, közvetett felhívó jelleget nyerjenek, melyet könnyű legyen megtanulni. A külső propaganda

csak következetes alkalmazással lehet sikeres, mint ahogy a nevelésnek is a következetesség az alapelve.

2. *A szükségletelemzés módszere.*

A szükségletelemzés módszere egyes esetek leírása, mint pl. faluriport, bűnözőnaplók, stb., vagy a reprezentatív statisztikai felvétel, mely abban áll, hogy a kérdéses réteg bizonyos hányadát egyénenkénti kikérdezésnek vetik alá. A közönségnek egy hányadáról az egész fogyasztó közönségre való általánosításra az jogosít fel, hogy a megkérdezett személyeket reprezentatív módon választjuk ki, úgy, hogy minden számbajövő réteg a megfelelő súllyal szerepeljen. Egyes eseteket vizsgálunk, azokat típusokra osztjuk és a típusok elterjedtségének felbecsülésével induktív úton következtetünk az általános képre. Ezt az eljárást alkalmazza újabban a szociológia is és az utóbbi években annyira elterjedt szociográfiai tanulmányok tanulsága szerint ez az eljárás a legmegfelelőbb nagyobb tömegek viselkedésbeli törvényeinek megállapítására. A reprezentatív kikérdezési mód megbízhatóságának mértéke a konstanciavizsgálat. Ha a megvizsgált tömeg adatait mechanikusan kisebb csoportokra bontjuk (esetleg megfélezzük) és e csoportok feldolgozási eredményeit összehasonlítva, a megoszlási arányok lényegileg megegyeznek, az adatokat reprezentatívoknak tekinthetjük.

Munkánk során még egy érdekes statisztikai újítást alkalmaztunk. Tömegészlelési eljárásunk a reprezentatív statisztika körébe tartozik. Előfordult, hogy a kérdezésnél teljesen mechanikus kiválasztási eljárást alkalmaztunk, miként az a reprezentatív statisztikában általában szokásos. Máskor azonban ismét a mechanikus reprezentációval ellentétben ponderált reprezentatív statisztikát hajtottunk végre. Ezt az újfajta eljárást akkor alkalmaztuk, amikor a tömeget altömegekre kellett szétbontanunk. Ha pl. jelentőséget tulajdonítottunk a tömeg vagyoniassági kategóriák szerinti megkülönböztetésének, és az volt a megállapításunk, hogy az egész tömegnek pl. 5%-a minősül vagyonosnak, 20%-a közepes jómódúnak és 75% egyszerűsorúnak, úgy, ha nagytömegű, pl. 100.000 kikérdezést haj-

tottunk volna végre, arra kellett volna ügyelnünk, hogy a kikérdezettek közül 5000 jómódú, 20.000 közepes vagyonságú és 75.000 egyszerűsorú akadjon. De mert pl. csak 1000 kikérdezést hajthattunk végre, nyilvánvalóan elégtelen lett volna csak 50 jómódúnak a kikérdezése. Ezért ilyenkor pl. 250 jómódút, 350 közepes vagyonságút és 400 egyszerűsorút kérdeztünk ki. A konstanciavizsgálat segítségével természetesen meggyőződünk arról, hogy a három tömeg a jómódúak, közepes vagyonságúak és egyszerűsorúak tekintetében kielégítően reprezentatív eredményeket adott-e. Ha igen, minden csoportra nézve végrehajtottuk a statisztikai feldolgozást. Mikor azonban a vizsgált egész tömeg magatartására vonatkozó adatokat kívántuk szerezní, nem az 1000 kikérdezés egyszerű feldolgozási eredményeit tekintettük mértékadóknak, hanem mérlegelt átlagot számítottunk, amelyben a vagyonosok adatait 5-ös, a közepes jómódúakét 20-as, az egyszerűsorúakét pedig 75-ös súllyal szerepeltettük. Ez az, amit ponderált reprezentatív eljárásnak nevezzük.

Reprezentatív statisztikai eljárásunknak a hasonló problémák megvilágítására törekvő egyéb eljárásokkal szemben fontos előnye a kombinatív feldolgozások alkalmazásának lehetősége, amely egyébként megközelíthetetlen összefüggések tisztázását teszi lehetővé. Arra való tekintettel ugyanis, hogy az egyes kérdések tekintetében különböző válaszokat adó egyéneknek más kérdések tekintetében adott feleleteit ismerjük, módunk van annak statisztikai tisztázására, hogy az egyik probléma szempontjából különféle magatartást tanúsító egyének egy másik kérdésben milyen magatartást tanúsítanak. Így megállapíthatjuk, hogy az egyes magatartásformák között milyen összefüggések állanak fenn, a legkülönbözőbb kérdéseket illetően. Például megtudhatjuk, hogy vajjon a fogyasztás mennyisége összefüggésben van-e a kérdéses cikkről alkotott véleménynel.

A piackutatásban a fogyasztók személyes kikérdezése a legmegbízhatóbb, amikor az ú. n. kérdezőbiztosok, akik minden esetben erre a célra pszichológiailag kiképzett személyek, a fogyasztó réteg bizonyos hányadát részletes beszélgetésben kikérdezik, a megadott kérdőívekben szereplő kérdésekhez iga-

zodva. Egy-egy árucikk analizálását 1—3000 ilyen módon kitöltött kérdőív alapján végzik el. Az első kérdőívek mindig az ú. n. próbakérdőívek, ezzel kb. 100—200 személyt kérdeznek ki, s csak ennek átvizsgálása alapján szerkesztjük meg a végleges kérdőíveket. A végleges kérdőívek sok esetben kétfélék. Az egyik fajta kérdőív a fogyasztók kikérdezésére szolgál, a másik pedig az illető árucikk eladásával foglalkozó kereskedőhöz szól. Vidéki fogyasztók részére is külön szöveg szolgál. A kikérdezések során minden esetben gondoskodnak arról, hogy a kikérdezettek az egész város területén nagyjából egyenletesen legyenek eloszolva és az egyes társadalmi rétegek az illető cikk fogyasztása szempontjából megfelelő arányban legyenek képviselve. A beérkezett kérdőíveket megbízhatóság és formai szempontból is ellenőrzik.

Különösen Amerikában elterjedt a nem-személyes eljárás, a posta útján való kézbesítése a kérdőíveknek. Ennek egyetlen előnye a gyorsaság, de csak értelmiségi rétegnél alkalmazható. Steif és Vezér alkalmaztak Magyarországon ilyen eljárást műveltebb körökben.¹

A következőkben részletet adunk a budapesti dohányzási szokásokra vonatkozó kérdőívünkből.

- I. Milyen dohányneműt szív?
- II. Mi indította a dohányzásra?
- III. Miért éppen kész cigarettát szív, ill. tölt, sodor, szivarozik, pipázik?
- IV. Milyen kész cigarettát szív rendszeresen?
Milyen dohányt használ rendszeresen?
Milyen szivart szív rendszeresen?
- V. Mi kifogása van a kész cigaretta ellen? (ill. dohány, szivar ellen)?
- VI. Van-e kifogása a kiállítás és csomagolás ellen?
- VII. Miért ragaszkodik a megszokott cigarettához?
- VIII. Mikor szokott néha jobb minőséget venni?
- IX. Miért nem szív egy kissé jobb minőséget?
- X. Naponta mennyit szív?
- XI. Leginkább mikor szív a nap folyamán?
- XII. Mi nyújt örömet a dohányzásban (babrálás, füst, hangulati hatás)?

Láthatjuk, hogy a három említett szempontra vonatkozó kérdések ez elméleti sorrendtől teljesen függetlenül keresztezik egymást.

¹ A magyar tanítóság belföldi utazásai. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 16. sz. különkiadványa. Budapest, 1940.

A feldolgozás első szakasza a kódolásnak, vagy siffrírozásnak nevezett művelet, melynek során a pszichológiaiilag egyező válaszok típusát megállapítottuk és annak alapján a válaszokat kulcsszámokkal, vagy azok kombinációival helyettesítettük. Alant közöljük a budapesti borfogyasztási szokások megállapítását célzó kérdőívek egyik részletét.¹ A kérdések mellett láthatók a számmal ellátott felelettipusok, a kihagyott hely egyéb feleletek számára van fenntartva, amelyekből újabb felelettipusokat állapítunk meg gyakoriságuk szerint.

1. Milyen bort szoktak inni? (neve, színe, vagy íze) 1. Rizling 2. Kadar 3. Asztali fehér 4. Fanyar vörös 5. Édeskés 6. Hárslevelű 7. Szilváni 8. Változó
2. Hol szerzik be? 1. Korcsmában issza 2. Korcsmából hozatja 3. Pincéből 4. Fűszerestől 5. Szövetkezetből 6. Saját termés 7. Ajándék
3. Miért ott veszik? 1. Megbízik benne 2. Olcsó
4. Mennyit tart otthon? 1. Semmit 2. Néhány literrel
5. Mikor isszák? 1. Minden ebéd 2. Minden vacsora 3. Heti 2—3-szor 4. Csak ünnepnap 5. Csak ha vendég van 6. Étkezésen kívül 7. Mindig
6. Házon kívül milyen gyakran isszák? 1. Naponta 2. Minden héten 3. Ritkán 4. Soha
7. Mennyi a heti fejadag? 1. $\frac{1}{2}$ l-nél kevesebb 2. $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ l 3. 2—3 l 4. 4—5 l 5. 6—10
8. Mikor isszák tisztán és mikor vízzel, szódával? 1. Mindig tisztán 2. Mindig szódával 3. Mindig vízzel 4. Ebédhez vízzel 5. Ásványvízzel 6. Nyáron szódával

A kulcsszámok gyakoriságának megállapításával az egyes kategóriáknak válaszai összehasonlíthatókká és statisztikailag csoportosíthatókká váltak. Újra és újra feldolgozható az anyag társadalmi rétegződés, kor, nem, stb. szerint. A piacelemzés eredményét az ily módon nyert részletes feldolgozási táblázatok adják, amelyek kérdésenként, ill. ezek kombinációjaként tüntetik fel a válaszok gyakoriságát. A feldolgozásnál a válaszok helyett mindenütt csak a nekik megfelelő számok szerepelnek, azok gyakorisága kiírható, összehasonlítható és minden egyén adatai kombinálhatók, utólag, az első feldolgozás után is. Az ily módon készített táblázatok összevonásai és azok értelmezése adják azután jelentéseink anyagát.

¹ Borfogyasztási szokások Budapesten. A Magyar Gazdaságkutató Intézet 19. sz. különkiadványa. Budapest, 1940.

3. A szokáselemzés eredményei.

Mindenekelőtt azt kell vizsgálni, hogy a kérdéses cikknek milyen *féleségeit* fogyasztják. Pl. a dohányzásban mi a cigaretta, pipa és szivar aránya, az alkoholfogyasztásban mi a bor, sör, pálinka aránya. Mi az egyes minőségek, vagy márkák kedveltsége társadalmi, stb. rétegenként. Fellép az a kérdés is, hogy milyen arányban használnak egy minőséget kizárólagosan annak összes fogyasztásához viszonyítva. Ez adja a kielégítő értéket. (Azaz egy minőség a kérdéses arányban elégíti ki a fajtajára irányuló szükségletet.) Példának bemutatjuk a dohányfogyasztási szokásokra vonatkozó adatainkból a következő táblázatot.

I. számú táblázat.

*A rendszeresen dohányzó közönség bemondásaiból kiszámított
relatív kielégítő értékek*

Dohányféleség	Jó módú	Közepes sorr	Szerény sorr	Összesen	E	b	b	ö	l
					férfi	nő	40 éven aluliak	40 éven felüliek	
Kész cigaretta	63	64	62	63	58	79	65	56	
Töltött „	44	53	50	50	48	56	50	50	
Sodrott „	50	50	55	53	56	66	50	57	
Szivar	50	33	33	37	37	—	50	33	
Pipadohány	50	33	50	44	44	—	33	50	

Ebből látható, hogy a kész cigaretta minden szempontból a legkielégítőbb, mert a leginkább kizárólagosan, mással legkevésbé pótolt és ritkán kevert dohányzási fogyasztástárgy.

Dohányzók és nem dohányzók arányát 1937-ben 1000:450-ben állapítottuk meg, a borfogyasztási felvétel alkalmából újra kérdeztük a budapesti közönséget és ekkor 1000:470 volt az arány, vagyis évekkel később ugyanaz az arány, más módszerrel megállapítva. A férfiak dohányzási gyakorisága a nőkéhez képest 3:2.

A szokásokat kutató kérdések speciális szempontból tudakolják a fogyasztás *menyiségét* (egy-egy rétegben, bizonyos feltételek közt s. i. t.). Például álljon a borfogyasztás sokat vitatott tényleges fejadagjának megállapítása Budapesten.

II. számú táblázat.

Mennyi a heti bor fejadag?

			egyszerű- sornak a megkérdezettek	közepes- sornak	jó- móduak	Összesen o/o-ában
kb. ½	liter		35.4	39.7	41.2	38.4
kb. 1	„		28.7	32.9	30.8	30.8
kb. 2—3	„		20.7	19.0	20.9	20.1
kb. 4—5	„		7.6	5.6	5.2	6.3
kb. 6—10	„		5.6	2.4	1.7	3.4
kb. 10 lit.-nél több			2.0	0.4	0.2	1.0
Összesen			100.0	100.0	100.0	100.0
Átlagosan			2.01 lit.	1.55 lit.	1.61 lit.	1.80 lit.

Nagyon érdekes, hogy ezek szerint az adatok szerint Budapesten a társadalmi rétegződés a borfogyasztás mértékére csak nagyon kis befolyással van. Az egyszerűsornúak fogyasztása valamivel mégis nagyobb a vagyonosabb osztály fogyasztásánál. A rendszeres ivók átlagban heti 2 litert fogyasztanak, a naponta ivók sem fogyasztanak többet napi átlagban 2 pohár asztali bornál. Ez a mennyiség lényegesen kevesebb, mint azokban az országokban, ahol az étkezéshez a bor a legáltalánosabb, kizárólagos ital, és még ez sem mondható hátrányosnak.

Ez az arány vidéken sem lényegesen más, miért is közegészségi aggályok a borpropagandával szemben nem indokoltak. Főleg a minőségi propagandának van azonban talaja egyéb megállapításaink szerint, amelyek a kialakult szokások nagy konstanciáját árulják el.

Következő, III. sz. táblázatunk adatai azokat a válaszokat tartalmazzák, amelyek a dohányzás idejét, t. i., hogy milyen *alkalmakkor* szokott a kérdezett dohányozni, világítják meg.

Itt is kitűnik, hogy a férfiak tulajdonképen nem sokkal nagyobb dohányosok, mint a nők. A nőknek csak 38%-a, a férfiaknak 57%-a dohányzik napszakra való tekintet nélkül. Feltűnő az is, hogy azok közül, akik csak bizonyos alkalmakkor dohányoznak, milyen kevesen vannak, akik csak munkaközben hódolnak a dohányzásnak. A legtöbb nem állandóan dohányzó olyankor dohányzik, amikor nincs munkájával elfoglalva. A dohányzásnak és az elfoglaltságnélküliségnek szoros összefüggését mutatja az étkezés utáni dohányzás nagy elterjedt-

III. számú táblázat.

Milyen alkalmakkor dohányoznak?

A rendszeresen dohányzók milyen napszakokban dohányoznak	Férfiak		Nők		Összesen	
	a megkér- dezettek o/o-ában	a nem mindig dohányzók o/o-ában	a megkér- dezettek o/o-ában	a nem mindig dohányzók o/o-ában	a megkér- dezettek o/o-ában	a nem mindig dohányzók o/o-ában
Mindig	57	—	38	—	53	—
Délelőtt	5	11	4	6	5	10
Délután	11	26	15	24	12	26
Munkaközben	9	21	7	11	8	18
Ha nem dolgozik	5	12	6	9	5	11
Étkezés után	12	28	31	49	16	33
Reggel és este	2	6	1	2	2	5
Este	11	25	21	34	12	27
Társaságban	1	3	2	3	2	3
Ejjel	2	5	1	1	2	4
Egyéb 9 féle válasz ¹⁾	1	1	2	3	1	2
Összesen	116	138	128	142	118	139

¹⁾ Pl.: „ha ideges“, „ha olvas“, „ha utazik“.

sége és a délutáni, illetve esti dohányzás túlnyomó volta. Itt egyszerű fogyasztási szokásoknak tudakolásával mély lélektani összefüggéseket is sikerült találnunk. Láthatjuk, hogy a dohányzók legkisebb táborát alkotják azok, akiknek munka közben van szükségük a dohányzásra, nyilván, mert a munkájukhoz szükséges koncentrációt ez elősegíti. A jóval nagyobb számot már azok alkotják, akiknek számára a dohányzás üres idejükben való szórakozást jelent. Ebből a szempontból a dohányzás alkalmasnak látszik arra, hogy bizonyos tétlenségi állapotnak levezetésére szolgáljon. Ezen a csoporton belül bizonyos különálló jelentőséget kell tulajdonítanunk annak a leggyakrabban fellépő szokásnak, hogy az emberek csak étkezés után dohányoznak. Ennek a jelenségnek már nemcsak lélektani, hanem élettani értelmezést is adunk, amennyiben a dohányzás egyrészt az idegrendszer stimulálása révén, másrészt pedig magára az emésztésre gyakorolt közvetlen hatása folytán különösen kívánatosá válhatik. (Tónuslevezetés, mondja Ranschburg professzor.)

A „Gyümölcsfogyasztási szokások Budapesten“ c. tanul-

mányunkban az egész anyagot itt 4 társadalmi kategóriára osztottuk, de figyelemmel voltunk emellett még arra is, hogy a társadalmi kategória mellett befolyásolja-e a gyümölcsfogyasztás mértékét a háztartások ápoltsága, gondozottsága. Mert hiszen lehetségesnek kell gondolnunk azt, hogy a hanyagul, szeretetlenül kezelt jómódú háztartás sokkal észszerűtlenebb és „szegényesebb“, mint a jól gondozott, szerény jövedelmi keretekkel dolgozó munkásháztartás. Úgy a társadalmi kategória, mint a háztartás ápoltsági fokának elbírálása a kérdezőbiztosokra volt bízva, akik közvetlen megfigyelés alapján döntöttek el a kérdést.

IV. számú táblázat.

A friss gyümölcs fogyasztása a háztartások ápoltsági foka szerint.

A gyümölcs- fogyasztás gyakorisága	Elhanyagolt		Kevésbé ápol		Jól ápol		Igen ápol		Összes	
	háztartások									
	téli	nyári	téli	nyári	téli	nyári	téli	nyári	téli	nyári
	gyümölcsfogyasztása ezrelékben									
Soha	382	—	148	—	33	—	29	—	123	—
Ritkán	350	285	295	78	218	41	82	24	243	83
Változó	65	—	133	—	167	—	129	—	134	—
1—3-szor egy héten	114	276	196	276	218	180	88	41	174	208
1-szer naponta	49	179	133	232	259	143	359	100	198	177
Többször naponta	40	260	95	414	105	636	313	835	128	532
Összesen	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000

Azt látjuk, hogy a legápoltabb háztartások 67%-ában télen is legalább egyszer napjában fogyasztanak gyümölcsöt, míg a nyári hónapokban ez az arány 94%-ra emelkedik. Ezzel szemben a kevésbé ápol házakban ez az arány fokozatosan esőkén; 35—78; 22—65; 9—43%-ra.

4. A személyi motivumelemzés eredményei.

A személyi motivumok a fogyasztó személyi adottságai-
ból, személyi viszonyaiból és körülményeiből magyarázhatók,
de tárgyi tényezőknek, a fogyasztási cikk minőségének, vásá-
lási körülményeinek személyi értékelése is idetartozik.

Ösztönzés és gátlás. Tisztán személyi motivumok után
kutat az a kérdés, mely azt tudakolja, mi tartja vissza az em-
bereket attól, hogy a bementett mennyiségnél több bort fo-

gyasszanak. Az erre adott feleleteket mutatja a következő táblázat.

V. számú táblázat.

Miért nem fogyasztanak az emberek Budapesten több bort?

MOTIVUM	egyszerű- soru	közepes- jövedelmű	jó- módu	Összesen
	a megkérdezetteknek 0/0-ában			
Nem kívánja	39.7	64.3	76.2	58.1
Fél, hogy rászokik	2.0	1.7	1.2	1.7
Nem bírja, nem szereti	12.5	8.8	8.4	10.0
Anyagi ok	46.7	21.6	5.0	26.9
Egészségi ok	6.9	11.1	14.4	10.3
Egyéb ok	1.9	0.9	1.2	1.3
Összesen	109.7	108.4	106.4	108.3

Érthető, hogy minél nagyobb a jövedelem, annál inkább előtérbe lép az a szempont, hogy nem kívánnak több bort fogyasztani, míg az anyagi megokolás háttérbe szorul. Érdekes, hogy nagyobb jövedelemmel az egészségi oknak, mint a tartózkodás motivumának hangsúlyoztatása szintén nő, ami megerősíti azt az ismételt érdekes tapasztalatunkat, hogy a jobbsorsúak sokkal inkább törődnek az egészségükkel, mint a szegényebbek.

VI. számú táblázat.

Mi indította a dohányzásra?

A rendszeres dohányzásra indító motívum	Férfiak	Nők	Összesen
	a válaszok 0/0-ában		
Nem tudja	7	4	6
Gyermekekesség stb. ¹	10	6	9
Kíváncsiság, szórakozás stb. ²	18	18	18
Utánzás	37	29	35
Megszokás:			
rászoktatták	8	12	9
háború, katonáskodás	6	—	5
egyszer szívott, megszokta	8	14	9
Idegesség, szenvedély	2	6	3
Egészségi ok, fogyaszt	1	7	2
Munka, tanulás	1	1	1
Egyéb (10-féle motívum) ³	2	3	3
Összesen	100	100	100

¹ Az egyéb hasonló bemondások között szerepelt: „fel nőttnak akart látszani“, „gyermekes csínytevés“, „hiúság“, „virtus“, „nőknek imponál“, „könnyelműség“, „mert elegáns és férfias“.

² Az egyéb hasonló bemondások között szerepelt: „unalom“, „gondülő“, „kedve támadt“, „élvezetkeresés“, „kellemes“ stb.

³ Ezek között megemlítjük a következőket: „szereti nézni a füstöt“, „ingyen kapta“, „nem bírta más füstjét“, „éjszakázás“, „koplalás“.

Érdekes eredményeket adott a rászokás motivumának kutatása a rendszeresen dohányzó embereknel. Kérdeztük, hogy mi indította az illetőt a dohányzásra. Az eredményekről a táblázat tájékoztat.

A táblázatból mindenekelőtt levonhatjuk azt a tanulságot, hogy a dohányzó közönség nem azért szokott rá a dohányzásra, mert annak előnyeit ismerte, vagy mintha attól valamely kellemes hatást várt volna. A felsorolt motivumok szinte valamennyien indirekt körülményei a dohányzásra való rászokásnak. A dohányzás tehát nem ú. n. valódi szükséglet, hanem utánczásból, kíváncsiságból és egyéb, az életérdek szempontjából mellékes motivumokból származó, ú. n. quasi szükséglet. Ilyen motivum mindenekelőtt a legnagyobb súllyal szereplő „utánczás“, aminek nagy szerepe világosan mutatja a tényleges motivumok tisztázatlanságát. Az újabb pszichológia megállapította azt, hogy az ember csak azt utánczza, amit különben is megkíván, anélkül, hogy az eredeti motivumról feltétlenül tudomása volna. Az utánczás a vágy kielégítésének csak mechanizmusa, de nem hajtóereje. Erre többek között rámutat az is, hogy sokan ezt a motivumot maguk is elégtelennek érezték és más motivumokkal együtt említették. Az eredeti motivumra magára jobban rávilágít a sorrendben következő jelentőségű „kíváncsiság“, „szórakozás“, „unalom“ bemonadás, ami mind arra utal, hogy a kezdő dohányos valamilyen tétlenségének levezetésére törekszik. A tétlenség állapota mindig ú. n. inadekvát cselekvésekhez vezet, pl. ideges és játékos megnyilvánuláshoz, amilyen maga a dohányzás is. Tehát nem azért szokik rá valaki a dohányzásra, mert attól valamilyen pozitívumot vár, hanem azért, hogy valamilyen negatívumtól szabaduljon.

A személyi motivumok fontossága különösen olyan cikkeknel kiemelkedő, amelyek már a „luxus“ élvezeti cikkek közé sorolhatók. A létfontos használati cikkeknel tárgyi mozzanatok döntőek.

Előny — hátrány. Tárgyi mozzanatok személyi értékelése a hátrányokról és előnyökről alkotott véleményekben tükröződik. A mindennapos háztartási dolgokról, étkezésről, fűtésről, mosásról igen ellentétes tapasztalatokat lehet szerezni. Így pl.

a brikettel való fűtés vélt előnyeit és hátrányait mutatja be a következő táblázat.

VII. számú táblázat.

A brikettet használó háztartások által felsorolt előnyök és hátrányok.

ELŐNYÖK	%	HÁTRÁNYOK	%
gazdaságos	12	nem gazdaságos	6
jól melegít	26	rosszul melegít	6
jól ég	19	rosszul ég	2
salaktalan	6	sok a salak	3
kevés a hamu	6	sok a hamu	14
jól kezelhető	5	sok vele a munka	4
nem porlik	4	porlik, törik	4
tiszta	7	piszkít	5
szagtalan	—	bűdös	9
nem füstöl	2	füstöl	9
beosztható	4	kormoz	24
bevált	9	kicsap	5
		árt a kályhának	2
		a szén jobb	4
		a kokszt jobb	2
		a fa jobb	1
Együtt	100	Együtt	100

Elsősorban az tűnik fel, hogy a brikettfűtés tekintetében a nézetek mennyire ellentétesek. Ugyanarról a tulajdonságról egymással mereven szemben álló megállapításokat tesznek. Ez a tény azt látszik mutatni, hogy nem a brikettben van a hiba, hanem hogy helytelenül kezelik és ezért jutnak ellentétes tapasztalatokra azokkal szemben, akik azt helyesen kezelik. A felsorolt hátrányok között leggyakrabban a kormozásról, az ezzel rokonértelmű füstölésről és a láng, vagy gáz kicsapásáról beszélnek. Mintán pedig ez csak a meg nem felelő kályhának, vagy a helytelen tüzelési technikának lehet a következménye, a felvilágosító munkának erre a pontra kell koncentrálnia, ellentétben a tanulmányunk elvégzésének idején szokásban volt reklámozással, amely inkább csak a brikettmárkák szuggerralására, valamint a brikett már amúgy is túlnyomóan ismert nagy hőértékének a hirdetésére szorítkozott. A brikettnél hiányzik a kollektív propaganda, az a propaganda, amely magának a brikettnak az előnyeit akarja a közönséggel megismertetni, szemben az egymással versenyben álló brikettmárkák propagálásával.

A reprezentatív statisztikai felvétel által nyújtott kombinatív feldolgozási lehetőségre példa a következő táblázat, amelyet az 1934/35. évben egy szappangyár részére végzett piacanalízisünk anyagából mutatunk be. A kérdések szintén az előny-hátrány után kutató csoportból valók és ezt a véleményt kombináltuk azzal a válasszal, hogy milyen szappant használnak. Ezt a kombinációt csak a legelterjedtebb szappanokra nézve hajtottuk végre, azok adatait dolgozva csak fel, akik a kérdéses szappant kizárólagosan használták. Az első sorban jelzett márka első idevonatkozó felvételünk idején kimagaslóan legelterjedtebb, a többi közel egyformán kedvelt. Második, két évvel később végrehajtott felvételünk során lényegesen eltolt viszonyokat találtunk, ami igazolja az állandó ellenőrzés szükségességét.

VIII. számú táblázat.

Terpentinek szappannál milyen előnyt ismer?

(a megkérdezetteknek %-ában kifejezve)

Illatos mosó- szappanmárka	jól habzik	száraz	illatos	kiadós, olesó	jól tisztít	Összes előnyök
C	27	5	22	8	32	94
A	25	6	15	15	30	91
B	31	7	19	9	26	92
D	27	4	14	13	30	88
E	25	4	24	6	35	94

Feltűnő az, hogy az egyes márkák értékelése között nincsenek nagy eltérések. Legfeljebb az emelhető ki, hogy az illatra az A és a D-nél kevesebben hivatkoznak, mint a többi szappanoknál, viszont ezeket kiadósabbaknak találták.

A magyarországi borfogyasztási szokásokkal kapcsolatban végzett kutatások eredményeiből a borfogyasztás előnyeiről és hátrányairól bemondott adatokat ismertetjük röviden.

Általában eléggé kedvezőnek minősíthető az a lélektani talaj, amelyre a borfogyasztás fokozását kívánjuk építeni. Ez kitűnik abból, hogy a borfogyasztásnak lényegesen több előnyt tulajdonítanak, mint hátrányt. Budapesten a megkérdezettek 53%-a, vidéken 69—84%-a szerint a borfogyasztásnak semmilyen hátránya sincs, míg előnyöket a megkérdezetteknek Budapesten csak 4, Egerben 8, Hódmezővásárhelyen 20, Kecskeméten 12 és

Rozsnyón 6%-a nem tudott felsorolni. És a felsorolt előnyök tekintetében is általában jóval beszédesebbek voltak, mint a hátrányok felsorolásában. Feltűnő az, hogy vidéken a lakosság túlnyomó többsége szerint a borfogyasztásnak egyáltalán nincs hátránya, hanem csak előnye, mégpedig esetleg többféle előnye is. Az adatokból nyilvánvaló az is, hogy még azoknak túlnyomó része is, akik a borfogyasztásnak hátrányokat tulajdonítanak, előnyökről is tudnak. Nagyon jellegzetes, hogy az élettani jellegű előnyök a lélektani előnyökkel szemben jelentős túlsúllyal szerepelnek, főleg vidéken, ami alátámasztja előbbi adatunkat, hogy vidéken csak egészen kevés embert tart vissza a borfogyasztás fokozásától egészségi körülmény. Vidéken egyszerű emberek közt gyakrabban fordul elő a bizonytalan jellegű „egészséges“ válasz, mint Budapesten. De mind Budapesten, mind vidéken az étvágy fokozását, illetőleg az emésztésnek elősegítését említik a borfogyasztás legnagyobb hasznának. A hátrányok közül kiemelkedik a bornak gyomorégést előidéző volta, mint egyetlen komolyabb kifogás. Rendkívül érdekes, hogy a lélektani motívumok (gondüzés, kedvderítés, stb.) csak Budapesten szerepelnek nagy súllyal, vidéken erősen háttérbe szorulnak. A vidéki egyszerű ember sokkal kevésbé hajlamos az önmegfigyelésre és ezért a lélektani hatást, amely elsősorban önmagunkon észlelhető, nem igen veszi figyelembe. Ellenben a nagyvárosban élő ember, az ottani élet tempójánál, a nagy forgalomnál és a sokoldalú ösztönzésnél fogva, erősen hajlamos az idegességre. Ezért is említik a hátrányok között a budapestiek szép számmal a fejfájást, míg vidéken ez (Eger kivételével, minek talán a helyi borban is van magyarázata) alig szerepel. Márpedig éppen az idegességre hajlamos emberek azok, akik pontos önmegfigyelők és akik saját lelkiéletük finom hullámozását gonddal szemlélik. A vidéki egészségesebb és nyugodtabb életmód a lélektani érdeklődést háttérbe szorítja, az Alföldön persze még inkább, mint a Felvidéken. Ami mégis leginkább feltűnik a bor lélektani hatásából, az a kirívó indulati elem, a jókedv hirtelen keletkezése, amit minden egyéb hatás közül a legtöbbet emlegettek.

Hátrányok tekintetében az jellegzetes, hogy a megkérdezetteknek Budapesten a fele, vidéken pedig túlnyomó többsége

semmi hátrányról sem tud és hogy a felsorolt hátrányok rendkívül megoszlanak. Ügyszólván egyetlen hátránynak sincs komolyabb jelentősége, (a gyomorégést kivéve), ami ugyanazt jelenti, hogy a vélt ártalmak tekintetében a közönség hiedelmének eloszlatására a felvilágosító propagandának nagyon változatos érveket kell használnia s nem koncentrálhatja támadását kizárólag egyetlen pontra, de egyben azt is mutatja, hogy az egyes ártalmak tekintetében táplált hiedelmek nem gyökereznek olyan mélyen, hogy eloszlatásuk különösebb nehézséggel járna.

Motivumelemzéseink során megállapíthatjuk a fogyasztási szükséglet lélektani fejlődését. Szerepet játszik, hogy létfontos szükségletek rendszeres megléte, hiánytalansága, nem jár semmi különösebb gyönyörrel, pl. ha van mosószappana, fűtőanyaga, vagy jó cipője, ez különösebb örömeérzést nem vált ki, a hiánya azonban annál kínosabb. A nem létfontos szükségletekre viszont az jellemző, hogy hiányuk nem olyan kínos, (kivéve, mikor már szenvedéllyé és így a szervezet számára bizonyos szempontból „létfontos“ szükségletté vált), míg élvezésük nagyobb gyönyört jelent. Eredményeink azt mutatják, hogy létfontos szükségletek megszerzésénél az emberek sokkal gyakrabban hivatkoznak külső tényezőkre, pl. ajánlás, közismert márka, stb., míg nem létfontos, hanem inkább élvezeti cikkeknél túlnyomóan szubjektív, az egyénhez közel álló szempontok a döntők. Ezt látjuk a következő fejezetben, a külső hatások felhívó jellegének tanulmányozásában.

5. Külső befolyásoló körülmények hatása.

Egyes fogyasztási cikkeknél lényeges fontosságú külső alkalom lehet új minőségek és új csomagolások bevezetése. Dohányfogyasztási piacanálizisünknel vizsgáltuk meg behatóan ezt a kérdést, az eredményekről a következő táblázatok tájékoztatnak.

IX. számú táblázat.

A rendszeresen dohányzók ki szokták-e az új cigarettaféleségeket próbálni?	Férfiak		Nők	
	a meg- kérdettek o/o-ában	a pozitív válaszok o/o-ában	a meg- kérdettek o/o-ában	a pozitív válaszok o/o-ában
Ki szokta próbálni .	9	22	8	18
Csak néhány darabot próbál ki .	27	69	34	74
Némelyiket kipróbálja .	1	2	0	1
Az olcsót kipróbálja .	1	2	1	1
Kipróbálás után, ha íz- lett, rászokott .	2	4	2	4
Szívtá addig, amíg el nem romlott .	0	1	1	2
Összesen .	40	100	46	100

Amint a IX. számú táblázatunk mutatja, a közönség tekintélyes része, mégpedig a nőknek nagyobb hányada, mint a férfiaknak, szereti az új cigarettaféleségeket kipróbálni, de ennek a „kíváncsi” csoportnak érdeklődése többnyire csak rövid ideig tart, és néhány darabnak, doboznak szívására szorítkozik. Nyilvánvaló, hogy ezek a kíváncsiságból kipróbálók, nem minden egyes új féleség kibocsátása alkalmával teszik ezt, hanem csak olyankor, amikor a cigaretta külsejét vagy árát tekintve felkelti érdeklődésüket.

X. számú táblázat.

A rendszeresen dohányzók állás- foglalása régi cigarettáknak újfajta csomagolása esetében	Jómódú		Közepes vagyonosságú		Szerénysorú		Összes	
	társadalmi kategóriába tartozó egyének							
	férfi o/o	nő o/o	férfi o/o	nő o/o	férfi o/o	nő o/o	férfi o/o	nő o/o
Vásárlókedvét befolyásolja . . .	13	17	10	12	4	6	9	12
Nem befolyásolja .	83	77	86	77	88	90	86	80
Nagyon örül neki	4	4	2	1	2	2	2	2
„Mindegy“ neki .	0	2	2	10	6	2	3	6
Összesen .	100	100	100	100	100	100	100	100

De befolyásoló körülmény az új csomagolás is. A válaszokat négy csoportba osztottuk. A válaszok megoszlását a X. sz. táblázat tünteti fel társadalmi kategóriák szerinti megoszlásban. Tapasztaljuk a szegényebb osztályoknak gazdasági vonatkozásban ismert bizalmatlanságát: látják, hogy az új csomagolás szembeütően nagyobb költséget jelent az előállítónak és ezért könnyen attól tartanak, hogy a minőség viszont rosszabbá vált. Ezeken a motívumokon kívül azonban még közrejátszik az is, hogy a szerénysorúak általában olyankor is igénytelenebbek, amikor a nagyobb igény kielégítése nem jár költség-többlettel, egyszóval elfásultak. Ez magyarázza az előbbi okok mellett azt, hogy a közömbösekre csoportja jóval nagyobb arányban kerül ki a szerénysorúak közül, mint a többi osztályból. Érdekes, hogy mind a közepes-, mind a jómódúaknál, a nők nagyobb hányada értékeli az új csomagolásokat, mint a férfiak. Ez összefügg a nők közismert nagyobb fokú esztétikai igényeivel.

A gyermekek, nők, férfiak, alkalmazottak, stb. különféle vásárlási szokásai azon alapulnak, hogy az egyező külső felhívások különféleképpen hatnak rájuk. Valamely fogyasztási szokás szélesebb körökben való terjesztéséhez nélkülözhetetlen fontosságú azt tudni, hogy a közönség hogyan és honnan szerzi be a szükségletét. Ilyen kérdést tettünk fel gyümölcsvizsgálataink során a háziasszonyoknak, a válaszokat a következő táblázat mutatja.

XI. számú táblázat.

Honnan szerzik be a gyümölcsöt?

A gyümölcsbeszerzés helye	A legszegényebb társadalmi kategóriába tartozó háztartások ezrelékében				
	Az egyszerű sorú	A jobb módú	Az igen jómódú	Az összes	
A piac	609	569	483	385	536
A fűszeres	109	174	303	312	214
A zöldségesbolt	56	49	42	63	49
A falu (házaló kofa)	69	62	34	42	53
Maguk termelik	73	82	61	63	72
Ahol meglátják	81	59	65	42	63
Gyümölcsbolt	3	5	12	93	13
Összesen	1000	1000	1000	1000	1000

A közönség nem kedveli túlságosan a fűszeresboltot, mint gyümölcsbeszerzési helyet, hanem lehetőleg a piacot keresi fel.

és a fűszereshez csak szükség esetén fordul. Gyümölcsboltban rendkívül kevesen szerzik be gyümölcsszükségletüket. A gyümölcskereskedelemre való specializálás, ami külföldön erősen elterjedt, Budapesten még nagyon háttérben van. A vagyonosak hol itt, hol ott, a szegények következetesebben vásárolnak egy helyen.

A borbeszerzésre vonatkozó kutatásainkból kiderült, hogy a koresma a házhoz vitt boroknak fő beszerzési helye. Palackborokat ritkán vesz a közönség, csak Budapesten és Rozsnyón mintegy 10—12%, vidéken alig 3—5%, ott is a jobbmódúak köréből. Pedig ha olcsóbbá lehetne tenni a palackborokat, meg lenne a kereslet irántuk, hiszen Budapesten pl. a márkázott boroknak termelői pincékből való vásárlása máris majdnem utólérte a koresmából való hozatást, noha csak néhány éve működik több termelői kimérés Budapesten. A márkázás iránti megbecsülést a palackozással lehet fokozni a legjobban, egyes külföldi országokban kimért bort jóformán csak a termelői központokban lehet kapni. Igaz ugyan, hogy Olaszországban pl. a palackért nem kell betétet fizetni és a szalmafonatú csomagolásban nem törik. Ennek a módszernek bevezetésére nálunk pl. 2 literes olcsó szalmazott palackokban való árusítással kellene próbálkoznunk; vendéglőkben pedig a palack visszatérítése épúgy egyszerűsíthető volna, mint ahogy pl. a budapesti ásványvizet sem drágítja az aránylag luxusos palackozás. Az új típusú olcsó palackborokat állandó kiállítási helyiségben kellene megkedveltetni a közönséggel, ahol részletes felvilágosítást nyújtanak és prémiummal csábítják a vevőket.

A külső alkalmak és felszólító jelleg szerepének illusztrálásul mutatom be a következő táblázatot, amely külföldi kutatás eredménye. A bécsi „Wirtschaftspsychologische Forschungsstelle“ végzett 1932-ben piacanalízist egyik férfi készruha-üzlet részére.¹ Ennek anyagából mutatja be a táblázat az arra a kérdésre adott feleleteket, hogy legutóbbi vásárlásukkor minek alapján határozták el magukat, hogy éppen abba az üzletbe menjenek vásárolni.

¹ Sokszorosított kéziratuk nyomán.

XII. számú táblázat.

Milyen felhívás készítette a vevőket a boltba?

1. ajánlás	34%
2. reklám	13%
3. kirakat	13%
4. helyi vonatkozás	12%
5. személyes vonatkozás	12%
6. hallomás	8%
7. megszokás	8%

 összesen: 100%

Ebben az esetben az ajánlások kétharmadrésze barátoktól és kollégáktól indul ki és érdekes, hogy ennek mennyire döntő szerepe van az összes többi momentum között. Az is feltűnő, hogy reklám és kirakat hatása teljesen egyforma arányban hat ösztönzően. Rendkívül meglepő ebben az esetben, hogy a megszokás, vagyis ami inkább azt jelenti, hogy állandó vevője az üzletnek, igen ritkán szerepel. Különösen ilyen cikkeknel, ahol fontos, hogy a kereskedő teljesen tisztában legyen a vevő ízlésével, kívánságaival, öltözködési szokásaival, ha azt megfelelően akarja kiszolgálni.

Tervszerűen alkalmazott külső felszólító jel a reklám. A piackutatás egyik feladata a reklámelőkészítés, kitapogatván, hogy milyen reklám az, amely vásárlásra ösztönöz. Egy gummi-cipőtalppal kapcsolatban végeztünk piacanalizist és itt egyik kérdésünk a közönséghez az volt, hogy milyen vonatkozó reklámot ismer. A kapott válaszok részletezése a következő:

XIII. számú táblázat.

Milyen reklámot ismer?

semmilyen plakátot sem ismer	6 %
újság-reklámot ismer	36 %
plakátot ismer	32 %
boltban látta	16 %
kiállításon látta	6 %
rádióban hallott róla	1 %
villamoshirdetésen látta	1 %
hallott róla	1 %
röpcéduláról értesült róla	0.5%
mozireklám útján értesült róla	0.5%

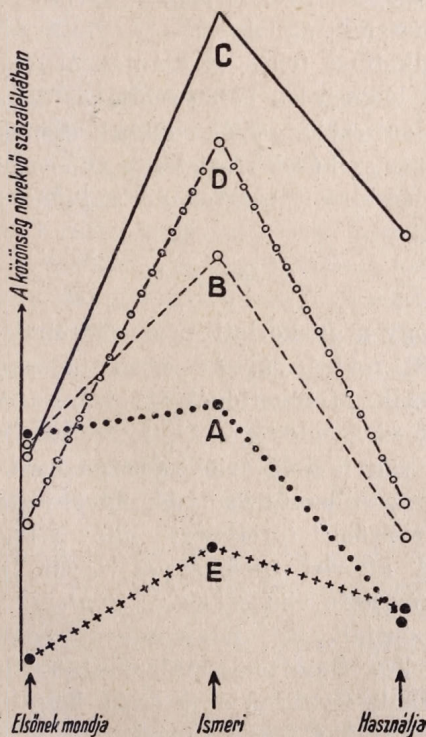

 összesen: 100%

Ebben az esetben, amint a táblázat mutatja, eredményes volt a reklámozás, mert majdnem mindenki ismerte a cikket, de alapos csak az újságreklám és a plakátreklám volt, mégpedig kb. egyforma mértékben. Érthető módon nagy szerepet játszik, hogy a közönség a boltban látta, mert összefügg azzal is, hogy az ajánló cipészek a kérdéses gummitalpat nyilván többnyire meg is mutatják a vevőnek. Viszonylag kielégítő volt a kiállítás sikere is, ha tekintetbe vesszük, hogy az csak rövid ideig tartott.

Fontos eredményeket ad annak vizsgálata, hogy mi a viszony egy márkanév ismertsége és a márkacikk használsága között. Ez mutatja meg a reklám hatásfokát 1. az emlékezet és 2. a döntő szokásalakítás szempontjából. Ezt az 1. sz. ábránk szemlélteti.

1. ábra.

Öt árucikk ismertségének és használtságának viszonya.

Érdekes, hogy legkisebb a különbség ismertség és hasznátság között az aránylag legkevésbé favorizált márkánál, az E-nél. Ez arra enged következtetni, hogy itt az ismertté tevő reklám kevésbé hatásos, de aki egyszer kipróbálta, a márkát később is használni fogja. Óriási különbség van azonban ismertség és hasznátság között a D-nél, melyet kétszer annyian ismernek, de még kevesebben használnak, mint az E-t. Itt viszont valószínűleg a propaganda hatásosabb, mint a cikk minősége. Hasonló aránytalanság van ismertség és használat közt az A és B szappanoknál. Legmagasabban áll mind reklámhatás, mind minőség tekintetében a C, amelynek görbéje az E után a legkevésbé meredek, vagyis reklámjának relatív hatásfoka elég kedvező. A régebben sokat kutatott „első asszociáció” e táblázat szerint nem sokat mond, mert nem függvénye sem az ismertségnek, sem a hasznátságnak.

A külső alkalmak tehát, az ajánlás, áruvariáció, hirdetés, eladásmód stb. lényegesen befolyásolja a fogyasztási szokást, kivált a feltétlen szükségességű cikkek esetében. De hatásos csak az igények és szokások részletezett ismeretében lehet, mint ezt számos, tanácsainkat megfogadó vállalat ismételten igazolta.

6. Befejezés.

Láttuk, hogy a gyakorlati gazdasági élet lélektani érdeklődése rendkívül sokirányú. Az egész terjesztési és reklámpolitika idetartozik. Mindkettőnek többirányú célkitűzése van. Célja a meglévő szükségletek kielégítésére a saját vállalat termékét ajánlani, vagyis a vásárlóközönséggel azt elhitetni, hogy a saját termék a szóbanforgó szükséglet kielégítésére jobb, megfelelőbb, „árt-érőbb” (preiswert), mint a konkurensé. Ahhoz, hogy ez a kísérlet eredményes legyen, nagyon sokféle pszichológiai ismeretre van szükség. Pontosan ismerni kell a közönség szempontjait, azt, hogy miként reagál a különböző jellegű hirdetésekre. De a terjesztési politikának ezen túlmenő feladatai is vannak. Gyakran az a célja, hogy lappangó szükségletérzéseket akutakká tegyen, máskor pedig az, hogy merőben új szükségletigényeket teremtsen. Vannak ugyanis oly kielégítetlen szükségletek, amelyekből akár a kereslet oldalán,

(pl. konkurráló cikkeknel) jelentkező változások, akár pedig a kínálat megfelelő megváltoztatása útján hatályos kereslet, vagyis fogyasztás s így a kínálat számára újabb elhelyezési lehetőség válhatik. Ezért nem elégséges a fogyasztási szokások megismerése, hanem indokolt a szokásokká ki nem alakult lappangó szükségletek megvizsgálása is. A pszichológiai háttér ismerete nélkül mindez nem lehetséges. Minden tekintetben áll az a tétel, hogy a jelen hiányai jelzik a jövő szükségletkielégítésnek és így a termelésnek lehetőségeit is.¹ Ezáltal a pszichológiai vizsgálat kérdése kapcsolatba jut a közgazdaságtani kutatás egyik legmodernebb ágazatával, az ú. n. keresletelaszticitási vizsgálódással, amely konkrét árucikkek tekintetében igyekszik azt megállapítani, hogy az illető cikk iránti kereslet árváltozásokra mily mértékben reagál. Másként formulázva: a szubjektív és objektív piackutatás — mert erről van szó — kiegészítik egymást.

A szükséglet vizsgálata többféle módon történhetik. Az egyik mód a kereslet rugalmasságának vizsgálata. Ez a vizsgálat bizonyos mértékig mechanikus módon azt igyekszik tisztázni, hogy az a mennyiség, amely valamely áruból elhelyezhető, az illető cikk árának megváltozása nyomán miként változik meg. De a kereslet *rugalmasságának* ezt a vizsgálatát, amely az objektív piacanalízis keretébe tartozik, ki kell egészíteni a kereslet *plaszticitásának* megvizsgálásával.² A szorosan vett keresletrugalmassági vizsgálat ugyanis azt tételezi fel, hogy a piaci keresletben megnyilvánuló szokások és értékítéletek is változatlanok maradnak. Ez azonban távolról sem bizonyos. Így pl. dohányneműek árának, vagy akár csak viszonylagos, vagyis az általános árszinttel összehasonlított ára-

¹ Sir William Crawford and H. Broadley: The People's Food, London, 1938.

² V. ö.: Surányi-Unger Tivadar: Gazdasági rugalmasság és változékonyság, Budapest, 1935. című értekezésével, amelyben a szerző Marshall és iskolájának a rugalmasságra vonatkozó felfogását bírálva, rámutat arra, hogy amit Marshall és követői rugalmasságnak neveznek, hogy t. i. a kereslet az árváltozás következtében nagy mértékben csökken, vagy nő, önmagában véve csak változékonyságnak nevezhető, rugalmasság jelensége csak akkor forog fenn, ha a régi ár visszatérése esetén a kereslet a régi mértéket éri el. Amit Surányi-Unger a rugalmasság és változékonyság kifejezésével jelöl meg, azt mi elaszticitásnak, illetőleg plaszticitásnak nevezzük.

nak emelkedése sok embert leszoktat a dohányzásról, vagy legalább is arra készíti őket, hogy csökkentsék dohányfogyasztásukat, vagy esetleg olcsóbb dohánytermékek fogyasztására térjenek át. A dohányfogyasztás rugalmasságának mértékét csökkenti plaszticitása. Ezért a dohánytermékek árának abszolút, vagy relatív újbóli olcsóbbodása után a régi helyzet nem áll teljes mértékben helyre, mert azok, akik a drágulás hatása alatt egészen leszoktak a dohányzásról, arra az olcsóbbodás hatása alatt még nem szoknak ismét rá, míg esetleg azok, akik olcsóbb cigarettatermékek fogyasztására tértek át, azoknak aromáját megszokva, kitartanak mellettük.¹

Ez a példa jelzi, hogy a szubjektív piacanalízisnek, vagyis gyakorlati lélektani vizsgálatnak minő jelentősége van. Ha valamely cikk termelését fokozni kívánjuk, a többtermelés elhelyezésének feltétele a fogyasztás emelése. Ehhez a fennálló fogyasztási szokásokat s azok lélektani hátterét kell ismerni, bármilyen terjesztési politikát is folytatunk. Ezeknek ismerete különösen fontos, ha a többtermelés elhelyezését nem olcsóbb kínálással óhajtjuk biztosítani, hanem a szükséglethez való hozzáigazítással. Ezáltal a termelés nagyobb gazdasági szolgálatot tesz, ami termelőnek és fogyasztónak egyaránt előnyére válik.

Varga István.

¹ Dohányzási szokások Budapesten, i. m. 10. lap.

11. KÉPESSÉGVIZSGÁLAT ÉS MUNKATELJESÍTMÉNY.

1. A közlemény célja.

A pszichodiagnosztikus eljárások irodalmában hazánkban sajnos túlteng az eljárások ismertetése, illetve újraserkesztési javaslatuk. Ezzel szemben az alkalmazásukról szóló statisztikai beszámolók ritkábbak. Örvendetes munkát végeznek a M. Kir. Gyermeklélektani Intézetben, ahonnan újabban nagyszámú vizsgálatokban elért eredmények gyakorisági megoszlását közlik és a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium Lélektani Laboratóriumában, amely évek óta közli a legismertebb tesztek teljesítménymegoszlását 10—14 éves korban. E *normalizálási* munkálatokon kívül alig van irodalom. A M. Kir. Honvéd Képességvizsgáló Intézetből régebbi adatok alapján Komjáthy Zoltánnal közöltem többezer eseten alapuló *kalibrálási* eljárást, amely pontozó tesztek minden értékelési ütemének egyenletesítését szolgálja¹ és az értelmi teljesítménymérés előfeltétele. A képességvizsgálatnak a gyakorlati *követelmények*kel való kapcsolatára tudtommal csak „A katonai képességvizsgálatok” c. dolgozatom² ad példát, ahol a speciális katonai szolgálatok munkaelemzése alapján történt próbaszerkesztést mutattam be. A gyakorlatban elért eredmények és a képességvizsgálatok *összefüggését* tekintve, a Honvéd Képességvizsgáló Intézetnél tisztjelölteken és az Államvasutaknál forgalmi díjnokokon végzett értelemvizsgálatoknak az érettségi osztályzattal és szaktanfolyami rangsorral való korrelációjáról közöltem kétezer fő adatát.³ Az érettségivel mindössze $+0.10$, a szaktan-

¹ M. Pszichol. Szemle, XI., 1938.

² Magyar Katonai Szemle, 1940. 7. szám.

³ M. Pszichol. Szemle, VIII., 1935.

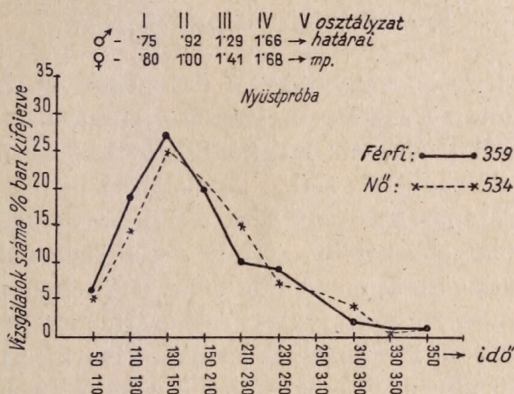
folymokkal azonban $+0.50$ volt az átlagos korreláció. Tényleges gazdasági jelentőségű munkának az előzetes képességvizsgálatokkal való összefüggésére azonban a hazai irodalomban adatot nem találtam és külföldön is csak elvétve akad nagyobb adatsorra támaszkodó megbízható közlemény, mivel e vállalatok az ilyen adatokat diszkréten kezelik. Az itt közölt — ötezer fő vizsgálatára támaszkodó — adatok kb. $+0.68$ -as korrelációnak felelnek meg.

Abban az előnyös helyzetben vagyok, hogy Goldberger Sám. Fiai Rt. részére sok éven át folytatott textilipari képességvizsgálatokról a vállalat előzékenysége folytán beszámolhatok és közzé tehetem ötezer munkásnak a képességvizsgálati eredményét és nagyobb részüknek legalább 6 hónapon át elért átlagos keresetét, valamint az üzemvezető mesterek véleményét. Ezek az adatok hivatottak eldönteni a sok dilettantizmussal folytatott vitát a képességvizsgálatok előnyéről és hátrányáról, mert ad oculos demonstrálják a szakmunkás-szelekció gyakorlati lélektani eszközeinek megbízhatóságát és effektív anyagi hasznosságát.

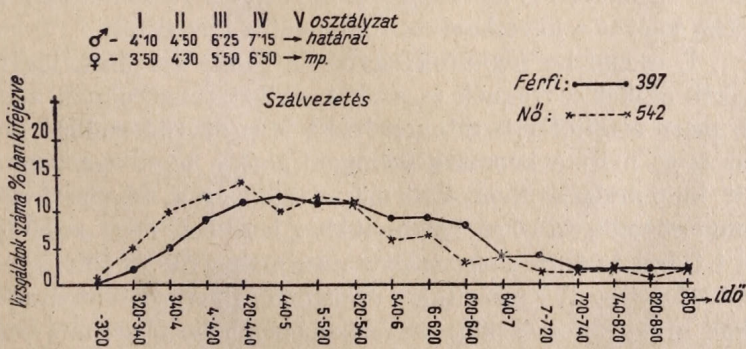
Képességvizsgálatunk megfelelő munkatanulmány alapján kiterjedt tízféle érzékelési és ügyességi funkciónak élethez közeli próbájára; más négy eljárást az idők folyamán kirekesztettünk. Az érzékelési próbák: színpróba fonalpárosítással, szálirány követése szövetekben, érdes felületek összehasonlítása tapintással és feszültségfokok sorbarendezése izomérzékeléssel. Az ügyességi próbák: szálfűzés acélbordába, gyorsaság és tanulékonyság szempontjából, szálvég kikeresése szövetekből, szálak vezetése acélhurkokon és kapukon át Lewin és Rupp modellje szerint, csomózás figyelmi munka közben és különböző fúratú csapok helyreillesztése. Mindegyik eljárásban egyetlen szempontból mértük a teljesítményt (Giese követelése értelmében) és azt gyakorisági megoszlás szerint osztályoztuk, a Gauss-görbét Rupp leegyszerűsítésével $10-20-40-20-10$ -es %-os csoportokra bontva. Ezeket az osztályozhatókat minden egyezer vizsgálat alapján újra és újra módosítottuk, bár csak csekély ingadozás lépett fel az átlagos idő-hiba stb. eredményekben. Az 1. és 2. ábra egy előbb elhagyott és egy ma is üzemben levő eljárásunk első osztályozógörbéjét mutatja, férfiakra és

nőkre. Az így elért 1—5-ig terjedő osztályzatokat (1-es a legjobb) összeadtuk és elosztottuk a vizsgált próbák számával (egyes üzemek részére egyes próbákat elhagytunk). Az így kapott, egy tizedesig (a második felkerekítésével) feltüntetett átlagot tizedespont nélkül neveztük el „pszichopont”-nak. Pl. 18-as igen jó átlag, 39-es igen gyenge átlag. Ennek az értéknek az összefüggését vizsgáljuk a heti átlagkeresettel és a mesternek a munkásról (munkásnőről) való véleményével.

Egy textilpróba teljesítményeloszlása és osztályzatai. Példa az elégtelen, meredek szóródásra.

Egy textilpróba teljesítményeloszlása és osztályzatai. Példa a jó, széles szóródásra.

Külön dolgoztam fel az első években vizsgált 3000 és az utolsó két évben vizsgált 2000 munkás, illetőleg munkásnő adatait, két szempontból: az átlagos heti keresetet és az üzemvezető-mester véleményét vetve egybe a felvételi képességvizsgálat pontszerű átlageredményével. Végül röviden közlöm a pszichotechnikai részleteredmények és a mestervélemények egybevetéséből leszűrt következtetéseket az egyes próbák diagnosztikus értékelésére vonatkozóan.

2. Heti kereset és pszichopont.

Akkordfizetés, vagy más, a teljesítményen alapuló bérrendszer esetében a legtárgyilagosabb a munkás gyakorlatbani értékét a kereset alapján megítélni. Nehézségek persze itt is adódnak, mert ügyelni kell a munkaalkalom nagyságára, az alapbérre és számos más tényezőre. Normális munkaheteket véve, az a legnagyobb kereset adja meg a legjellemzőbb értéket, amely még átlagosnak mondható, tehát ismételten elért. A legnagyobb átlagos keresetet választjuk azért, mert a képességet legjobban kedvező körülmények mellett lehet megítélni. Külső és véletlen körülmények csökkenthetik a teljesítményt, de nem növelhetik az adott képességeken túl. Nehézséget jelentett még a munkatípusok elkülönítése, ahol vezérszempontul az alapbér nagyságát kellett választanunk, de figyelembe kellett venni a munka jellegét is. E két szempont együtteséből adódott az a felosztás, melyet a következőkben mindenütt követtünk.

I. csoportba foglaltuk egybe az összes szövőket, idevéve azokat, akiket szövőknek és azokat, akiket tanoncoknak vettek fel, mert megítélésük túlnyomórészt kész szövő-korukból származott és mert a képesség szempontjából a tanultság nem jelent különbséget. Nem különböztettük meg a selyemszövőt a pamutszövőtől, jóllehet előbbi többet kereshet, mert különbséget itt sem találtunk. Az órabér maximuma 60—63 fillér.

II. csoportba foglaltuk a fésűsfonó, flyer, előfonó munkásokon kívül az orsózókat, esévelőket, gombolyítókat, matringolókat, befűzőket, pamutfelvetőket, egyrészt a megegyező alapbérek (max. órabér 45—48 f.), másrészt a munkajelleg nagyjában rokon természete következtében. Olykor szükséges volt egy

III. csoport megkülönböztetése, a kreppelőké és cérnázóké, a kisebb maximális órabér miatt (40—42 f.), de ez kis létszámú volt

IV. csoportnak neveztük el a fonók, gyűrűsfonók, vigogne munkások csoportját, akikhez a rokon maximális órabér miatt (54—58 f.) a selyemfelvetőket is hozzávettük, akiknek kis létszáma úgysem változtat a helyzeten.

V. csoportnak neveztük el az órabérre dolgozók csoportját, akik közt megkülönböztetéseket az aránylag kis létszámok miatt nem lehetett tenni. Ezek közt vannak lehúzó, fonalvágatók, bogácsolók, festők, hüvelyválogatók, javítók, irizelők, szerelők, továbbá a kártolók, napszámosok és pontosabban meg nem határozott munkások. Áttekintést adunk az egyes csoportokban megvizsgált létszámról, ezres tömegenként. A csoportokat legnépesebb képviselőikről neveztük el.

	első ezer	második ezer	harmadik ezer	negyedik ezer	ötödik ezer	Összes
I. szövők . . .	470	371	373	280	191	1685
II. flyer, orsózó . . .	222	169	203	141	125	860
III. cérna, krepp. . .	22	39	33	29	29	152
IV. gyűrűsfonó . . .	209	218	102	153	120	802
V. órabéres, vegyes . .	139	200	257	226	255	1077
Nem szerepel a kimutatásban . . .	—	—	—	185	284	469
Összesen . . .	1062	997	968	1014	1004	5045

I. táblázat.

A feldolgozott munkások száma.

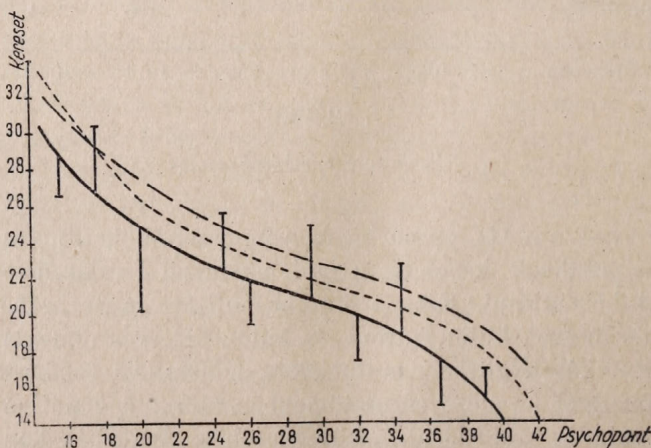
Levonva a III. csoportot és a nemszereplőket, marad 4424 munkás, akiknek keresetét a pszichoponttal részleteiben össze lehetett hasonlítani. Ezt az összehasonlítást mutatja be 3—8. görbénk, melyek külön három- és külön kétezres tömegben szereplő munkások görbéit mutatják a konstancia módszere szerint, amellyel az előző ezres tömegben szereplő vonatkozó csoportot mindig hozzáadjuk a következőhöz. A görbék konformitása mutatja, hogy a tömegek kettőzése és háromszorozása nem sokat változtat, tehát az eredmény egyöntetű. Ami eltérés van, jobbára adminisztratív eredetű. Így pl. a pszichopontok meg-

oszlása az első ezer vizsgálat után annyiban megjavult, hogy általánosságban kissé enyhébben kellett osztályozni az első osztályozás-statisztika (Gauss-számítás) alapján. A harmadik ezres tömegben az átlagos legnagyobb keresetek csökkentek az egész vonalon. (Kisebb heti munkaóraszám miatt.) Még tovább csökkent a kereset a 4. és 5. ezres tömegben a munkaórák további csökkenése folytán. Ezek a külső körülmények azonban mit sem változtattak az összefüggésen és ezért részletesebb tekintetbevételük nem jött számításba, nehogy az adatokat elaprózzuk.

A görbéken a pontozott vonal az első, a szaggatott a második, illetve negyedik, a kihúzott a harmadik, illetve ötödik ezres tömeg tekintetbevételével készült összefüggést ábrázolja; az abszcisszában a pszichopontok jobbfelé haladva csökkenő teljesítményt mutatnak, az ordinátán a legjobb heti kereset pengőkben felfelé növekvő eredményt mutat. A kihúzás egyszerűsített, interpolált, de a végső függvényértékhez a hozzátartozó maximális szóráshatárt függőleges vonalak jelzik.

Mindegyik görbe szabályosan mutatja, elnyújtott S alakjával, az egyértelmű összefüggést a vizsgálati eredmény és a gyakorlati beválás között. A közepes adottságúaknál az összefüggés fokozatos, a jóképességűek rohamosan emelkednek, a

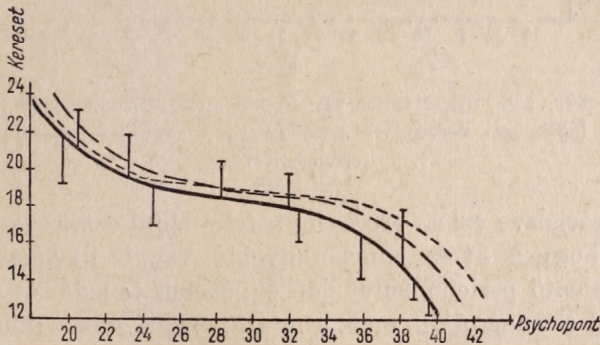
3. ábra.

470, 371, 373, összesen 1214 fő pamut- és selyemszövő átlagos heti keresetének összefüggése a képességvizsgálati eredménnyel.

gyengék rohamosan süllyednek a kereseti skálán (kevesebben lévén, kevésbbé nivellálódnak). Vegyük először a régebbi, az első 3000 vizsgálat alapján készült görbéket. Különösen tanulságos a rohamosan leszálló görbék tanulmányozása.

A szövők esetében a görbe fordulata kb. 34 pontnál nagyobb, tehát rosszabb pszichopont után áll be. Ezt az 1214 főre nyert megállapítást mindenestre oda kell értelmezni, hogy 34 pontnál nagyobb vizsgálati eredményű egyéneket nem szabad szövőknek alkalmazni, mert azok átlagos heti keresete erősen 20 pengő alatt fog maradni, (jöllehet 20 ponton felül már 25 pengőt keresnek és van aki 30-at is keres), ami a gyár és munkás kölcsönös elégedetlenségére vezet. Ilyen gyenge képességű egyén a szövőknek 10%-a: ezek nem valók szövőknek.

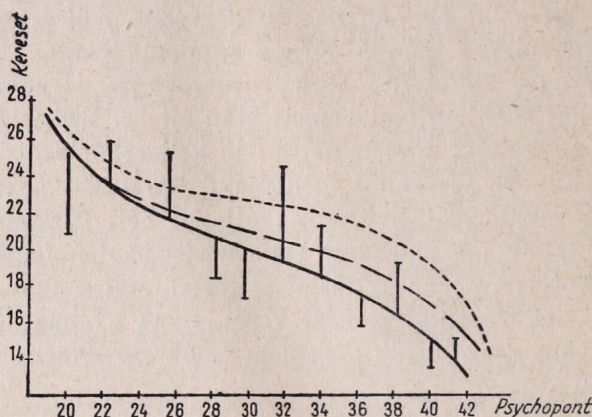
4. ábra.

222, 169, 203, összesen 594 fő különféle szövő és fonó előkészítő munkás. L. 5. ábra jelzett rész.

A flyer és orsózó csoport esetében ugyancsak 34 pont körül található a kedvezőtlen fordulat. Ilyen a vizsgáltak 12%-a, akik nem erre a mesterségre valók, mert a 16 pengő átlagos heti keresetet sem érik el, ott, ahol 22 pontnál jobb esetben a 20 pengő fölé emelkednek, sőt közel 24 is még megkereshető.

A gyűrűsfonó csoportban 34–36 pont körül következik be a rohamosan csökkenő eredmény. Ilyen képességűek 18 pengő alatt maradnak, noha 24 pontnál jobb esetben 23 pengőnél több, sőt olykor közel 28 is kereshető átlagosan. Ilyen csekély képességű egyén a vizsgáltak 16%-a ebben a csoportban. Mindenestre érdekes az is, hogy a gyenge képességűek közül az első

években a legkevesebben a szövőüzembe kerültek, a legtöbben a fonodába.

5. ábra.

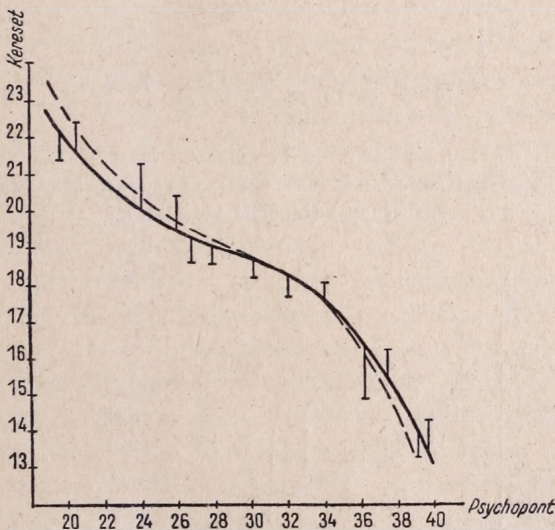
209, 218, 102, összesen 529 fő különféle fonómunkás átlagos heti keresetének összefüggése a képességvizsgálati eredménnyel.

Összegezve ezt az eredményt, feltétlenül szükségesnek tartottam, hogy a 34 és ennél nagyobb, vagyis gyengébb eredményt jelentő pszichopontot adó egyéneket fonodai és szövődei munkától eltanácsolják, mert sem a gyárnak, sem a munkásnak nem érdeke a csekély eredményű munka. Átlagosnál jobb eredmény azonban csak 30-nál kisebb pszichopont esetében remélhető.

Ennek alapján az újabb 2000-es vizsgálat során már sokkal ügyesebb munkások kerültek felvételre. Tanácsunkat híven meg is fogadták és csak kivételesen jutott be néhány 34-en feletti osztályzatú egyén. Sajnos, a gazdasági helyzet következtében mégis az átlagos keresetek, (főleg a nagyobbak), valamint csökkentek, nevezetesen a fonóüzemben (kevesebb időt dolgoztak). Az interpolációs eljárással ismét szabályosan elnyújtott S-alakú görbéket nyertünk, vagyis megint igazolódott, hogy a jó vizsgálati pszichopont-eredmény és a jó gyakorlati munkateljesítmény között átlagban egyértelmű az összefüggés (ami még nem zár ki egyes, akár erősen is eltérő eseteket). Ismét a jó és a gyenge szélsőségek határozottabban árulják el adottsá-

gukat, mint a közepesek. A görbék lefelé menő fordulata ezúttal is a szövőknél 32–34, a fonóknál azonban 30–32 pszichopont közé esik. *Tehát az a gyakorlat, hogy 30 ponton felül csak kivételesen, 34-en felül pedig lehetőleg soha se vegyünk fel textil-munkást, alaposan indokoltnak látszik.* Ezek rosszul kereső, elégedetlen munkások lesznek, akiket el kell bocsájtani. Ezúttal a szövődékben 20 pengő heti átlagos keresetet azok értek el, akiknek 24 pontnál kisebb (jobb) a pszicho-osztályzatuk, 16 pengőnél kevesebbet pedig a 35 ponton felüliek (rosszabbak).

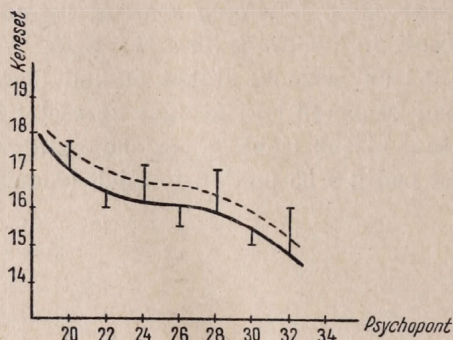
6. ábra.

280, 191, összesen 471 fő pamut- és selyemszövő átlagos heti keresetének összefüggése a képességvizsgálati eredménnyel (tanulóiód alatt).

A flyer-orsózó-fésűs csoportban 20 pengő fölé csak 20 pszichopontnál jobb felvételűek jutnak, míg 32 pontnál rosszabbak a 15 pengőt sem érik el.

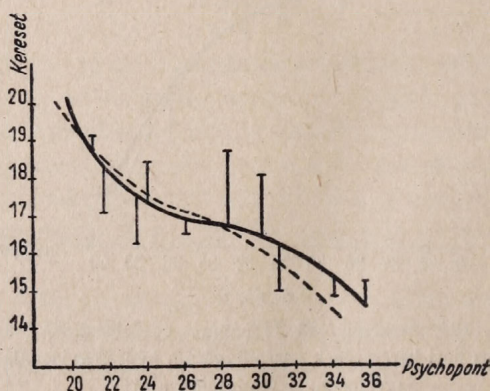
A gyűrűsfonó csoportban ez az összefüggés a legkevésbé erős, mert ott az átlagos keresetek 14 és 18 pengő között ingadoznak, itt is a jobbak többet keresnek, mint a felvételnél gyöngébbnek osztályozottak.

Ez a 30 pontos határ persze nem vehető egészen szigorúan, mert mint említettük, ezt a csökkenő szigorúságú elbírálás következtében az első ezres tömeg nagyobb arányban lépte túl,

7. ábra.

153, 120, összesen 273 fő különféle fonómunkás
 átlagos heti keresetének összefüggése a képességvizsgálati
 eredménnyel (tanulási idő alatt).

8. ábra.

141, 121, összesen 262 fő, különféle szövő és fonó elő-
 készítő munkás átlagos heti keresetének összefüggése
 a képességvizsgálati eredménnyel (tanulási idő alatt).

mint a később megvizsgáltak, átlag azonban a megvizsgáltak 36%-a mutatott ennél gyengébb teljesítményt, az újabb vizsgálatban már csak 12%. Ez az átlag kisebb a szövők, kb. meg-
 egyező a flyer és orsózó csoportban és nagyobb a gyűrűsfonók

esetében. Tájékozásképp azonban megtartható az az elv, hogy *30 pontnál nagyobb, tehát rosszabb pszichoteljesítménytől csak átlagon aluli munkaeredmény várható.* Ezeknek kizárása azonban a jelentkezők $\frac{1}{2}$ -ának más munkára való terelését jelenti. A képességvizsgálatok más területein is az alakult ki a gyakorlatban, hogy kb. $\frac{1}{2}$ az a biztonsági koefficiens, amennyivel többet vizsgálunk, mint amennyit felvenni szándékozunk, ha egészséges szelekcióra törekszünk.

3. Mestervélemény és pszichopont.

Minthogy kritikai megjegyzések tehetők a legnagyobb átlagos keresetre, mint a gyakorlati teljesítmény kritériumára, szükséges volt megállapításainkat még más oldalról is biztosítani. Legjobbnak ígérkezett az üzemvezető mesterek véleményének tekintetbe vétele, amellyel munkásaik ügyességét jellemezték. Így a különböző munkaalkalmak keltette esetleges egyenetlenségek kiküszöbölhetőkké váltak. Persze a mester-vélemény sem tekinthető tökéletes munkámegítélésnek, mint erre a pszichotechnikai korrelációs irodalom sokízben rámutatott. A mester lehet egyes munkásokkal, pláne munkásnőkkel szemben elfogult, azonkívül a különböző mesterek megítélési szempontjai és igényei igen eltérőek lehetnek, amiről vélemények összehasonlítása könnyen meggyőz. Mégis, nagy átlagban itt is jó tájékozódást nyerhetünk, de az eltéréseknél nem lehet eldönteni, vajjon a pszichotechnikai vizsgálat tévedett-e, vagy a mester: valószínűleg egyszer az egyik, egyszer meg a másik.

Legnehezebb feladat volt a különféle mesterek szókincsének egyeztetése. Ezt három csoportban végeztük el. A „jó” kategóriába soroltuk a mesterek által nagyon jóknak, ügyeseknek, gondosaknak nevezetteket és ezenfelül az igyekvőket és a nyugodtakat, az ezekkel a kifejezésekkel együttjáró egyéb megjegyzések alapján, amiből látszott, hogy a szövő- és fonómesterek ezeket a tulajdonságokat értékelik a legtöbbszörre. A „közepes” kategóriába soroltuk az egyszerűen jóknak, átlagosaknak, jó és egyszerű közepeseknek mondottakat. Végül a „gyenge” kategóriába soroltuk azokat, akiket a mester gyengének, lassúnak és

hanyagnak mondott, ezenfelül az elégedetlenkedőket és szemteleneket, ha képesség szempontjából ezek nem is voltak megítélhetők. Külön problémát jelent a rosszlátásúak és a balkezesek csoportja, melyeket figyelmen kívül kellett hagyni, mert ezekre a kérdésekre a pszichotechnikai vizsgálat nem terjedt ki.

Összesen 1679 mestervéleményt dolgoztunk fel. Nézzük meg, hogy milyen pszichopont-átlagokat érnek el a mesterektől jól, közepesen, illetve gyengén minősített egyének. A logikusabb kérdésfeltevés persze úgy hangzanék, hogy milyen minősítést nyernek a jó, közepes és gyenge pszichopontos munkások — de így nem járhatunk el, mert a mestervélemények nem tesznek lehetővé mérést, a pszichopont fokozatai ezzel szemben finomak és így átlagot lehet számítani. A következtetések szempontjából a kérdésnek ilyen vagy olyan feltevése egyremegy. Az átlagszámításban persze mérlegelt átlagolást kellett végeznünk, figyelembe véve, hogy az egyes csoportok számbeli súlya különböző. A nagy számok miatt persze nivellálódás állt be és így az átlagok sem esnek nagyon távol egymástól és mégis jellegzetesen elkülönülnek, úgy, hogy a szóródás kiszámítása fölösleges. A jó minősítésűek pszichopont-átlaga 26.1, a közepeseké 28.2, a gyengéké 29.9, vagyis nagy átlagban egyértelmű korreláció áll fenn a mestervélemény és a felvétel között.

Nézzük meg már most közelebbről, hogy hányan vannak, akik a korreláció szabálya alól kivételek, nem a kereset, hanem a mester véleménye szempontjából. Megvizsgáljuk az átlagos, ennél jobb és gyengébb pszichopontú munkások sorsát az üzemben. Ezt is külön üzemenként számítottuk ki, de az aránylag elaprózódó adatok miatt csak az összesített eredményeket közöljük. Átlagosnak vettük a fenti eredmények alapján az első 3000-es tömegből (1018 mestervélemény) a „jó”-nál jobb és a „gyengé”-nél gyengébb egyének közé esőket, vagyis a 26—30 pszichopontosokat. Ezeket a határokat indokolta az is, hogy ide esett a megvizsgáltaknak közel fele, a középső tömeg. Következő táblázatunk mutatja függőleges osztásban a mesterminősítésű kategóriákat, vízszintes osztásban a 26-nál kisebb, tehát jobb pszichopontosokat, a közepeseket és a 31-nél nagyobb, tehát gyengébb képességvizsgálati eredményű munkásokat, aszerint, hogy milyen minősítést értek el. A korreláció igen

erős. A számok a munkások arányszámát mutatják, 100 a vonatkozó pszichopont-csoportba eső egyénhez viszonyítva.

Mestervélemény	26-nál jobb	26—30	31-nél gyengébb
jó . . .	47	29	13
közepes . . .	35	45	30
gyenge . . .	18	26	57
Összesen . . .	100	100	100

II. táblázat.

A mester és a pszichológus ítéletének összefüggése.

Láthatjuk, hogy a jó pszichotechnikai eredményű munkásokból mindössze kb. $\frac{1}{6}$ lesz gyenge minősítésű, $\frac{1}{3}$ közepes, a többi (kb. a fele) valóban jó. A közepes pszichotechnikai eredményűeknek csak bő $\frac{1}{4}$ -e jobb és $\frac{1}{4}$ -e gyengébb, a többi pontosan közepes. A gyenge pszichotechnikai eredményűeknek alig $\frac{1}{8}$ -a lesz mégis jó, gyenge $\frac{1}{3}$ -a közepes, a többi, (felénél több) gyenge. Komoly eltérés tehát mindössze a jó képességűek $\frac{1}{6}$ -ában és a gyenge képességűek $\frac{1}{8}$ -ában mutatkozik. Ez tehát azt jelenti, hogy amennyiben a gyenge pszichopontosokat kihagyjuk, akkor csak azt a kockázatot vállaljuk, hogy olyanokat bocsájtunk el, akik közül minden 8-ik felelhet meg majd a mestervélemény szerint. Ezzel szemben a jó pszichopontosok közül minden 6-ból 5 legalább átlagos vagy azon felüli minősítésű lesz. Ez az arány a szövődében még jobb, mert ott minden 10 közül 9 felel meg; a szövödére külön kiszámított korreláció ugyanis még kedvezőbb, mint az átlagos. *Átlagban tehát itt jó 85%-os korrelációról beszélhetünk, a szokásos koefficiensben kifejezve: + 0.68.*

Az újabb 2000 adatból (661 mestervélemény) a szigorúbb elbírálás folytán pszichotechnikailag jónak a 24 pontig, közepesnek 25—28 pontig és gyengének a 29 ponton felül terjedő csoportokat vettük.

Mestervélemény	24-nél jobb	25—28	29-nél gyengébb
jó . . .	49	28	18
közepes . . .	38	47	36
gyenge . . .	13	25	46
Összes . . .	100	100	100

III. táblázat.

A mester és a pszichológus ítéletének összefüggése.

Megállapítható, hogy a 24 pontig terjedő jó adottságú munkásoknak *fele lesz jó és csak $\frac{1}{8}$ -a gyenge*. A 29-en felüli munkásoknál ennek megfelelően csak $\frac{1}{6}$ -a lesz jó munkás, a többi nagyobb részben gyenge, vagy legfeljebb közepes — az üzemvezetők szempontjából. A közepes pszichotechnikai minősítésűek többsége a mester szerint is a gyakorlati munkában közepesnek bizonyul és csak kb. a negyedük lesz gyenge, illetve jó. A közepesek ingadozásaitól eltekintve és egybevetve a döntő eredményeket, itt 82—87%-os *találat áll fenn a pszichotechnikai javaslat és az üzemmesterek hónapokon át kialakult véleménye között*, vagyis ugyanaz, mint az előbbi tömegekben.

Érdekesnek tartottuk a mestervéleményeket is valamely ellenőrzésnek alávetni. Megvizsgáltuk, hogy a szubjektív mestervélemény hogyan korrelál az objektív eredménnyel, az átlagos keresettel. Ezt a vizsgálatot csak az első ezres tömegben hajtottuk végre, (404 esetben), mert hiszen illusztrációnál egyébre úgy sem szolgál.

Táblázatunk függőleges osztásban a mesterminősítéseket, vízszintes osztásban az átlagon felül, átlagosan és azon alul kereső munkásokat tartalmazza. Figyelembe vettük, hogy jól lehet a szövődében van a legmagasabb kereset lehetősége, az átlagos kereset mégis a gyűrűsfonásban a legnagyobb. Ezért a megoszlások figyelembevételével a fonodában közepes keresetnek vettük az első ezres tömeg felvétele idején a 19—26 pengőig terjedő heti keresetet, míg a többi csoportban 17—24 pengőnek vettük ezt az övet, melyen alul a gyengébb, felül a jobb keresetű egyéneket vetettük össze a mestervélemény szerinti megoszlással.

Mester szerint	átlagon felüli	átlagos	átlagon aluli
	k e r e s e t		
jó	42	30	15
közepes	40	40	30
gyenge	18	30	55
Összesen	100	100	100

IV. táblázat.

A mestervélemény és a hetikereset összefüggése.

Itt is feltűnik a szabályos megoszlás mindkét vonatkozásban és a nagyfokú korreláció, vagyis a két szempont szerinti megoszlás megegyezése. Az eltérések azonban majdnem teljesen megegyeznek az előbbi táblázatával, vagyis kb. ugyanannyi egyénre nem egyezik a mestervélemény a keresettel, mint a hányra nem egyezik a pszichoponttal. A mesterek a jókeresetűeknek kb. $\frac{1}{6}$ -át tartják gyengének, a gyengekeresetűeknek pedig, kb. $\frac{1}{7}$ -ét átlagon felüli ügyesnek. Ez nyilván azt jelenti, hogy ebben a néhány esetben a szorgalom, illetve lustaság módosítja az ügyességhez képest az eredményt. Ezért a tanulékonyság és igyekezet hatásosabb vizsgálata ebből a szempontból is szükségesnek mutatkozik. De azt is mutatja ez a táblázatunk, hogy a mestervélemény bizonyos fokig szubjektív és az ítéletek kisrészben hamisak. Igen valószínű, a keresettel szemben mutatkozó eltérések nagyságának a pszichoponttal szemben mutatkozóval való megegyezéséből, hogy a pszichopont és a mestervélemények közötti eltérés a mesterek szubjektív ítéletbeli tévedéseire esik. Ezért a megállapított korreláció kiigazítása a nagyobb korreláció javára végzendő — idevonatkozó becslésektől azonban biztos adatok hiányában eltekintetünk, annál is inkább, mert eredményeink már e nélkül is meggyőzőek.

4. Az egyes próbák beválása üzeneként.

Hátra van még annak elemzése, hogy a korreláció az egyes pszichotechnikai próbák szerint milyen mértékű. Ettől a megállapítástól remélhetjük az eljárás javítását és a gyakorlattal való összhang további növelését. Ha kikapcsoljuk a ke-

vésbbé korreláló próbákat és esetleg a jobban korrelálók szellemében való újabb próbákkal dolgozunk, az átlagos korreláció még magasabb lesz.

Ennek az összehasonlításnak a módszere adta a legtöbb nehézséget. Végül is legjobban járható útnak látszott, ha vizsgálatonként megállapítjuk az egyes próbákban elért osztályzatok átlagát valamely, a gyár szempontjából végzett csoportosítás szerint. A keresetfokozatok csoportosításának tagadhatatlanul mesterkéltnak volt a miatt (melyet csak utolsó, mellékmegállapítást tartalmazó táblázatunkban alkalmaztunk) jobb volt a természetesen és egyenletesen csoportosuló mesterminősítéskategóriákkal való egybevetés. Összehasonlításunk az első három ezres tömegre együttesen történt, figyelmen kívül hagyva a viszonylag túl kis létszámú II. és IV. csoportot. Egyes próbák a vizsgálat bevezetése óta elmaradtak, de ezeket is figyelembe vettük, ha kellő anyag állt rendelkezésre; így megállapíthattuk, hogy egyes próbákat kezdetben helyesen, másokat téves impresszió alapján hagytunk el.

Összesen 14 próba nyert kellő számú kipróbálást. 6 szempontból az érzékelést és észrebevést vizsgáltuk, 8 szempontból a kézügyességet. A bevezetésben a jelenleg, e vizsgálat alapján üzemen maradtakat említettem.

Az érzékelési vizsgálatok közül 3 a látást és 3 a tapintást tette próbára. Ezek közül egy látási és egy tapintási próba csak mérsékelten vált be: a szemmértékvizsgálat csak az órabéres csoportban mutatott jó korrelációt a mesterminősítéssel (mármint az összteljesítményre vonatkozó minősítéssel, mert hiszen azt vizsgáljuk, nem pedig a mesternek az egyes képességekre vonatkozó ítéletét, ami nem lehet kellő szakszerűségű), a gyűrűsfonással csak kislefokú megegyezést mutatott, a másik két csoportban pedig szabálytalan eredményt adott. Ezért helyes volt ennek a próbának a harmadik ezres tömegben végrehajtott kirekesztése. Ugyancsak csekély megegyezést adott a tapintás vizsgálata különböző vastag fonalak osztályozása alapján, ami csak szövőknél és gyűrűsfonóknál adott kislefokú korrelációt. Ezért ezt a vizsgálatot is elejtettük.

Kézügyességi próbáink közül 3 a gyorsaság és 3 a pontosság megállapítására törekedett, 2 pedig általában a tanulé-

konyságot és a kitartást vizsgálta. Ezek közül egyáltalán nem vált be a tanulékonyság vizsgálata, ezt tehát pótolni kellett új eljárással. Csak kis mértékben vált be a fonóknak szánt sodráspróba, amely valóban csak kis fokban korrelált a mestervéleménnyel, miért is elejtettük, ugyanúgy, mint a szövőknek szánt nyüstpróbát és megelégedtünk a megmaradt 2 gyorsasági és 2 pontossági próbával.

A legjobb korrelációt három jellegzetesen szövődei próbával értünk el, a csomózással, szálvezetéssel és a bordapróbával. Érdekes, hogy ezek a próbák nemcsak a szövőalkalmassággal, hanem más üzemekben is korrelálnak a gyakorlattal, ami fölöslegessé teszi, hogy különböző próbacsoportokat alkalmazzunk különböző munkákra. Ebből arra következtethetünk, hogy lélektani adottságok tekintetében nem nagy különbség mutatkozik azokban a követelményekben, melyeket fonodai vagy szövődei munkásokkal szemben támasztanunk kell. Igaz, hogy szövőpróbáink a legjobbak, de ezek mégis jól válogatják a különféle fonókat is. A textilipar minden ágában, úgy látszik, finom kézmozgás és érzékeny látási és tapintási ellenőrzés szükséges, legyen az szövés, gyűrűsfonás, flyerezés, orsózás, stb., stb. Az egyes fonó egyes szövő is lesz és fordítva, hiszen láttuk, hogy jellegzetesen szövődei munkát utánzó egyszerű próbák is jól szelektálják a fonókat, a korrelációk pedig párhuzamosak mindegyik üzemesoportban. A textilmunka annyira jellegzetes és más ipari munkáktól annyira eltér, hogy általában textilmunkára rátermettségről sokkal inkább beszélhetünk, semmint szövő, vagy fonó tehetségről. Ez a megmunkálendő anyag sajátos természetéből következik, amelyhez ú. n. különleges „érzék”, hajlam szükséges: finom foszló anyagokkal gondosan, gyorsan, szeretettel és hajlékonysággal kell bánni tudni.

Schiller Pál.

12. AZ IPAROSTANONCOK BETANÍTÁSÁRÓL.

A gyakorlati lélektan nem elégszik meg azzal, hogy képességvizsgálat alapján kijelölje az egyes emberek számára megfelelő életpályákat, hanem a pályákon már elhelyezett személyek további működését is figyelemmel kíséri. Elég itt utalnom a racionalizálás, korszerű üzemvezetés számos lélektani vonatkozására. Az is közismert tény, hogy minden pályán, főképen azonban az ipari pályákon — a betanításnak milyen jelentős szerepe van. A betanítás lélektani feltételeinek kutatása és felhasználása nálunk Magyarországon meglehetősen elhanyagolt. Nem így van más országokban. A „Schweizerische Stiftung für Psychotechnik“ pl. egyik fő feladatának tartja, hogy az üzemi betanítás gyakorlati véghezvitelét a lélektan számos fortélyával elősegítse.

A betanítás tanulmányozásának két ága van: tárgyi és személyi. Előbbi azokat a módszereket vizsgálja, amelyek a betanítandó tevékenység alapos elsajátítását felesleges energiapazarlás nélkül lehetővé teszik. Pl. Mikor és mennyi szerepe lehet a szavakkal való magyarázatnak és a tevékenység elvégzésével oktató eljárásnak? Mikor és miért használjunk modellen való betanítást? Mikor tanítsunk részletet és mikor szükséges nagyobb egységek betanítása? A betanítás szubjektív, személyi feltételeinek vizsgálata a betanítandó személy egyéni sajátságait kutatja és ennek befolyásával iparkodik jó eredményt elérni. Most csak az utóbbival foglalkozom.

Az iparostanoncok betanítását tanulmányozva, a Magyar Racionalizálási Bizottság közbenjárására hazánk egyik legkitűnőbb iparostanonciskolájának, a M. Kir. Posta műszerész-tanonc iskolájának műhelymunkáiba volt szerencsém betekintést nyerni.

Megvizsgáltam a postás műszerész tanonciskolában végzett négy évi elsőéves műhelymunkák adatait, hogy abból következtetéseket vonjak le a betanítás észszerűsítésére. A rendelkezésre álló anyagból összesen kb. 80 személy 1000 egyes munkájának a minőség- és időadatait lehetett összehasonlítani. A minőség adatainak helyességéről az oktató személye kezeskedett, az időadatokat pedig pontos munkanaplók alapján állapították meg. Ezeket az adatokat a gyakorisági görbe eloszlásának figyelembe vételével 25—50—25%-os csoportokba foglaltuk össze, hogy összehasonlíthatók legyenek.

Nézzük meg, hogy van-e szabályszerűség, jellegzetes összefüggés a minőség és a tempó között az egyes munkákban. A négy évfolyam együttes adatait mutatom be, mérlegelt átlagokkal, a minőség függését az időtől vízszintes, az idő függését a minőségtől függőleges százalékban.

I. táblázat.

Idő- és minőség-adatok összefüggése az összmunkák %-ában.

Minőség	gyors	közepes	lassú	Összes
	m u n k a i d ő			
jó	57, 53	35, 36	9, 11	100
közepes	31, 28	38, 38	32, 34	100
gyenge	12, 10	27, 27	59, 63	100
Összes	100	100	100	

Az I. táblázatból azt az eredményt olvashatjuk le, hogy a gyors munka egyúttal nagy százalékban jó is és a jó munka nagy százalékban gyors. A lassú munka legtöbbször gyenge minőséget produkál, a jó minőséget az ügyes tanonc gyorsan hozza létre.

A szakirodalomban többször találkozhatunk az idő és minőség összefüggésének vizsgálatával (Windmüller, Rupp, Meili, Philip). Rupp ugyan elismeri, hogy a túl lassú munka a minőség rovására mehet, de a többség azon a véleményen van, mint a közmondás is, hogy a lassú munka jobb eredményt ad, mint a gyors. Mégis az I. táblázatból éppen az ellenkezőjét olvashatjuk ki: *a gyors és jó, a lassú és rossz munka között szoros korreláció van.*

Ez a megállapítás általánosságban mozog. Feltehetjük

a kérdést, hogy egy és ugyanaz az egyén hosszabb időtartam, jelen esetben 6—8 hónap alatt, milyen konstanciát mutat az idő és a minőség adatokban. Ennek megvizsgálására a tanoncok összteljesítményéről diagrammot vettem fel. Ez úton megállapítható volt, hogy a jó teljesítményűek összes munkája közül csak egyetlenegy esetben fordult elő gyenge minőség és nem nagyon sokszor közepes. A közepes teljesítményűeknél a közepes minőség és idő dominál. Ezenkívül elég gyakran szerepel (kb. 12—26%) jó és gyenge idő és minőség is. Végül a gyenge teljesítményű tanoncok közepes időt és közepes teljesítményt is elérnek, de gyors időt és jó teljesítményt csak ritkán (kb. 5—9%). L. II. táblázat.

II. táblázat.

Idő- és minőség-adatok összefüggése az egyének %-ában.

Munkaadat	ügyes	közepes	ügyetlen
minőség	összteljesítmény		
jó .	81	26	5
közepes .	18	62	40
gyenge .	1	12	55
	100	100	100
idő			
jó .	42	22	9
közepes .	51	58	38
gyenge .	7	20	53
	100	100	100

Ezekből az összehasonlításokból a betanításra vonatkozóan az következik, hogy

1. A betanítónak minden egyes tanonc minden munkájáról pontos idő és minőségi adatának kell lennie, amelyek alapján megállapíthatja, hogy a teljesítmény idő és minőségi tényezője jó, közepes, vagy gyenge-e? A minőségi osztályozás mindig egyformán, mintapéldányok alapján történjék.

2. A minőség és idő-adatok ismerete alapján módjában áll a betanítónak mindig azt a tényezőt befolyásolni, amelyik a jobb teljesítményhez vezet. Nem helyes pl. egy közepes és lassú embert arra kényszeríteni, hogy még pontosabban dolgozzék, amikor a lassúsága úgyszólván jelent számára. Előbb a tempóját kell növelni, hogy az a közepes minőségének

megfeleljen. Ugyanígy ne kényszerítsünk egy embert gyorsabb munkára, amikor látjuk, hogy valahányszor gyorsabban dolgozik, minőségben gyengül a munkája. A betanítást tehát ne érzés szerint, hanem mindig az előző teljesítmények pontos mérlegelése alapján végezzük el, csak így érhetünk el jó eredményt és a betanító csak így ismerheti meg a tanulót.

3. A legeredményesebbnek mutatkozik a nevelés a közepes teljesítményű tanoncnál, kinél a jobb és rosszabb idő és minőség is előfordulhat nagyobb számmal. Ha sikerül a betanítónak az idő és minőségi adatoknak konstanciát adni, akkor a betanítás eredményessé vált. Aki tudja, hogy gyorsan dolgozik, de a minőség közepes, az a minőségre fog nagyobb gondot fordítani; ezzel együtt természetesen az idő valamivel rosszabb, a minőség jobb lesz. Aki azonban nem tud semmi részletet a munkájának mineműségéről és osztályozásáról, csak azt, hogy pl. általánosságban nem jól dolgozik, annak ez a bizonytalanság kedvét szegheti és bármennyire is igyekeznék az előrehaladásban, nem tud magán semmiképen segíteni. Egy tanonc, mikor megkérdezték, hogy miért nem sikerült a munkája, ezt mondta: „Kérem, tanár úr, én mindig mindent elrontok.“ Ehhez hasonlóan számtalan példát lehetne felhozni.

Érdekes volt megfigyelni, hogy a műhely-munka adatai mennyiben vannak összefüggésben a prognosztikával. A III. táblázat 58 tanonc esetében mutatja a képességvizsgálati eredménynek és a fenti minősítésnek (jó, közepes, vagy gyenge műhelyteljesítmény) korrelációját. A képességvizsgálati eredményeket is 3 csoportra osztottam, jó, közepes, gyenge jelzéssel.

III. táblázat.

A képességvizsgálat és az iskolai minősítés összefüggése.

Tanonciskola	K é p e s s é g v i z s g á l a t		
	jó	közepes	gyenge
jó . . .	11	5	—
közepes . .	4	21	5
gyenge . .	—	6	6
Összes . .	15	32	11

A korreláció e szerint igen erős. Tehát már a kezdeti viselkedésből következtetést vonhatunk le a betanítás várható sikerére.

A pszichotechnikai alkalmasságvizsgálat külön kérdés tárgyává tette a műszerésztanoncok általános értelmi fejlettségét, technikai intelligenciáját, emlékezetét, figyelmét, szem-mértékét, kézügyességét, kézbiztonságát és rajzkészségét.*

Összefoglalva: 1. Pontos idő- és minőségadatok birtokában az oktatónak már az első munkától kezdve figyelemmel kell kísérni a tanoncot. A minőséget ne fejből és emlékezetből, hanem megadott minták figyelembevételével osztályozzák és csak 3 osztályzatot alkalmazzanak, amelyek eloszlása kb. 25—50—25%-os, amit ha nem is lehet mindig betartani, mégis irányelvül szolgáljon. 2. Legyen az oktató számára tudatos, hogy az egyes tanulóknál milyen tényezőt kell inkább befolyásolni, a minőséget, vagy a tempót. 3. Ne csak a jó és a rossz teljesítményű tanonccal törődjenek mindig, hanem éppen a közepes teljesítményűekkel, akiket rendszeren el szoktak hanyagolni és akiket legjobban lehet hajlítani.

Végül is meg kell állapítanunk, hogy az ösztönszerű betanítás igen számbavehető eredményeket érhet el, az azonban mindig az oktató egyéniségétől függ, akinek betanítási módját nem lehet közkinccsé tenni. De a tudományos ellenőrzés lehetővé teszi minden tanár számára az eredményes tanítást, tudatos fejlesztést és sikert.

Lehner Ferenc.

* V. ö. Molnár Imre (Gyermeklélektani Intézet): Postás képességvizsgálatok egybevetése a munkaeredménnyel. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság Gyakorlati Lélektani Szakosztálya 1939 május 24-i ülésén. Jelen közlemény bemutatást nyert a Schweizerische Stiftung für Psychotechnik Ausserordentliche Sommertagung-ján, 1939 augusztusában.

SUMMARIES
ZUSAMMENFASSUNGEN
CONCLUSIONS

1. A. Kosztolányi: Streich und Trug.

Unter den Bedingungen die zum Verüben eines Streiches gehören, spielt der Angriff gegen die Autorität, das Irreführen des Schwächeren und das Hinterhalten des Gleichgestellten eine Rolle. Diese Motive lassen sich darin zusammenfassen, dass 1. *auffallende Eigenschaften verspottet werden sollen*. Der Streich wird aber auch Gruppen gegenüber verwendet und dann ist es 2. *das Verblüffen der Weltordnung*, das die Streichlust verleiht. Das Opfer kann unschuldig passiv, oder auch ungeschickt sich blamierend hereinfallen. Soll das Opfer ernsten Schaden davontragen, so wird ihm kein Streich, sondern ein Trug zuteil, wobei der Verüber 3. *die Besiegung des Opfers* im Auge hat. Ist das nur demonstrativ gemeint, so gelangen wir schon wieder in die Domäne des Streiches, der gerne 4. *demonstrierendes Wetteifern hervorruft*. Der Trug sichert Liebes-, Geld-, Futter-, Macht-, oder sonstigen Vorteil, oder er sucht eine Gefahr zu vermeiden, Sicherheit zu verschaffen. Unter den Techniken des Trugs und des Streiches sind hervorzuheben: das suggerierte Hereinfallenlassen, die anonyme Fallenversteckung, das gewollte Missverstehen als Verantwortungsübertagung, die Revolte und die Wette mit Hintergedanken.

2. B. Z. Szabó: Beiträge zur Streichfrage.

Der graue Alltag soll durch die Hervorrufung unerwarteter Situationen erheitert werden. Der Streich dient zur Verspottung ausgeprägter Eigenschaften, zur Épatierung lang-

weiliger Bräuche, zur Vergeltung einer erlittenen Niederlage. Diese Motive aber werden in der Echtheit übertroffen durch den Willen des Verschaffens von Unterhaltung, von der Lust des Arrangierens einer dramatisierten Szene. Die Machtposition soll auf spielerische Weise demonstriert, die Agressionstendenz abreagiert werden. Beispiele aus dem literarischen Leben in Ungarn liefern das Material der Anekdotensammlung.

3. F. Hepp: The optic and motor leads of throwing movements.

Sight and kinaesthetic senses of the arm are playing the most important rôle in directing throws at targets. Experimental data, however, regarding the extent to which these two factors partake in directing the throwing movement as a whole, are not yet at our disposal. To throw light upon the problem, experiments were carried out with the main purpose of revealing the following questions:

a) Which method of practising the task will be the more successful; the optic one (with opened eyes), or the pure motor one (with closed eyes)?

b) What improvement can be achieved in aiming at different distances after a period of practice at a definite distance? Is there any transfer?

The experiment consisted of throwing balls with underhand shots at horizontally located targets from 3, 5 and 8 meter's distances. 36 subjects (19 women and 17 men) were participating. The achievements were measured before and after the practices of six successive days during which 150 throws were performed every day from 5 meters.

According to the results there is no noticeable difference between the optic and the motor method of practice regarding the improvement in aiming, although the starting results of the former are considerably better than those of the latter one. There could be traced a considerable transfer in all cases, growing in strength with the distance (vide graphs).

4. I. Molnár: Fidgeting in relation to success.

It was found that in an unsuccessful state the S. displays more fidgeting movements than after or during successful accomplishment of the same task. On the other hand, it was observed that free fidgeting augmented the effort to solve a task, compared with a working situation that hindered random movements. A sort of need for fidgeting can be hypostasized.

5. K. Katona: Théories de rêve chez l'enfant.

La recherche visait la genèse de causalité relative aux rêves. L'interrogatoire qui se fait d'après la méthode clinique montre trois phases.

1. Jusqu'à 8—9 ans l'explication du rêve est finale. L'enfant projette la cause au futur. Le rêve sert à nous enseigner, amuser etc. Ce finalisme provient de l'égoïsme.

2. Au stade transitoire l'enfant donne simultanément une explication finale et causale. Quant' à la forme la théorie est causale, mais son contenu garde encore l'égoïsme finaliste, utilitaire.

3. Vers 10 ans la causalité complète se fait. Le rêve devient un mécanisme déterminé par des phénomènes physiologiques et psychiques.

6. M. de Nagy: L'attitude de l'enfant envers la Bible.

L'interrogatoire fait avec la méthode clinique dans les écoles de Budapest (33 sujets de 7—13 ans) se portait sur trois problèmes principaux: 1. L'origine de la Bible, 2. Son but, 3. La plus gentille histoire biblique.

1. L'enfant croit en l'origine divine de la Bible. Ayant une religion christocentrique, il tend à attribuer la Bible à Christ. Le plus souvent c'est lui même qui écrit ou dicte la Bible. Quant à la forme de l'inspiration, l'enfant passe d'une conception extérieure et mécanique à une représentation intérieure, libre où la personnalité du transmetteur (profète, apôtre) donne la forme de la parole divine.

2. En ce qui concerne le but, il y a trois phases: a) La Bible nous apprend quelque chose à l'analogie de l'enseignement scolaire. b) Elle produit une élévation morale. c) Elle rend possible une expérience religieuse, la rencontre avec Dieu.

3. Le choix de la plus gentille histoire montre trois types selon les besoins différents de l'enfant. a) C'est le miracle qui satisfait l'enfant excitant son imagination. b) Il cherche le réel, la vie dans la Bible. c) Il devient capable d'aimer les vérités abstraites qui expriment „quelque chose de général“.

7. E. E. Mikó: Objets d'angoisse selon l'enfant.

Notre questionnaire (rempli collectivement de 750 enfants de 8 à 15 ans) se divisait en deux parties. Tout d'abord les enfants indiquent des objets d'angoisse individuelle sans manquer la motivation si elle est consciente. Puis ils tâchent de donner une théorie de l'angoisse par la désignation de sa forme et de sa cause.

Quant aux objets d'angoisse, on distingue cinq groupes: 1. L'inconnu. 2. Êtres imaginaires. 3. Animaux. 4. Dommages, problèmes d'existence. 5. Supérieurs (surtout par rapport à l'école). L'objet d'angoisse est en général plus conscient, s'il est réel (en cas des trois derniers groupes). L'angoisse peut provenir de deux sources: a) Intérieure qui n'est que la disposition à l'angoisse alimentée par des remords. b) Extérieure qui se produit par le milieu (contes, événements réels, menaces). En ce qui concerne la théorie de l'angoisse, leur explication est à la fois physiologique et psychologique. Ils trouvent son origine plutôt interne.

8. M. Halász: L'origine de l'apperception selon l'enfant.

L'interrogatoire fait avec 112 enfants de 3 à 12 ans montre trois types de réponse sans distinction d'âge: 1. Subjectif, 2. Objectif, 3. Subjectif-objectif.

1. La source principale de l'apperception est la nature humaine qui se comporte d'une manière passive ou bien active à cet acte. Quelquefois l'enfant se contente de la description d'un organe sensoriel.

2. Objectif. Le monde extérieur produit la connaissance sensorielle. L'individu n'ajoute rien à l'élément objectif. On ne peut souvent connaître le phénomène que par son action ou par ses attributs saillants.

3. Subjectif-objectif. L'apperception résulte de la coïncidence des facteurs subjectifs et objectifs. Les variations de ce type ressemblent à peu près à celles des deux précédents. En général l'enfant ne fait pas une distinction malgré la conscience nette de la différence des facteurs subjectifs et objectifs de l'apperception.

9. A. Steif: Die Bewegungsbilder von Geisteskranken.

Auf Aufforderung entstandenes freies Kritzeln mit raschen und unregelmässigen Bewegungen wird für die Motorik und die gesamte Person bezeichnend gefunden. Die so entstandenen Bewegungsbilder von cca 400 Geisteskranken wurden untersucht. Es waren 186 Schizophrenen, 110 Paralytiker, 50 Epileptiker, 28 Oligophrenen und 18 Manisch-depressiver. Die Bewegungsbilder zeigten nach den grossen Kreisen (Sch, Pp. usw.) der Geisteskrankheiten verschiedene Formen. So waren die Bewegungsbilder von Schizophrenen in 66% wellenartig. Tafel I. Abb. 1—6. Die Paralytiker zeigten in 80% schleifenartige Bewegungsbilder. Tafel II. Abb. 1—4.

Tafel II. Abb. 5 u. 6 und Tafel III. Abb. 1. u. 2 stammen von Epileptikern, Tafel III. Abb. 3 u. 4 von Oligophrenen, Abb. 5 u. 6 von Manischen.

Tafel IV. Abb. 1. Manie, Abb. 2. eine depressive Kranke.

Abb. 3 zeigt eine spontane Zeichnung von einem Schizophrenen, daneben Abb. 4 Bewegungsbilder von Schizophrenen die der Zeichnung ähnlich sind. Abb. 5 ist entstanden, indem man einen Gesunden aufforderte, die hoffnungslose Traurigkeit mit gegenstandsfreien Linien darzustellen. Abb. 6 zeigt das ähnliche Bewegungsbild von einem Schizophrenen.

10. I. Varga: Psychological market research.

Purchases are directed not merely by income levels and costs of the wanted merchandise but also by psychological factors on the side of the consumer. These factors can be

revealed by the so called „subjective market research“ which is built up upon the behavior-analysis of consumer's masses. Conducting such analyses we may get useful hints as to how production should be adapted to the instinctive strivings of the public and to their will. While objective market research encounters changes of characteristics bound up with the article (as alterations of price, quality etc.), subjective market research examines circumstances of the consumer, tries to explore forces driving to purchases and thus completes a study of needs. Its method is known as the representative statistical procedure which consists in examining individual cases which then are grouped according to certain types, in estimating with what frequency these types occur and in generalizing the conclusions drawn. — Subjective market research has to accomplish a threefold task:

a) the analysis of habits, which are formed by preferences of environmental opportunities that proved to satisfy a certain need. If we want to influence behavior, the way of habit-formation has to be kept in mind.

b) the study of personal motives conducting to, or preventing from the formation of habits. There are two sorts of forces which help to develop habits: performances of actions driven by inner urges and performances of actions driven by outer opportunities. Former ones are based upon real urges, latter ones upon quasi-needs. The knowledge of how habits develop will help us to direct them according to our purposes.

c) the exploration of outer influencing circumstances, which play an important rôle especially in the region of quasi-needs. Here we are confronted with problems of advertising, with the question of how ads can be made effective enough to drive the public to buy. The efficiency of an advertisement can be viewed in the difference between familiarity with the brand in question and its use (conf. Graph).

Results of these tasks being accomplished are shown on examples taken from our investigations relating to consumption-habits of fruit, wine, smokes, soap, rubber-heels, and heating material, which were conducted under the cooperation

of the Hungarian Institute for Economic Research and the Psychological Institute of the University.

11. P. v. Schiller: Eignungsprüfung und Arbeitsleistung.

Fünftausend Textilarbeiter wurden in eine Fabrik auf Grund von Sinnes- und Motorischen Eignungsprüfungen aufgenommen. Nach 6 Monaten wurde der durchschnittlich erreichte Lohn mit dem Prüfungsergebnis verglichen. Laut der Korrelationskurven (vgl. im Originaltext) erreichten die besten Weber 30 Pengő, die Schlechtesten nicht einmal 20 P. pro Woche, die Spinner 24, bzw. 16 P. Das minder geschickte $\frac{1}{7}$ der Bewerber wurde zu anderen Arbeiten empfohlen. Auch die Urteile der Werkmeister korrelierte stark, bis zu + 0.68, mit der Eignungsprüfung, wobei der Fehler z. T. den Meistern zugeschrieben werden muss, da ihr Urteil in ähnlichem Verhältnis auch von dem objektiven Lohnergebnis bis zu etwa $\frac{1}{6}$ abwich. Eine Korrelationsrechnung für alle Prüfungsstationen ermöglichte eine Verbesserung des Verfahrens, mit Ausschluss der mindestkorrelierenden Funktionprüfungen.

12. F. Lehner: Über das Anlernen.

Vier Jahrgänge der Postwerkschule wurden untersucht in Bezug auf den Zusammenhang der Arbeitqualität und der Arbeitszeit. Eine stark positive Korrelation zeigte, dass die guten Arbeiter die schnellen, die schlechten Arbeiter die langsamen sind. Das Lernergebnis korreliert auch mit der Eignungsprüfung.

Az Akadémia Filozófiai Könyvtára 11. köteteként megjelent

HARKAI SCHILLER PÁL

„A LÉLEKTAN FELADATA”

c. műve, (Budapest, 1940) 315 lap terjedelemben.

A lélektan célkitűzése századunkban súlyos átalakuláson ment keresztül. A régi kísérleti lélektant a néprajzi és művelődéstörténeti eredmények, a biológia és a pszichopatológia olyan problémák elé állították, amelyekre nem tudott felelni. Az új törekvések szerteágazó iskolákat teremtettek, és ezeket a szakember is alig tudja áttekinteni. A növekvő gyakorlati igényeknek a lélektan csak akkor tud teljesen megfelelni, ha elméleti alapjai tisztázottak. A lélektani irányok káoszából kivezető utat keresve, a mai kutatás az átélés helyébe az életet teszi és az embert cselekvő lényként iparkodik megérteni. A cselekvést helyzetváltoztató viselkedésként fogalmazzák meg a Schiller-féle alaptételek; e fogalmak egyfelől az alakelméletben, másfelől az amerikai funkcionális, behaviorista és purpozista iskolában fejlődtek. Bühler és Piaget kutatásaihoz kapcsolódva a cselekvést a törekvés erőtényezőiből származottnak kell gondolni. Minden lélektani kutatás végcélját a *cselekvések motivációjában*, a szükségek és felhívások mindenkor relatív konkrét szerepének felkutatásában látja a szerző. Műve a lélektani kutatás törvényeszméjének revíziós programját adja.

Ranschburg Pál professzor írja a szerző egy régebbi könyvéről:

Psychológia és emberismeret. Bevezetés a pszichológiába és a psychotechnikába. Írta: Harkai Schiller Pál. Budapest, Pantheon, 1—146 l., 1935.

„Szerencsés célkitűzés volt Sch. részéről, hogy elejétől végéig elevenen lüktető eredetiséggel megírt, rövidségében meglepően sokat nyújtó munkájában egyetlen feladatot óhajtott szolgálni, az emberismeretet... Az elméleti rész végső eredményben tájékoztatást nyújt a modern, leginkább biológiaiak mondható lélektanban. Minden emberi magatartás eredetét az az érzelmi természetű ösztönben találja meg, mely fölé kiépül az összes magatartásokat irányítani hivatott értékelő akarati magatartás. A második, psychotechnikai rész az egyén mindenirányú megismerésének lélektanilag megalapozott módszertanáról igyekszik tájékoztatást nyújtani... Ezek a módszertani fejezetek is nagy tudományos és gyakorlati tájékozottságról, az igazán lényeges iránt való fejlett érzékről és soha az olvasóról meg nem feledkező, a legnehezebbet is érdekessé és megérthetővé alakító stilizáló készségről tesznek tanúságot...” (Magyar Pszichológiai Szemle, IX., 1936, 81—82. l.)

A könyvek kaphatók a GRILL-féle könyvkereskedésben.

Psychological Studies

Fourth volume

edited by the Psychological Laboratory of the Royal Hungarian
Petrus Pázmány University

Budapest, 1940
(Múzeum körút 6.)

Psychologische Studien

Vierter Band

herausgegeben vom Psychologischen Laboratorium der Kgl.
Ungar. Petrus Pázmány Universität

Budapest, 1940
(Múzeum körút 6.)

Études Psychologiques

Tome quatrième

édité par le Laboratoire de Psychologie à l'Université royale
hongroise P. Pázmány

Budapest, 1940
(Múzeum körút 6.)